

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЯЩУК ВОЛОДИМИР ОЛЕГОВИЧ

УДК 343.982.35-026.785:343.985

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

081– Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. О. Ящук**

Науковий керівник: Самодін Артем Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Яцук В.О. Використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення, проведені емпіричні дослідження та запропоновано вирішення нового наукового завдання, суть якого полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Розкрито, що використання запахової інформації з метою виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень відоме з давніх часів. Наукові основи криміналістичної одорології були сформовані вченими-криміналістами. Значний внесок щодо дослідження запахових слідів та формування даної галузі криміналістичної техніки був зроблений В. Д. Басаєм, П. Д. Біленчуком, О. А. Кириченком М. В. Салтевським. У сучасних публікаціях В. О. Гусеєвої, О. І. Ізотова, П. В. Цимбала продовжується дослідження актуальних питань криміналістичної одорології.

До набуття незалежності України у криміналістиці визначилися три основних напрямки використання запаху: розшук особи, що вчинила кримінальне правопорушення; відшукання предметів протиправного посягання чи предметів, що можуть бути визнані речовими доказами й володіють індивідуальним запахом правопорушника чи потерпілого; встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що мають властивості запаху. У перших двох напрямках використовувалися спеціально підготовлені службово-пошукові собаки, у третьому – інструментальні методи. Сьогодні дослідження реалізуються за напрямом отримання нових технологій інструментального дослідження запахів,

у сфері удосконалення методів використання здібностей тварин, проведення судово-одорологічної експертизи і використання отриманих результатів у доказуванні.

Проаналізовано, що діяльність з використання запахових слідів під час кримінального провадження ґрунтується на принципі законності, реалізується відповідно до положень Конституції України, КПК України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про судову експертизу», «Про оперативно-розшукову діяльність», низки підзаконних нормативно-правових актів. Запропоновані доповнення до нормативно-правового регулювання використання запахових слідів у кримінальному провадженні.

Розкрито, що запахіві сліди у правоохоронній практиці є предметом вивчення криміналістичної одорології – галузі криміналістичної техніки, предметом вивчення котрої є закономірності утворення, виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки, використання запахових слідів для вирішення завдань правоохоронної діяльності. До предмету криміналістичної одорології відносяться розроблені на основі пізнаних закономірностей засоби, методи, прийоми для роботи із запаховою інформацією.

Розкриті фізичні властивості запаху: летючість; розчинність; адсорбція; розчинність; дифузія. На основі зазначених фізичних властивостей запаху визначені криміналістичні властивості запахових слідів: безперервність механізму утворення; рухливість структури; розсіювання; подільність запахових слідів; збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці; індивідуальність слідів і зразків запаху; відносна стійкість слідів запаху; відносна незмінність зразків запаху.

Запаховий слід охарактеризований як матеріальний слід, що є результатом взаємодії «сліду-предмету» та «сліду-речовини», відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконує функцію сліду в його трасологічному значенні, але за своєю фізичною природою є газоподібним.

Залежно від способів вилучення, дослідження та використання запахів криміналістичну одорологію розглянуто кінологічну та інструментальну. У

кінологічній одорології, як аналізатор пахучих речовин, використовується орган нюху спеціально підготовленої службового собаки (собаки-детектора). В інструментальній одорології, як аналізатор застосовуються фізико-хімічні прилади.

Запахові сліди, враховуючи їх різноманітність, класифіковано за такими критеріями: 1) залежно від джерела походження запахового сліду: сліди запаху людини, сліди запаху хребетних тварин, сліди запаху речей матеріального світу; 2) залежно від часу утворення та виявлення: свіжі («гарячі»), звичайні («нормальні»), «холодні»; 3) за механізмом утворення: сліди-джерела запаху (тверді та рідкі частинки, що відокремилися від тіла людини; предмети, що знаходяться у постійному контакті з тілом людини; об'єкти тимчасового контакту з тілом людини) і сліди-запахи.

Слід – джерело власного запаху може нести декілька видів інформації: одорологічну (запахову), ідентифікаційну (форма і розташування джерела запаху) і видову (субстанціональну), що дає змогу встановити кількість запахового джерела і його носія. Вказана інформація повинна бути виявлена і зафіксована у визначеній кримінальним процесуальним законодавством процесуальній формі, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, передусім – огляду. Виходячи з цієї обставини, що у переважній більшості випадків саме шляхом проведення огляду місця події виявляються запахові сліди, на прикладі даної слідчої (розшукової) дії були розглянуті правила провадження із запаховими слідами з метою їх наступного дослідження.

Надані криміналістичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами, що охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження під час проведення слідчих (розшукових) дій, з метою досягнення завдань кримінального провадження. Запропоновані криміналістичні рекомендації стосуються вилучення об'єктів, які є слідами-джерелами запаху такими способами: вилучення адсорбенту, що увібрав запах; вилучення самого предмета-носія; застосування комбінованого способу (вилучення предмета-носія, який перебуває в контакті з адсорбентом). Надано криміналістичні

рекомендації щодо застосування фотозйомки та відеозапису об'єктів, з яких проводиться відбір запахових слідів, а також їх упакування та протокольної фіксації.

Підкреслено, що у сучасних умовах особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, при вчиненні котрих використовуються вибухонебезпечні пристрої, предмети, речовини. Сьогодні сліди запаху використовуються для виявлення, розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок з галузі криміналістичної техніки – вибухотехніки. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу спеціалістів – вибухотехніків, кінологів із службовими собаками, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів.

Розкриті особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних речовин, акцентовано увагу на дослідження двох основних груп запахових слідів – власне слідів вибухонебезпечних речовин і запахових слідів, які можуть охоплювати як запахові сліди вибухонебезпечних об'єктів, так і запахові сліди людей, які причетні про вчинення кримінальних правопорушень.

Систематизовано основні положення підготовки та проведення судово-одорологічної експертизи, своєрідний «алгоритм» її проведення, виходячи із напрацьованої практики. Запропоновані типові питання, які можуть бути вирішені під час робочого етапу проведення судово-одорологічної експертизи: чи є в представлених пробах (або на предметах) запахові сліди людини? Від однієї чи декількох осіб походять запахові сліди людини з представленого об'єкта? Чи є на даному об'єкті запахові сліди конкретної підозрюваної особи, потерпілого, чиї порівняльні зразки направлені на дослідження? Чи є в слідах

крові, поту з даних об'єктів індивідуальний запах конкретної особи, чиї порівняльні зразки представлені на експертизу? На яких з представлених предметів є запахові сліди підозрюваного або інших осіб (чиї порівнювані зразки направлені на дослідження)? Чи характеризуються індивідуальним запахом даної особи проби зі слідів рук, ніг (ношеного взуття), які виявлені на місці події, при обшуку квартири, за інших обставин? На яких вилучених предметах-слідоносіях є запахові сліди осіб, які перевіряються, чиї порівнювані запахові сліди представлені на дослідження?

У зв'язку з тим, що до проведення судово-одорогічної експертизи можуть залучатися кілька експертів із однієї спеціальності, а також експерти за різними галузями знань (кінолог, одоролог, хімік, криміналіст), обґрунтовано, що даний вид експертного дослідження може бути комісійним та комплексним.

Ефективність і результативність використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень залежить від належного і сучасного, що відповідає досягненням науково-технічного прогресу, техніко-криміналістичного забезпечення окресленої діяльності. Розкрито, що сутність техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень полягає у застосуванні засобів криміналістичної техніки, а також методів, способів, прийомів роботи з нею. Розкритий уніфікований засіб криміналістичної техніки – одорологічна валіза, що незалежно від модифікації, повинна включати такі групи технічних засобів: технічні засоби для виявлення слідів запаху; технічні засоби для фіксації запахових слідів на місці виявлення; технічні засоби для виявлення та консервування запахових слідів; засоби для вірного упакування та оформлення виявлених запахових слідів.

Як напрям удосконалення судово-експертного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, сформовано наукові засади судово-одорологічної експертизи, визначено її методологічну основу.

У результаті проведених досліджень визначено, що одорологічна експертиза відноситься до такого підвиду як біологічна, а остання належить до такого виду як криміналістична. Такий висновок узгоджується із Положенням про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України, Переліком видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС, затвердженого Наказом МВС України від 21 вересня 2020 року №675.

Висловлено пропозицію щодо необхідності нормативно-правового закріплення такого виду судової експертизи як одорологічна за змістом Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5 за змінами та доповненнями.

На підставі аналізу законодавства, а також шляхом аналізу судових рішень зроблено висновок про важливе доказове значення висновку судово-odoroлогічної експертизи у кримінальному провадженні, що дозволяє більш ефективно здійснювати розслідування кримінальних правопорушень і досягати завдань кримінального провадження.

Ключові слова: запаховий слід, кримінальне провадження, судова експертиза, криміналістична одорологія, розслідування, кримінальне правопорушення, кінолог.

SUMMARY

Yashchuk, Volodymyr. The use of scent traces during the investigation of criminal offenses. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy on a specialty 081 – The Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

In the dissertation research, a theoretical generalization was carried out, empirical research was conducted and a solution to a new scientific task was proposed, the essence of which is the formation of theoretical provisions and practical recommendations regarding the use of scent traces during the investigation of criminal offenses.

It was revealed that the use of smell information for the purpose of detection, disclosure, investigation, and prevention of criminal offenses has been known since ancient times. The scientific foundations of forensic odorology were formed by forensic scientists. A significant contribution to the study of scent traces and the formation of this branch of forensic technology was made by V. D. Basayem, P. D. Bilenchuk, O. A. Kirichenkom, M. V. Saltevsky. In modern publications V. O. Huseyeva, O. I. Izotova, P. V. Cymbala continues to research current issues of forensic odorology.

Before the independence of Ukraine, three main areas of use of smell were defined in criminology: searching for a person who committed a criminal offense; finding objects of illegal encroachment or objects that can be recognized as material evidence and possess the individual smell of the offender or the victim; establishing the group affiliation of the source of origin of solid, liquid and loose substances that have odor properties. In the first two directions, specially trained search dogs were used, in the third - instrumental methods. Today, research is carried out in the direction of obtaining new technologies for the instrumental research of smells, in the field of improving methods of using the abilities of animals, conducting forensic and odorological examination and using the obtained results in evidence.

It has been analyzed that the activity of using scent traces during criminal proceedings is based on the principle of legality, is implemented in accordance with the provisions of the Constitution of Ukraine, the Code of Criminal Procedure of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the National Police", "On Forensic Expertise", "On operational and investigative activities", a number of subordinate legal acts. Proposed additions to the legal regulation of the use of odor traces in criminal proceedings.

It has been revealed that odor traces in law enforcement practice are the subject of forensic odorology – a field of forensic technology, the subject of which is the study of patterns of formation, detection, fixation, extraction, research, evaluation, and use of odor traces to solve the tasks of law enforcement. The subject of forensic odorology includes tools, methods, techniques developed on the basis of known patterns for working with smell information.

The physical properties of the smell were revealed: volatility; solubility; adsorption; solubility; diffusion On the basis of the mentioned physical properties of the smell, the forensic properties of odor traces are determined: the continuity of the mechanism of formation; mobility of the structure; scattering; divisibility of scent traces; preservation of traces and samples of human odor in sealed packaging; individuality of scent traces and samples; relative persistence of odor traces; relative constancy of odor samples.

The scent trace is characterized as a material trace, which is the result of the interaction of "trace-object" and "trace-substance", reproduces the properties and signs of material bodies, performs the function of a trace in its traceological sense, but is gaseous in its physical nature.

Depending on the methods of extracting, researching and using odors, forensic odorology is considered canine and instrumental. In canine odorology, the olfactory organ of a specially trained service dog (detector dog) is used as an analyzer of odorous substances. In instrumental odorology, physical and chemical devices are used as analyzers.

Odor traces, taking into account their diversity, are classified according to the following criteria: 1) depending on the source of origin of the odor trace: traces of human odor, traces of the odor of vertebrate animals, traces of the smell of things of the material world; 2) depending on the time of formation and detection: fresh ("hot"), ordinary ("normal"), "cold"; 3) by the mechanism of formation: traces of odor sources (solid and liquid particles separated from the human body; objects that are in constant contact with the human body; objects of temporary contact with the human body) and traces of odors.

A trace – the source of one's own odor can carry several types of information: odorological (odor), identification (shape and location of the odor source) and species (substantial), which makes it possible to establish the amount of the odor source and its carrier. The specified information must be discovered and recorded in the procedure defined by the criminal procedural legislation form, in particular by conducting investigative (research) actions, first of all – inspection. Based on the fact that in the vast majority of cases it is by conducting an inspection of the scene that odor traces are detected, on the example of this investigative (search) action, the rules of conducting with odor traces were considered for the purpose of their further investigation.

Forensic recommendations on working with odor traces are provided, which includes actions for their detection, fixation, extraction and research during investigative (search) actions, in order to achieve the objectives of criminal proceedings. The proposed forensic recommendations relate to the removal of objects that are traces of odor sources in the following ways: removal of the adsorbent that absorbed the odor; removal of the carrier object itself; application of the combined method (removal of the carrier object that is in contact with the adsorbent). Forensic recommendations are provided on the use of photography and video recording of objects from which odor traces are selected, as well as their packaging and protocol fixation.

It is emphasized that in modern conditions, criminal offenses in which explosive devices, objects, and substances are used are particularly dangerous.

Today, scent traces are used to detect, solve, investigate and prevent such criminal offences. The solution of these tasks is facilitated by the use of knowledge and practical skills in the field of forensic technology – explosives. Using the possibilities of technical and forensic support for the investigation of odor traces, following the rules of working with explosive objects and substances, trace information, using the help of specialists - explosives technicians, canine experts with service dogs, it is possible to achieve the set tasks during the inspection of the scene of the incident, other investigative (search) actions, operational search measures.

Disclosed features of the investigation of criminal offenses related to the use of explosive substances, attention is focused on the study of two main groups of odor traces - actual traces of explosive substances and odor traces, which can include both the odor traces of explosive objects and the odor traces of people who involved in the commission of criminal offenses.

The main provisions of preparing and conducting a forensic-odorological examination, a kind of "algorithm" of its conduct, based on established practice, have been systematized. Suggested typical questions that can be resolved during the working stage of the forensic and odorological examination: are there human odor traces in the presented samples (or objects)? Are the scent traces of a person from the presented object coming from one or more people? Are there odor traces of a specific suspect, victim, whose comparative samples are sent for research, on this object? Is there an individual smell of a specific person whose comparative samples are submitted for examination in traces of blood, sweat from these objects? On which of the presented items are there odor traces of the suspect or other persons (whose compared samples are sent for research)? Are the samples from the traces of hands, feet (worn shoes) that were found at the scene, during the search of the apartment, under other circumstances, characterized by the individual smell of this person? On which recovered trace-carrying objects are the odor traces of the test persons whose comparable odor traces are submitted for examination?

In connection with the fact that several experts from the same specialty, as well as experts in different fields of knowledge (caninologist, odorologist, chemist,

criminologist) may be involved in the forensic examination, it is justified that this type of expert examination can be commissioned and complex

The effectiveness and efficiency of the use of scent traces during the investigation of criminal offenses depends on the proper and modern, which corresponds to the achievements of scientific and technical progress, technical and forensic support for the outlined activity. It has been revealed that the essence of technical and forensic support for the use of scent traces during the investigation of criminal offenses consists in the application of forensic equipment, as well as methods, methods, techniques of working with it. The disclosed unified means of forensic technology is an odorological suitcase, which, regardless of the modification, must include the following groups of technical means: technical means for detecting odor traces; technical means for fixing odor traces at the place of detection; technical means for detecting and preserving odor traces; means for correct packaging and design of detected odor traces.

As a direction of improvement of forensic expert support for the use of scent traces during the investigation of criminal offenses, the scientific principles of forensic and odorological expertise were formed, and its methodological basis was determined.

As a result of the conducted research, it was determined that the odorological examination is relevant to such a subspecies as biological, and the latter belongs to such a species as forensic. This conclusion is consistent with the Regulation on the Expert Qualification Commission of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the certification of forensic experts of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the List of types of forensic examination and expert specialties according to which the qualification of a forensic expert in the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs is assigned, approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated September 21, 2020 No. 675.

A proposal was made regarding the need for a normative-legal consolidation of this type of forensic examination as odorological according to the content of the Instruction on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert

Research, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 No. 53/5 as amended.

On the basis of the analysis of the legislation, as well as through the analysis of court decisions, a conclusion was made about the important evidential value of the conclusion of the forensic examination in criminal proceedings, which allows to more effectively investigate criminal offenses and achieve the objectives of criminal proceedings.

Key words: scent trail, criminal proceedings, forensic examination, forensic odorology, investigation, criminal offence, dog expert.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ В
ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Ящук В. О. Наукові та правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права. Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Том 2. С. 288-293. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-2.49>

2. Ящук В. О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 6. С. 207-213. *Нове українське право*. №6. С. 236-241. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.35>

3. Yashchuk, Volodymyr (2022). Examination of scent traces during inspection of the scene and other investigative (search) actions. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 134–139. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.21>

4. Ящук В. О. Дослідження запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 623-626. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/153>

Статті в наукових виданнях іноземних держав

5. Ящук В. О. Теоретичні основи дослідження та використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Knowledge, Education, Law, Management*. №6 (34). Vol. 3. С. 200-204. (Республіка Польща)

Тези за результатами роботи науково-практичних конференцій:

6. Ящук В. О. Поняття запахових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней,

С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.458-460.

7. Ящук В. О. Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічної експертизи. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні : збірник наукових праць* (м. Хмельницький, 11 груд. 2020 р.) / гол. ред. Л.Г. Білий. Хмельницький: вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 272-278.

8. Ящук В. О. Дослідження запахових слідів методами «польової криміналістики». *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції* (м. Полтава, 23 квітня, 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 102-104.

9. Ящук В. О. Судово-одорологічна експертиза запахових слідів: проблеми теорії та практики. *Правовий дискурс: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти* (Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 12 жовтня 2021 року). – Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2021. С. 160-162.

10. Ящук В. О. Актуальні проблеми удосконалення методики судово-одорологічної експертизи у кримінальному провадженні. *Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 25 листопада 2021 року. Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. С.73-75.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
1.1. Історична генеза та розвиток наукових досліджень щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.....	27
1.2. Правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.....	42
1.3. Поняття, види, характеристика запахових слідів, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень.....	65
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
2.1. Запахові сліди під час проведення огляду місця події	80
2.2. Запахові сліди у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки.....	96
2.3. Проведення судово-одорологічної експертизи запахових слідів	120
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
3.1. Удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.....	137
3.2. Удосконалення методики судово-одорологічної експертизи запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.....	157
Висновки до розділу 3.....	176
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	210

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання широкого кола джерел слідової інформації, залучення результатів їх дослідження до доказування у кримінальному провадженні. Мова йде про нові джерела слідової інформації: сліди звуку, електронні сліди, молекулярно-генетичні сліди та ін. Вказані та інші обставини обумовлюють нові завдання криміналістики, яка використовуючи останні досягнення природничих і технічних наук, пристосовує їх до розв'язання окремих завдань розслідування кримінальних правопорушень, трансформує їх у криміналістичну практику.

Давно відомими, але недостатньо дослідженими є сліди запаху. Сьогодні сліди запаху використовуються для розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Однак, варто констатувати ряд проблемних питань, які перешкоджають їх ефективному використанню під час кримінального провадження: недоліки нормативно-правової регламентації порядку виявлення, дослідження та використання запахових слідів (на думку 81,7% слідчих, 85,7% інспекторів-криміналістів, 78,1% експертів), відсутність практичних рекомендацій щодо роботи із запаховими слідами (69,2%, 67,1%, 72,4% опитаних), недостатні знання у практиків щодо роботи із запаховими слідами (70,8%, 70,0%, 65,7% опитаних), проблеми використання результатів запахових слідів під час доказування у кримінальному провадженні (49,7%, 68,6%, 86,7% опитаних), недосконалість методики судово-експертного дослідження запахових слідів (67,5% слідчих, 68,6% інспекторів-криміналістів, 73,3% експертів).

Проблематика має комплексний характер, адже із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень за допомогою залучення комплексу методів, засобів, прийомів, працює досить широке коло суб'єктів: слідчі, які здійснюють кримінальне провадження; спеціалісти, які залучаються до вирішення окремих завдань: працівники кінологічної служби та інспектори-

криміналісти Національної поліції України, які виявляють, фіксують, вилучають запахові сліди; експерти Експертної служби МВС України, які проводять судово-одорологічну експертизу, висновок якої є важливим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Окрім того, запахові сліди є предметом лабораторного (інструментального) дослідження, одорологічна вибірка здійснюється із залученням собак-детекторів.

Вивчення окресленої проблематики обумовлює широкий підхід до методології дослідження використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Практика використання запахових слідів активно застосовується в усьому світі. Між тим у сучасній вітчизняній криміналістичній літературі дослідженню запахових слідів приділяється досить мало уваги. Перелічені обставини, а також недостатнє техніко-криміналістичне забезпечення, відсутність достатнього досвіду роботи із запаховими слідами, створюють серйозні труднощі для ефективного впровадження криміналістичних засобів, методів, прийомів діяльності у повсякденну практику роботи із запаховими слідами правоохоронними органами, свідчать про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Концептуальні засади дослідження слідової інформації під час розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, розкриті у працях В. П. Бахіна, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, І. І. Когутича, В. А. Колесника, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, І. В. Пирога, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, І. Я. Фрідмана, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура та ін.

У контексті досліджуваної проблематики слід виділити дисертаційне дослідження В. Д. Басая «Основи криміналістичної одорології» (Івано-

Франківськ, 2003). У монографічній праці вчений розкрив предмет і місце одорології в системі криміналістики та інших наукових знань. Однак, теоретичні засади та практичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами і використання результатів їх дослідження під час кримінального провадження, не знайшли достатнього висвітлення. Окрім того, з часу підготовки наукової праці відбулися зміни нормативно-правового, техніко-криміналістичного та експертно-криміналістичного забезпечення досліджуваної діяльності, й потреби практичної правоохоронної діяльності вимагають звернутися до дослідження вказаної проблематики знову.

Нагальною є необхідність вирішення низки проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням нормативно-правової регламентації виявлення, фіксації, дослідження, використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, розроблення організаційно-правових засад діяльності відповідно до сучасних умов, надання криміналістичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання запахових слідів під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Окреслені й інші обставини засвідчують актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015; Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р, і Плану заходів з її реалізації, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 693-р; Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації, затверджених

наказом МВС України від 15 березня 2017 року № 229; п. 12, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454; Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року, протокол № 22 та зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 712, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі *завдання*:

– з’ясувати історичну генезу та висвітлити розвиток наукових досліджень щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень;

– розкрити правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень;

– визначити поняття, види, характеристику запахових слідів, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень;

– розкрити порядок роботи із запаховими слідами під час проведення огляду місця події;

– визначити засади використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки;

– розкрити засади проведення судово-одорологічної експертизи запахових слідів;

– сформулювати напрями вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень;

– запропонувати напрями удосконалення методики судово-одорологічної експертизи запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, використання запахових слідів в діяльності органів правоохоронних органів під час виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Предмет дослідження – використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які дали змогу найоптимальніше врахувати специфіку об'єкта й предмета дослідження, зокрема: методи *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту досліджуваних питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові* методи, передусім *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень і підходів (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – у межах тлумачення крізь призму наукових поглядів і положень законодавства основних термінів, що використані в дисертації, серед яких «запаховий слід», «одорологічна експертиза», (підрозділи 1.2, 1.3) *системно-структурний* – для формування пропозицій щодо вдосконалення використання запахових слідів під час вирішення організаційно-тактичних завдань розслідування кримінальних правопорушень (розділ 2); побудови алгоритму дій слідчого, експерта під час виявлення, фіксації, дослідження, використання запахових слідів у розслідуванні кримінальних правопорушень (підрозділ 2.2); *метод системного аналізу* – під час визначення напрямів удосконалення використання запахових слідів під час вирішення розслідування кримінальних правопорушень, які стосуються їх техніко-криміналістичного забезпечення (підрозділ 3.1.), методики судово-одорологічної експертизи (підрозділ 3.2); *статистичний* – задля підтвердження теоретичних висновків даними

державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – з метою підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих, інспекторів-криміналістів та експертів (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2017–2022 роки; дані, отримані внаслідок вивчення 66 кримінальних проваджень, під час досудового розслідування котрих (2016-2022 роки) досліджувалися запахові сліди (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Одеська області, м. Київ); результати анкетувань 120 слідчих та 70 інспекторів-криміналістів Національної поліції України й 105 експертів Експертної служби МВС України (Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ). Також використано власний досвід автора, набутий під час роботи в органах досудового розслідування Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– запропоновані пропозиції щодо актуальних напрямів удосконалення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень: формування наукових засад використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень; розробка стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахових слідів; формування методики судово-одорологічного дослідження у системі методик судово-експертних досліджень; створення системи одорологічних лабораторій,

які повинні відповідати кращому досвіду іноземних держав; використання висновків судово-одорологічних експертиз як джерела доказів у кримінальному провадженні;

– надано пропозиції щодо доповнення п. 9 Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України № 1145, розширивши нормативно-правове регулювання функціональних обов'язків кінологів з використання службових собак, додавши підпункт: «для пошуку речових доказів за фактами вчинення кримінальних правопорушень»; надано пропозиції щодо доповнення п. 1.5 Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390, додавши до видів криміналістичних обліків такий вид як «облік запахових слідів»; пропозиції до п. 7 Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 16 березня 2020 р. № 257, щодо нормативно-правового регулювання обліку запахових слідів;

– надано пропозиції щодо формування наукових засад судово-одорологічної експертизи, з метою підвищення рівня її науково-практичного обґрунтування і визнання результатів її проведення як джерела доказів у кримінальному провадженні, із підкресленням необхідності атестації та державної реєстрації експертної методики судово-одорологічної експертизи, у визначеному Законом України «Про судову експертизу» порядку та унормування її засад у відомчих нормативно-правових актах (зокрема, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, удосконалення правової регламентації у нормативно-правових актах Експертної служби МВС України);

удосконалено:

– наукові погляди щодо історичної генези використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень із виокремленням етапів історичного розвитку, формування та накопичення наукових знань;

– наукові уявлення про предмет вивчення криміналістичної одорології, із обґрунтуванням, що предметом вивчення криміналістичної одорології є закономірності виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання запахових слідів, а також закономірності розробки на основі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів та інших засобів для роботи із запаховою інформацією;

– криміналістичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами, що охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження під час проведення слідчих (розшукових) дій, і передусім – під час огляду місця події, з метою досягнення завдань кримінального провадження;

– пропозиції щодо тлумачення методики судово-odoroлогічної експертизи як комісійної та комплексної, із розглядом ситуації щодо залучення до її проведення кількох експертів із однієї спеціальності, а також експертів за різними галузями знань (кінолог, одоролог, хімік, криміналіст);

дістало подальший розвиток:

– наукові погляди щодо поняття, видів, характеристики запахових слідів, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, відповідно до класифікації запахових слідів згідно таких критеріїв: джерело походження; час утворення та виявлення; механізм утворення та ін.;

– криміналістичні рекомендації щодо залучення і роботи із запаховими слідами компетентних суб'єктів: слідчого, кінолога із службовим собакою, інспектора-криміналіста, експерта, із визначенням вирішуваних завдань та особливостей роботи кожного із них;

– наукові погляди та практичні рекомендації щодо використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки, щодо

роботи запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних речовин;

– пропозиції щодо удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, а саме: техніко-криміналістичних засобів, методів, прийомів роботи з запаховими слідами для їх виявлення, фіксації, вилучення, дослідження («польової» криміналістики); техніко-криміналістичних засобів, методів, прийомів для роботи із запаховими слідами у лабораторних умовах, під час проведення судово-одорологічної експертизи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування, Експертної служби МВС України – для удосконалення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 10 травня 2022 року, акт впровадження Експертної служби МВС України від 19 травня 2022 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», підвищення кваліфікації слідчих, дізнавачів, інспекторів-криміналістів Національної поліції, експертів Експертної служби МВС України та інших категорій практичних працівників, підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17 січня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідались та оприлюдненні у виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 19 листопада 2020 р.), «Актуальні питання державотворення та захисту прав

людини в Україні» (м. Хмельницький, 11 грудня 2020 р.), «Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри» (м. Полтава, 23 квітня, 2021 р.), «Правовий дискурс» (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року), «Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання» (м. Черкаси, 25 листопада 2021 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (148 найменувань на 17 сторінках) і п'яти додатків на 47 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, із них основний текст – 176 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1. Історична генеза та розвиток наукових досліджень щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень

Проблематика слідової інформації є «ключовою» у криміналістиці. Низка вітчизняних вчених криміналістів працювали та працюють над її дослідженням. Серед сучасних напрацювань варто відзначити публікації Г. К. Авдеєвої [1, с. 169-176], В. Д. Басая, Д. В. Затенацького [37], О. А. Кириченка [57], М. П. Климчука, А. І. Кунтія [62, с. 111-118], Г. Ю. Нікітіної-Дудікової [88, с. 234-239], В. М. Плетенця [98, с. 343-345], О. А. Самойленко [118, с. 25-29], О. В. Ткача [123, с. 192-197], З. М. Топорецької [124, с. 105-108] та ін.

Характеризуючи напрями розвитку криміналістики в Україні, В. В. Юсупов виділяє їх відповідно до двох складників. Щодо першого складника (загальнотеоретичні проблеми криміналістики в Україні), то перспективним є вироблення стратегічних напрямів її розвитку з урахуванням змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій розвитку світової криміналістики. Це стосується вироблення криміналістичної стратегії. Другий складник криміналістики (криміналістична техніка) розвивається у напрямі впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводу слідчих (розшукових) дій [138, с. 164]. Криміналістичне вчення про

сліди розвивається згідно цих двох напрямів, у науковому та практичному напрямах.

Сучасний стан криміналістичного вчення про сліди свідчить, що його найбільш розробленою частиною є трасологія, у якій сформульовані загальні ознаки, закономірності виникнення слідів та надається їх класифікація за механізмом утворення, розроблені відповідно цій класифікації рекомендації по використанню методів і засобів виявлення, фіксації, вилучення та опису цих слідів.

Менш розвинутою частиною криміналістичного вчення є класифікація слідів у широкому розумінні, як усякого роду будь-яких змін чи залишкових явищ [90].

Одним з важливих напрямів подальшого розвитку теорії криміналістичного вчення про сліди у широкому значенні є розробка проблем використання сучасних наукових досягнень, дослідження нових джерел слідової інформації, зокрема одорологічних. У криміналістичному вченні про одорологічні сліди недостатньо розроблені питання щодо поняття негативних обставин, їх класифікації, а також методи й технічні засоби їхнього виявлення, документування та використання для встановлення обставин у процесі виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

У розвитку вчення про запахові сліди криміналістами можна виділити два етапи: 1) емпіричний етап, коли вчення про сліди розвивалося виключно на основі практичного досвіду; 2) науковий етап.

Однак, передусім необхідно дати аналіз поняття сліду, що є підґрунтям для подальших наукових досліджень, вихідним пунктом для вирішення наступних завдань.

У широкому розумінні сліди це – різні матеріальні наслідки, події, зміни об'єкта та речової обстановки, що виникли у зв'язку з підготовкою, вчиненням і приховуванням кримінального правопорушення. Слідами у цьому сенсі будуть зміни обстановки, що виникли у результаті злочинного діяння (поява

нових предметів, зникнення наявних раніше, зміна місця розташування різних об'єктів); частини зруйнованих предметів (уламки ножа, скалки фари); залишки будь-яких предметів, речей або субстанції (плями речовин, сліди крові, виділення організмів); контактні сліди (рук, взуття, знарядь злочину); сліди-предмети (вузли, замки, пломби, недопалки) тощо. Також, як сліди у широкому розумінні виступають цілі комплекси матеріальних змін, що пов'язані з певною подією (сліди дорожньо-транспортної події, сліди пожежі тощо).

Під слідами у вузькому розумінні слова розуміють сліди-відображення, що утворюються при безпосередньому контакті (взаємодії) принаймні двох об'єктів, і представляють собою матеріально фіксоване відображення на одному об'єкті зовнішньої будови іншого об'єкта (наприклад, сліди знарядь злочину, ніг, взуття, рук, транспортних засобів і т. ін.). Вивчення такого роду слідів становить предмет трасології [75, с. 153].

Будь-який матеріальний слід має властивості інформативності, індивідуальності й стійкості. Інформативність означає, що слід містить три види інформації: відображає зовнішню будову слідоутворюючого об'єкта, свідчить про механізм слідоутворення; інформує про ознаки суб'єкта. Індивідуальність слідів означає тотожність об'єкта самому собі і свідчить про неповторність сукупності його властивостей і ознак. Стійкість слідів – це властивість об'єктів зберігати незмінною зовнішню будову певний час. В теорії криміналістичної ідентифікації з визначенням періоду стійкості об'єктів, які зберігають ознаки зовнішньої будови, пов'язані основні принципи ідентифікації в її криміналістичному значенні.

Тлумачення запахових слідів відповідає їх розумінню як слідів у широкому тлумаченні, однак ніяк не зменшує їх практичне значення.

Таку класифікацію не можна вважати завершеною, адже як окремі види слідової інформації слід розглядати сліди ідеальні [94] та сліди електронні [21, с. 33].

Кожна дія, складова вчинення кримінального правопорушення, пов'язана з діями осіб, що приймали в них участь, з характером і властивостями речей, які

служать предметами посягання, знаряддями кримінального правопорушення та ін. В цьому взаємозв'язку перебувають і сліди, які залишаються на місці кримінального правопорушення. Криміналістикою доведено, що неможливо вчинити кримінальне правопорушення, не залишивши при цьому слідової інформації.

З розвитком науково-технічної бази криміналістики, об'єктами її дослідження стали не тільки всі перелічені вище сліди, але і сліди запаху, що відокремлюються від взаємодіючих об'єктів. Це допомогло не тільки розширити саме поняття сліду, але й внести зміни у формування методик криміналістичного дослідження речових доказів, важливих елементів теоретичних основ криміналістичної техніки, до яких належить криміналістичне вчення про сліди.

М. В. Салтевський, враховуючи викладене, розрізняє в слідах три аспекти дослідження: криміналістичний, слідознавчий і трасологічний [112, с. 141-142].

Запропоноване М. В. Салтевським виділення вказаних трьох аспектів дослідження слідів кримінального правопорушення має важливе методологічне значення, оскільки вони визначають внутрішню структуру сучасного криміналістичного вчення про сліди, як різних видів відображень протиправних проявів, а також слугує основою для поглибленого вивчення закономірностей їх виникнення і розробки наукових методів, технічних засобів практичного використання окремих різновидів слідів в широкому і вузькому значенні в правоохоронній діяльності.

Наукова класифікація слідів є обов'язковою складовою частиною криміналістичного вчення про сліди. До того часу, поки вона не буде створена, вчення про сліди не може бути завершеним. Класифікація слідів повинна бути науковою й у той же час достатньо простою, так як вона покликана служити практичним цілям, допомагати повному виявленню і правильному використанню слідів.

М. В. Салтевський пропонує будувати класифікацію слідів за видом відображення: сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини. На його

думку, така класифікація ширша трасологічної. До слідів-предметів відносяться усі матеріальні предмети, які мають стійку зовнішню форму: шапка, ніж, рукавиці, залишені на місці події, а також частки цілого. Сліди-відображення визначаються, як матеріальні копії слідоутворюючих об'єктів, локальні і периферичні. Слідами-речовинами є об'єми цілого: сипучі, рідинні, газоподібні речовини. Наприклад, пляма крові, частка пороху, грязюки [115].

Запахові сліди утворюють особливу групу слідів, яка подібна як слідам – предметам, так і слідам речовинам, і в той же час відрізняється від них. Звернемо на запахові сліди детальну увагу.

Використання запахової інформації з метою виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень відоме з давніх часів. Протягом багатьох століть в Індії існувала особлива каста слідопитів – «кхоев». Це були перші «обізнані люди», яка спеціалізувалися на розшуку злочинців за їх слідами. На іншому континенті, в Австралії, аборигени на відстані півтора кілометра відчути запах розпаленого вогнища і диму [52, с. 60-65].

З розвитком суспільних відносин, системи права окремих держав, формувалися перші акти кримінального права та кримінального процесуального права, що закріпили поняття злочинності діяння, його кримінальної караності та процедури здійснення кримінального провадження.

У свою чергу, діяльність із вчинення кримінальних правопорушень піддавалася кількісним та якісним змінами, удосконаленню засобів і методів злочинної діяльності. Дана обставина обумовила нові напрями для пошуку правоохоронних органів нових засобів, методів і прийомів виявлення, фіксації і використання криміналістично значимої інформації.

Історія криміналістичного дослідження запахових слідів є тривалою та різноаспектною, й з давніх-давен були помічені унікальні здібності деяких тварин, комах та інших істот розрізняти по запаху своїх представників. Особливий інтерес викликало тонке нюхове чуття собак, їхнє вміння переслідувати по запаховому сліду свою здобич. Цей природні здібності тварин

використовували мисливці. З плином часу, нюхові здібності собак почали знаходити своє застосування і в інших сферах суспільного життя. Вченими встановлено, що у собаки за ступенем розвитку органів чуття на першому місці знаходиться нюх, на другому – слух, і на третьому – зір [39].

Важко встановити точну дату, коли правоохоронні органи розпочали використовувати одорологічну інформацію під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень. Однак, відомо, що у 1886 році з ініціативи австрійського криміналіста Ганса Гроса вперше була створена служба собак, навчених нести патрульно-постову службу [113, с. 6]. 5 жовтня 1908 року в Петербурзі утворилося «Всероссийское общество поощрения использования собак в полиции и в сторожевой службе» [113, с. 15], а в 1924 році – центральний науково-дослідний розплідник – школа військових і сторожових собак. Систематично вивчалися здібності людей, які могли визначити запахові сліди.

Після 1917 року практика та наукові дослідження за даним напрямом активізувалися. Помітною подією є те, що у 1964 році на кафедрі криміналістики Вищої школи Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР було розпочато дослідження з метою пошуку надійного способу криміналістичного використання слідів запаху людини. Розробки, що проводилися авторським колективом у складі В. В. Безрукова, А. І. Вінберга, М. Г. Майорова і Р. М. Тодорова, завершилися винайденням у 1965 році методу криміналістичного використання слідів запаху людини, який був названий авторським одорологічним методом. Цей метод був нескладним, але демонстрував добрі результати на практиці. За допомогою так званого приладу для вибірки запахів у вигляді шприца, із слідів людини разом з повітрям закачувалися молекули його запаху, концентрація яких у декілька разів підвищувалася у скляній ємності. Останню герметично закривали і коли у справі з'являвся підозрюваний, відповідно до процедури, відкривали і давали понюхати службово-розшуковому собаці, який використовувався для пошуку людини за слідами запаху на місцевості. Собаці-детектору давали команду на

пошук підозрюваного чи його речей, які пред'являлися серед інших завідомо непричетних до справи об'єктів.

З часом удосконалилася можливість консервації і тривалого криміналістичного використання запаху людини. Цим самим був здоланий бар'єр часу, який обмежував у минулому ефективність роботи службово-розшукового собаки за «гарячими» запаховими слідами приблизно добовим строком з моменту утворення останнього. Поступово у криміналістиці, зокрема, криміналістичній техніці виокремився новий напрям — криміналістична одорологія.

Наукові основи криміналістичної одорології були сформовані вченими-криміналістами. Так, перші наукові на навчально-методичні праці були підготовлені вченими Радянського союзу у 1970-х-1980-х роках. Це напрацювання В. І. Шиканова та М. М. Тарнаєва, І. Ф. Крилова та ін.

Значний внесок щодо дослідження запахових слідів був зроблений М. В. Салтевським. Вченим були підготовлені лекції: «Криминалистическая одорология. Работа с запахowymi следами» (Київ, 1976); «Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений» (Київ, 1982) [113].

Помітною подією стала підготовка авторським колективом вітчизняних та іноземних вчених навчального посібника з питань дослідження запахових слідів («Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений» (Москва-Берлін, 1983)) [39].

Також слід вказати про напрацювання і внесок у дослідження питань криміналістичної одорології П. Д. Біленчука, Є. Д. Лук'янчикова [10], О. А. Кириченка [9, с. 134-153], Н. С. Золотаря [8].

Наукові дослідження активізували навчально-методичні розробки з даних питань. Значна активність за даним напрямом розпочалася з 1980-х років у СРСР минулого сторіччя [87].

У подальшому, у незалежній Україні, з 1990-х років розпочався новий етап досліджень і розробки наукових засад і практичних рекомендацій за

напрямом криміналістичної одорології. Так, вказані дослідження стосувалися й залучення службових собак до вирішення інших завдань правоохоронної діяльності, зокрема, охорони державного кордону України [50].

Примітно, що у фундаментальній монографії В. Г. Гончаренка «Научно-технические средства в следственной практике» (Київ, 1984) також порушуються окремі питання роботи із запахівими слідами [24].

Значна увага запахівим слідам була приділена у дослідженні О. А. Кириченка «Классификация микрообъектов и их значение для расследования преступлений против личности» (1992), де вчений обґрунтував можливість використання результатів лабораторного одорологічного дослідження в доказуванні по кримінальних справах при умові дотримання ряду гарантій їх достовірності [53]. Окреслена проблематика знайшла відображення у низці публікацій О. А. Кириченка, які складають теоретичне підґрунтя нашого дослідження [54].

Слід підкреслити внесок у дослідження даної проблематики О. А. Кириченка [55] («Проблемы судебной одорологии» (Харьков, 1997); «Собирание и возможности использования микрообъектов и следов запаха в уголовном судопроизводстве» (Симферополь, 1998) та ін.). Саме за його наукового консультування, В. Д. Басаєм було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (Івано-Франківськ, 2003) [7]. У вказаній дисертації автор розкрив проблеми визначення предмету і місця одорології в системі криміналістики та інших наукових знань. Порушив питання визначення місця одорологічних об'єктів поміж речових джерел, а також приділив увагу визначенню основ судово-odoroлогічної експертизи.

Слід прийняти до уваги результати дослідження вчених (Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, за науковою редакцією О. А. Кириченка) [68, с. 6-9], що основними хронологічними етапами зародження і становлення одорології як окремого криміналістичного вчення слід вважати такі:

1) 1896 р. – з ініціативи Ганса Гроса в м. Гільдесгеймі з'явилося 12 собак, навчених нести поліцейську службу;

2) 1965 р. – В. В. Безруков, А. І. Вінберг, М. Г. Майоров і Р. М. Тодоров оголосили про винахід одорологічного методу, використання за допомогою приладу для відбору запахів у вигляді ветеринарного шприца зі слідів ніг чи інших слідів людини разом з повітрям і наступним проведенням одорологічної виборки за допомогою службово-пошукової собаки;

3) 1973-1974 рр. – з'явилися перші навчально-практичні посібники з проблем криміналістичної одорології М. М. Тарнаєва і В. І. Шиканова. Цій проблемі були присвячені посібники й раніше, однак, не стосувалися питань ще не обґрунтованого одорологічного методу.

4) 1975 р. – захист дисертації Г. О. Гвахарія «О некоторых применениях теории информации и теории игр в криминалистике (вопросы методологии и управления)», де уперше розглянуті проблеми одорологічного методу;

5) 1976 р. – на базі Юрмальського райвідділу Латвійської РСР була створена перша в СРСР та у світі одорологічна лабораторія;

6) 1983 р. – авторський колектив у складі вітчизняних і німецьких вчених випустив у світ фундаментальний посібник про використання консервованого запаху в розкритті злочинів;

7) 1985 р. – чеський криміналіст Інж Олдрі Вигналек вперше присвятив криміналістичній одорології кандидатську дисертацію «Криминалистическая одорологическая идентификация», в якій, однак, зробив висновок про передчасність постановки питання про процесуальну перспективу одорологічного методу;

8) 1989 р. – К. Т. Сулімов та В. І. Старовойтов розробили першу методику підготовки лабораторних собак-детекторів і проводили за їхньою допомогою лабораторне одорологічне дослідження;

9) 1992 р. – вказана методика була визнана науково обґрунтованою і придатною для проведення одорологічної експертизи;

10) 1992 р. – О. А. Кириченко вперше в Україні в рамках кандидатської дисертації «Классификация микрообъектов и их значение для расследования преступлений против личности» обґрунтував можливість використання результатів комісійної одорологічної експертизи.

11) 1994 р.-2001 р. – з'явилася низка спеціальних монографій з проблем одорології: О. А. Кириченка, Н. І. Клименко і П. Д. Біленчука «Судебная одорология», О. А. Кириченка «Проблемы судебной одорологии», О. А. Кириченка, В. Д. Басая та О. М. Щитнікова «Основы юридической одорологии» та ін., в яких були закладені наукові основи даного окремого вчення та обґрунтована необхідність створення вітчизняного і міжнародного Одорологічного центру;

12) 2000 р. – у м. Легіоново (Польща) відбулася Перша міжнародна одорологічна науково-практична конференція «Осьмология – оцененная или недооцененная отрасль научного знания» за участю представників Англії, Угорщини, Нідерландів, Данії, Польщі, України, Фінляндії, Швеції, Естонії та ін.;

13) 2002 р. – Т. Ф. Моїсеєва в межах докторської дисертації «Методология комплексного криминалистического исследования потожировых следов человека» висвітлила існуючий стан розвитку одорологічних проблем у контексті інших досліджень потожирових слідів людини.

14) 2003 р. – В. Д. Басай за наукового консультування О. А. Кириченка захистив першу у світі докторську дисертацію «Основы криминалистической одорологии» [68, с. 6-9].

Наукові дослідження запахових слідів проводилися і в іноземних державах. Одорологічні лабораторії функціонують практично у всіх державах світу, їх науковим підґрунтям є праці: Schoon G. A. «The performance of dogs in identifying humans by scent» : Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Rijksuniversiteit te Lei-den. Holandia. 1997.144 p [146]. («Використання собак в ідентифікації людини за запахом»); Amoore J. E. Odor Theory and Odor

Classification. Fragrance chemistry Copyright. 1982 by Academic Press Inc. 76 p. [145] («Теорія запаху та класифікація запахів») та ін.

Таким чином, можна зробити висновок, що одорологія – це відносно молода галузь наукового знання, хоча її основи закладені у давнину. Сьогодні гострою є необхідність наукової розробки цього напрямку з метою надання практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій щодо виявлення, дослідження та використання запахових слідів для виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Нині криміналістична одорологія має тісні зв'язки та використовує як живильне середовище інші розділи та галузі криміналістичного знання, а також досягнення інших юридичних та неюридичних наук.

Окрім вказаного вище, враховуючи що криміналістична одорологія є галуззю криміналістичної техніки, науковим підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці вчених з проблем криміналістичної техніки. Це роботи П. Д. Біленчука [69], В. В. Бірюкова [13], В. Г. Гончаренка [34], І. В. Гори [26, с. 209-214], О. О. Давидової [30], А. В. Іщенка [48], К. В. Калюги [49], Н. І. Клименко [60], О. Л. Кобилянського [73], В. А. Колесника [34], А. В. Кофанова [71], Є. Д. Лук'янчикова [85], А. В. Самодіна [128], Ю. Ю. Орлова [92, с. 12-19], І. В. Пирога [97], П. В. Цимбала [129, с. 172-179], О. М. Цільмак [79], Ю. М. Чорноус [133], В. Ю. Шепітька [41], М. Г. Щербаковського [136].

З проблематикою дисертації тісно пов'язане висвітлення інституту спеціальних знань, його теоретичних та практичних основ, що було сформовано у працях вчених. Вірне розуміння змісту спеціальних знань сприятиме конкретизації предмету власного дослідження. Розділяємо думку Г. С. Бідняк, що розглядаючи дефініцію «спеціальні знання» як такі, що вживаються у сфері протидії злочинної діяльності, а саме у кримінально-правовому, кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах, можна виділити такі їх основні ознаки: 1) є комплексом знань і навичок у різних галузях; 2) складаються із системи відомостей в галузі науки, техніки та

інших сфер людської діяльності; 3) використовуються на досудовому розслідуванні та судовому провадженні у випадках та в порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством; 4) їх використання здійснюється у взаємозв'язку із науково-технічними засобами; 5) реалізуються визначеним суб'єктом кримінального судочинства у процесі практичної діяльності, спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду і засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі; 6) їх реалізація вимагає значних витрат часу й інтелектуальних зусиль; 7) сприяють у розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування [12, с. 43-44]. Саме для роботи із одорологічними об'єктами застосовуються спеціальні знання у різних формах виразу.

Слід вказати й про нові наукові дослідження щодо використання запахових слідів під час діяльності з виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Так, слід вказати дисертаційне дослідження О. І. Онисько «Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України)» (Київ, 2003) [91]. Науковець доводить, що за слідами запаху можна знайти злочинця і вирішити цілий ряд діагностичних завдань: з'ясувати використані предмети туалету, район проживання, характер захворювання тощо. В роботі детально описані різновиди супутніх слідів, розглянуті сучасні методи їх виявлення, фіксації і дослідження.

Колективами вчених і практиків підготовлено й методичні рекомендації, які присвячені питанням поводження з одорологічними об'єктами. Наприклад, «Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження» (Харків, 2009) [89, с. 52-55], «Криміналістичні дослідження біологічних слідів людини» (Київ, 2010) [72], «Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого огляду» (Львів, 2019) [36, с. 70-86].

Окреслена проблематика є предметом обговорення на науково-практичних конференціях та інших науково-методичних заходах. Так, 29 жовтня 2020 року у м. Харків на базі Харківського національного університету внутрішніх справ відбувся науково-практичний семінар «Особливості організації кінологічної діяльності правоохоронних органів в Україні» [93]. Питання виявлення, фіксації, дослідження, використання запахових слідів під час кримінального провадження були предметом обговорення під час роботи низки науково-практичних конференцій на базі Національної академії внутрішніх справ: «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (Київ, 22 листоп. 2018 р.) [3], «Участь спеціаліста у кримінальному провадженні» (Київ, 24 квітня 2019 р.) [127], «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (19 листопада 2020 року) [63], а також інших навчальних та науково-дослідних закладів нашої держави: «Процесуальні та криміналістичні аспекти протидії наркозлочинності» (Одеса, 13 квітня 2018 р.) [107] та ін.

Заслуговують на увагу публікації сучасних дослідників – В. О. Гусеєвої [29, с. 71-76] та О. І. Ізотова [40, с. 154-157], П. В. Цимбала та В. Ф. Влада [130, с. 164-173].

Як зазначають П. В. Цимбал та В. Ф. Влад, службово-розшукові собаки залучаються для розшуку і затримання за запахом слідів осіб, засуджених, які втекли з місць позбавлення волі, пошуку речей і документів, а також під час огляду та відпрацювання місць можливого укриття підозрюваних і розшукуваних осіб та речових доказів. Ефективність роботи службових собак залежить від осіб, які займалися їхньою підготовкою, а також від набутих знань і навичок слідчих та оперативних працівників. Для уникнення помилок у роботі із службовими собаками необхідно враховувати такі рекомендації: 1) правильно підбирати собак, які можуть піддаватися навчанню, виконувати команди кінолога та мати високі нюхові якості, бути придатними для оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Найпродуктивніші результати роботи собаки спостерігаються у віці від 4 до 6 років; 2) необхідно брати до уваги, що

природні особливості собаки-самки краще пристосовані для вибірки речей, предметів, а собаки-самці є більш витривалими і їх необхідно використовувати під час переслідування засуджених, що втекли з місць позбавлення волі; 3) під час переслідування втікача враховувати швидкість та напрям вітру, оскільки відбувається перемішування повітряної маси й окислення запахів, оскільки це буде заважати собаці правильно напасти на слід; 4) на результативність роботи собаки впливає час доби (день, ніч, ранок, вечір), робота з повідцем і без повідка [с. 130].

У науковій та практичній літературі наводяться численні рекомендації та практичні приклади щодо використання службово-розшукових собак у правоохоронній діяльності.

Однак, підсумовуючи варто зазначити, що до набуття незалежності України у вітчизняній криміналістиці визначилися три основних напрямки використання запаху:

– розшук особи, що вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

– відшукування предметів протиправного посягання чи предметів, що можуть бути визнані речовими доказами й володіють індивідуальним запахом правопорушника чи потерпілого;

– встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що мають властивості запаху.

У перших двох напрямках використовувалися спеціально підготовлені службово-пошукові собаки, у третьому – інструментальні методи [141, с. 288-293].

Разом з тим, сьогодні продовжуються дослідження за напрямом отримання нових технологій інструментального дослідження запахів, у сфері удосконалення методів використання здібностей тварин, проведення судово-одорологічної експертизи і використання її результатів у доказуванні.

Вивчення наукових джерел свідчить, що проблеми використання запахових слідів у виявленні, розкритті, розслідуванні, запобіганні

кримінальним правопорушенням завжди перебували у центрі уваги вчених практиків як України, так й інших держав світу. Однак, нині відсутня цілісна концепція використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. Вітчизняна наука і практика потребують розроблення вказаної проблематики з метою:

– формування теоретичних засад використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень (41,7% опитаних слідчих, 45,7% інспекторів-криміналістів, 38,1% судових експертів, *додаток А*);

– розробка стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахових слідів (67,5% опитаних слідчих, 68,6% інспекторів-криміналістів, 77,1% судових експертів);

– формування методики судово-одорологічного дослідження у системі методик судово-експертних досліджень (59,2% опитаних слідчих, 67,1% інспекторів-криміналістів, 78,1% судових експертів);

– створення системи одорологічних лабораторій, які повинні відповідати міжнародним стандартам (51,7% опитаних слідчих, 71,4% інспекторів-криміналістів, 65,7% судових експертів);

– підвищення важливого значення одорологічної інформації, щоб висновки судово-одорологічних експертиз використовувалися під час доказування у кримінальному провадженні (67,5% опитаних слідчих, 45,7% інспекторів-криміналістів, 54,3% судових експертів).

Відповідно, наше дослідження присвячене комплексному дослідженню використання запахової інформації під час кримінального провадження і висвітленню визначених вище аспектів. У такому аспекті наукова робота ще не проводилася.

1.2. Правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень

Криміногенна ситуація в державі є досить складною. Загострення пов'язано із збройною агресією Російської Федерації, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [101]. Це свідчить про необхідність постійного удосконалення та підвищення рівня діяльності Національної поліції України, інших правоохоронних органів із виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень. Успішність та ефективність боротьби зі злочинністю пов'язана з професійною майстерністю правоохоронців, зі вмінням застосовувати спеціальні знання й новітні науково-технічні засоби та практичні рекомендації при проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів. Використання науково-технічних засобів, методів, прийомів повинно бути законним і правомірним, тобто, якщо воно прямо передбачено законом (або іншими нормативними актами), рекомендовано законом, або не суперечить закону за своєю сутністю. Кримінальне процесуальне законодавство України не визначає поняття науково-технічного засобу, що використовуються у правоохоронній діяльності.

У той самий час, під правовим забезпеченням слід розуміти правове врегулювання всіх важливих питань використання науково-технічних засобів, у тому числі і техніко-криміналістичних, без чого не можна уявити організацію роботи слідчого та інших компетентних суб'єктів у кримінальному провадженні. Правову основу використання науково-технічних засобів, методів, прийомів формує система критеріїв (принципів) як основних, вихідних положень, перелік яких до цього часу залишається не визначеним. Дане питання не залишається поза увагою науковців, але підходи до визначення принципів, критеріїв, вимог використання науково-технічних засобів в кримінальному провадженні зазнають певної модифікації. Так, поширеною є точка зору про виокремлення принципів законності, науковості й етичності, які

в сукупності утворюють правову основу допустимості використання технічних засобів і спеціальних знань [77, с. 121].

Отже, правові засади – це «правова основа», джерело, на ґрунті якого формуються і розвиваються різні види діяльності. Правові основи використання технічних засобів у криміналістиці розуміють як загальні положення (принципи), що визначають допустимість застосування технічних засобів з правової точки зору [77, с. 119].

Вважаємо, що правові засади виступають як вихідні, фундаментальні положення діяльності у сфері застосування науково-технічних засобів, методів, прийомів у роботі слідчого, інших компетентних суб'єктів, залучених до кримінального провадження. Правомірне, технічно та тактично правильне, організаційне і кадрове забезпечене застосування науково-технічних засобів, методів, прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів для отримання криміналістично значимої інформації дозволяє результативно реалізувати завдання кримінального провадження, забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення.

На основі вивчення системи нормативно-правових актів можна дійти висновку про те, що правову основу застосування науково-технічних засобів, методів, прийомів, виходячи з виду здійснюваної діяльності (кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової), складають норми, які містяться в джерелах різної регулятивної значущості, а не тільки в нормах КПК України.

У широкому розумінні, правову основу формують норми, що безпосередньо не регулюють застосування науково-технічних засобів. Разом з тим, вони містять у собі загальні положення, що мають принципове значення для їх застосування та використання отриманих результатів у кримінальному провадженні.

Першу групу становлять норми, які прямо регламентують можливість, процесуальний порядок та форму використання науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві. Це положення ч. 2 ст. 71 КПК, де передбачається

залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. У п. 2 ч. 4 даної статті зазначається, що спеціаліст має право «користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням». Вказівка про можливість застосування технічних засобів міститься в статтях присвячених окремим слідчим (розшуковим), процесуальним діям та оперативно-розшуковим заходам.

Отже, можна підсумувати, що робота із запаховими слідами ґрунтується на принципі законності, відповідно до положень Конституції України [66], Кримінального процесуального кодексу України [81], Законів України «Про Національну поліцію» 2015 року [104], «Про судову експертизу» 1994 року [106], «Про оперативно-розшукову діяльність» [105] 1992 року, низки підзаконних нормативно-правових актів.

Так, у ст. 25 КПК України визначається «прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення..., а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила» [81].

Згідно ст. 92 КПК України, «обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 КПК України, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 92 КПК України, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає».

Як визначено ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної

особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України) [81].

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України) [81].

Для виконання вказаних завдань, визначених кримінальним процесуальним законодавством, необхідно використовувати всі передбачені законом засоби, у тому числі й криміналістичні засоби, методи та прийоми.

Розслідування кримінальних правопорушень є специфічною пізнавальною діяльністю уповноважених осіб – дізнавача, слідчого, прокурора, судді та реалізується шляхом збирання, дослідження та використання криміналістично значущої інформації, яка збереглася в ідеальних, матеріальних та електронних відображеннях вчиненого кримінального правопорушення. Компетентні суб'єкти вилучають інформацію з джерел, причино пов'язаних із розслідуваним кримінальним правопорушенням, та оперують нею для встановлення або спростування обставин, що підлягають доказуванню.

Слідчий, дізнавач, прокурор, суддя для збирання та дослідження криміналістично значущої інформації використовують специфічні «знаряддя праці» – методи, засоби та прийоми, що базуються на досягненнях природничих і технічних наук, криміналістичної техніки, даних логіки та психології, інформатики, комп'ютерної техніки; організаційні й тактичні прийоми і методи науки управління, можливості оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів та ін.

Шляхом дослідження криміналістично значущої інформації у визначеній КПК України процесуальній формі, законними та допустимими криміналістичними засобами, методами і прийомами – відбувається «трансформація» інформації, яка має статус криміналістично значущої, і за умов її відповідності вимогам належності, допустимості – вона набуває статусу доказової інформації у кримінальному провадженні. Збирання, дослідження та використання доказової інформації здійснюється у формі процесуального доказування, яке інтерпретують як двоєдиний процес, з одного боку – пізнавальний, а з другого – засвідчувальний.

Сутність пізнавального процесу полягає у використанні способів, засобів, методів і прийомів діяльності, тобто криміналістичної техніки, методів та прийомів роботи з нею, а засвідчувального – у дотриманні спеціальних процедур, встановлених законом для розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, одержання криміналістичної інформації технічними засобами обмежене певними вимогами правового, технічного та методичного характеру. Це означає, що їх дотримання забезпечує доказове значення отриманих результатів.

Вказані положення щодо роботи із спершу – криміналістично значимою, а потім – доказовою інформацією – стосуються запахових слідів і належне поводження з ними забезпечує доказове значення результатів їх дослідження.

Як вже підкреслювалося, у кримінальному процесуальному законодавстві України відсутні окремі спеціальні норми, які б окреслювали межі застосування криміналістичних засобів, методів та прийомів. Однак, виявлення, дослідження,

використання запахів слідів повинно відповідати загальним правилам поводження із речовими доказами.

Так, згідно ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [81].

Відповідно до ст. 84 КПК України, речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [81].

Кримінальне процесуальне законодавство (ст. 100 КПК України) визначає правила зберігання речових доказів. Так, речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених ст. 160-166, ст. 170-174 КПК України. Речовий доказ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [81].

Для використання у доказуванні щодо розслідуваної події кримінального правопорушення, запахів слідів повинні бути належним чином виявлені,

зафіксовані, вилучені, досліджені й піддані експертному дослідженню, а за результатами дослідження одорологічних об'єктів – повинен бути отриманий висновок експерта. Запорукою успішності такої діяльності є дотримання належних правових та наукових засад діяльності [141, с. 288-293].

Так, згідно ст. 101 КПК України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku [81]. Вимоги до висновку експерта визначені у ст. 102 КПК України.

Увага щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження запахових слідів на рівні нормативно-правового регулювання відслідковується від початку кримінального провадження, що свідчить про їх важливість для з'ясування

характеру протиправної події, її наступного виявлення, розкриття, розслідування. Саме правильне поводження із запаховими слідами може забезпечити використання результатів їх дослідження для доказування у кримінальному провадженні.

Так, згідно Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України № 111, затвердженої наказом МВС України від 16 лютого 2018 року, при отриманні диспетчером повідомлення про правопорушення або подію, що віднесені до категорії «Альфа» – із високим ступенем загрози особам та поліцейським (інформація про злочини, які тривають і вчиняються із застосуванням (використанням) вогнепальної зброї, вибухових пристроїв або/та речовин (інших пристроїв, що можуть завдати фізичну шкоду правопорушнику та особам, які його оточують, а також про перебування (місцезнаходження, переховування) осіб, які їх скоїли, та вчинення ними збройного опору; повідомлення, за якими введено поліцейські операції «Сирена», «Грім», «Заручник»), а також за наявності інформації про вчинення резонансних кримінальних правопорушень за фактами вбивства, виявлення трупа, розбою, грабежу, терористичного акту або злочину із застосуванням вибухотехніки, анонімного повідомлення про закладення вибухівки, згвалтування, заподіяння тілесного ушкодження, диспетчер / черговий:

– уживає заходів щодо направлення на місце події слідчо-оперативної групи, працівників підрозділу кінологічної діяльності та/або вибухотехнічної служби, за потреби повідомляє підрозділи екстреної допомоги населенню за скороченим номером «112» («101», «103», «104»);

– вживає заходів до негайного направлення на місце події слідчо-оперативної групи, інші наряди поліції, дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці) та, за необхідності, представників кінологічної служби та вибухотехнічного підрозділу [45].

Завдання виявлення, фіксації, вилучення запахових слідів регламентовано для слідчо-оперативної групи, до складу котрої включаються слідчий (дознавач), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою, що визначено за змістом Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої Наказом МВС України від 07.07.2017 року № 575 [43].

Вказаним вище нормативно-правовим актом закріплено, що завданням слідчо-оперативної групи є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Після прибуття на місце події члени слідчо-оперативної групи з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень.

8. Слідчий (дознавач) на місці події:

1) керує діями інших членів слідчо-оперативної групи та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами слідчо-оперативної групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому

числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

2) за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення;

3) за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

9. Працівник оперативного підрозділу на місці події:

1) здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

2) установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

3) негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

4) виконує письмові доручення слідчого (дознавача) про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дознавача).

10. Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

1) надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

1) до прибуття слідчо-оперативної групи забезпечує охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

2) з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, установлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

3) інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання;

4) з прибуттям слідчо-оперативної групи негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Кінолог на місці події:

1) за узгодженням зі слідчим (дізнавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

2) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення;

3) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

4) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

5) доводить до відома керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження запахосіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

б) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

7) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

8) разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку;

9) за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ [43].

Наведений перелік обов'язків членів слідчо-оперативної групи свідчить, що до роботи із запаховими слідами можуть залучатися всі її члени, попри це, що спеціальними знаннями у цій ситуації володіє кінолог із застосуванням спеціального засобу – службового собаки.

Важливими, у контексті досліджуваної проблематики, щодо визначення організаційних засад діяльності підрозділів, які реагують і займаються виявленням запахових слідів, є положення Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України № 1145 від 1 листопада 2016 року [44].

Дана Інструкція визначає основи організації діяльності кінологічних підрозділів територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції України, порядок використання службових собак під час здійснення службових завдань, спрямованих на протидію злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, правила утримання, придбання, ветеринарного забезпечення та списання службових собак, а також основи організації діяльності навчальних закладів поліції (з питань службової кінології), у яких здійснюють підготовку кінологів.

Основними завданнями кінологічних підрозділів є:

- 1) участь у забезпеченні публічної безпеки і порядку;
- 2) участь в охороні прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) участь у протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законодавством, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або інших надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Основними функціями кінологічних підрозділів є:

1) участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення злочинів, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установа місцезнаходження безвісти зниклих та безвісно відсутніх;

2) підбір, розстановка, навчання і виховання кінологів, постійне вдосконалення їх професійної майстерності, вогневої, стрійової і фізичної підготовки, формування в кожного з них високих моральних і волевих якостей, пильності, почуття особистої відповідальності за виконання службового обов'язку;

3) розробка і виконання перспективних і поточних планів, визначення основних напрямів діяльності кінологічних підрозділів, зміцнення та розвиток службової кінології з урахуванням складної оперативної обстановки та вимог поліції;

4) вивчення, узагальнення, поширення та впровадження в практику передового вітчизняного та іноземного досвіду щодо організації діяльності кінологічних підрозділів поліції. Забезпечення повного обліку та аналізу результатів роботи кінологічних підрозділів;

5) організація взаємодії з кінологічними громадськими організаціями, а також підприємствами, установами, організаціями, органами місцевого самоврядування, іншими органами державної влади з питань кінології;

6) забезпечення своєчасного проведення господарських та ветеринарно-санітарних заходів щодо охорони здоров'я та благополуччя службових собак, їх постійної готовності для застосування в різних оперативних ситуаціях, а також поліпшення їх робочих і екстер'єрних якостей;

7) організація та безпосередня участь у науково-дослідній роботі з проблем кінології і технічного оснащення кінологічних підрозділів, а також упровадження досягнень науки та техніки в їх діяльність;

8) удосконалення методики підготовки та тактики застосування службових собак в протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки і порядку, охороні прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

9) забезпечення службової діяльності відокремлених підрозділів територіальних органів Національної поліції України згідно з розподілом функціональних обов'язків кінологів за напрямками організації роботи з використання службових собак для:

- розшуку людей (правопорушників) за запаховими слідами;
- пошуку вибухівки, вибухових пристроїв та вогнепальної зброї;
- пошуку наркотичних засобів, наркотичних речовин та прекурсорів;
- пошуку трупів чи їх залишків тощо.

10) проведення організаційно-методичних зборів особового складу кінологічної служби, спеціальних і спортивних заходів (кінологічних змагань, відкритих тестувань тощо) з перевірки робочих якостей службових собак. Проведення тестувань всіх собак ГУНП (двічі на рік), вжиття заходів щодо вдосконалення професійної майстерності працівників кінологічної служби;

11) здійснення племінної роботи, відтворення й вирощування собак з високими робочими та екстер'єрними якостями, проведення встановленого порядку обліку цієї роботи. Ведення і видання племінної документації, родовідних карток (для кінологічних підрозділів, які займаються племінною справою);

12) організація роботи з поточного й перспективного розвитку й ефективного використання можливостей кінологічної служби в підрозділах територіального органу поліції, ведення службової документації з цих питань;

13) інспектування (перевірка) всіх органів і підрозділів територіального органу поліції з питань використання службових собак в протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку, їх утримання (годування, ветеринарне обслуговування, розміщення тощо). Вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків [44].

Кінологи поліції залучаються тільки для виконання завдань, пов'язаних з використанням службових собак у протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку, обов'язків, що полягають у вирощуванні, утриманні та дресируванні (тренуванні) службових собак.

Кінологи зі службовими собаками можуть брати участь в оперативно-розшукових та профілактичних заходах, які проводяться іншими органами виконавчої влади чи військовими формуваннями, за спільно розробленими планами.

Кінологічні підрозділи у межах компетенції взаємодіють з іншими підрозділами поліції, відповідними підрозділами органів державної влади та кінологічними організаціями.

У кінологічному центрі утримуються службові собаки, які використовуються в протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку.

Службові собаки діляться на розшукових, патрульно-розшукових, вартових, конвойних та спеціальних (з пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори)). Крім цього, з метою створення резерву поголів'я службових собак в кінологічному центрі утримуються резервні собаки.

Для використання у підрозділах поліції спеціального та особливого призначення в кінологічному центрі можуть утримуватись спеціально підготовлені собаки, яких використовують в антитерористичних заходах.

Організаційне та методичне керівництво діяльністю кінологічного центру ГУНП, а також контроль за службовою діяльністю КП на місцях здійснює Відділ організації кінологічної діяльності Національної поліції України [44].

Проаналізувавши положення Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України № 1145 від 1 листопада 2016 року [44], до п. 9 основних функцій кінологічних підрозділів, є пропозиція внести доповнення, а саме:

– пункт 9 Інструкції веде мову про таку функцію кінологічних підрозділів як «забезпечення службової діяльності відокремлених підрозділів територіальних органів Національної поліції України згідно з розподілом функціональних обов'язків кінологів за напрямками організації роботи з використання службових собак для:

- розшуку людей (правопорушників) за запаховими слідами;
- пошуку вибухівки, вибухових пристроїв та вогнепальної зброї;
- пошуку наркотичних засобів, наркотичних речовин та прекурсорів;
- пошуку трупів чи їх залишків тощо».

Хочемо додати такий напрям реалізації функціональних обов'язків кінологів з використанням службових собак як «пошук речових доказів за фактами вчинення кримінальних правопорушень». Вважаємо доцільним реалізувати вказану пропозицію, доповнивши зміст Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України № 1145 від 1 листопада 2016 року [44]. Вказану пропозицію підтримало 80,8 % слідчих, 85,7 % інспекторів-криміналістів, 65,7 % експертів (*додаток А*).

У процесі розслідування кримінальних правопорушень важливий, на наше переконання, не лише факт виявлення запахового сліду, а його подальше використання для досягнення завдань кримінального провадження. З даного аспекту вважаємо, що не позбавлені недоліків положення Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390 [46].

Згідно п. 1.2. Інструкції, функціонування криміналістичних обліків ґрунтується на принципах законності, гуманізму, поваги до прав та свобод людини і громадянина, наукової обґрунтованості, усебічності та повноти застосування спеціальних знань.

Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їх копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судів, підрозділів, які відповідно до чинного законодавства мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, а також Національного банку України [46].

За змістом Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390 визначено, що криміналістичні обліки створюються з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень. Криміналістичні обліки включають такі види: трасологічний облік; дактилоскопічний облік; балістичний облік; облік холодної зброї; облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів та пластикових платіжних карток; облік осіб за ознаками зовнішності; вибухотехнічний облік; пожежно-технічний облік; облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; облік генетичних ознак людини; облік записів голосів та мовлення осіб; облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); облік матеріалів, речовин та виробів. Обліки складаються з оперативно-пошукових та (або) інформаційно-довідкових колекцій [46].

Однак, за даних умов не зрозуміло, чому серед перелічених джерел слідової інформації відсутній облік запахових слідів? Тим більше, що у цій ситуації практика демонструє врахування такої потреби, адже вивчення

емпіричних джерел свідчить про існування зразків запаху в окремих експертних підрозділах. Ще 82,9% експертів (додаток А) зазначили про доцільність нормативно-правової регламентації та практичного ведення вказаного виду обліку.

Слід наголосити, що збільшення з кожним роком запитів на виконання одорологічних експертиз і досліджень, а також частота розкриття кримінальних правопорушень по даному виду слідової інформації, говорить про необхідність застосування автоматизованих програмно-технічних засобів одорологічного обліку. Однак відсутність необхідного обладнання, неякісне застосування технічних засобів при виявленні, фіксації, вилученні запахових слідів, а також відсутність в низці підрозділів фахівців з цього виду дослідження, ускладнює вирішення завдань щодо проведення ідентифікаційних досліджень запахових слідів. Ситуація, яка склалася з використанням одорологічної облікової інформації, не відповідає вимогам часу.

Збирання і зберігання залишених правопорушниками на місці події запахових слідів, дозволяє формувати колекцію запахових слідів, вилучених з місць нерозкритих кримінальних правопорушень. Така колекція створить реальну можливість перевіряти на причетність до раніше вчинених осіб, затриманих на місці кримінального правопорушення або тих, які пов'язані з протиправною діяльністю [16 с. 167-168].

Вважаємо необхідним внести відповідні доповнення до п. 1.3. Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390.

Слід відмітити, що окреслена проблема частково вирішена за змістом Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 16 березня 2020 р. № 257 [47]. Ця Інструкція визначає основні завдання, призначення та порядок ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» (ІП «СЛІД») інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал

Національної поліції України», а також умови її формування в органах (підрозділах) поліції.

Метою ІП «СЛІД» є:

облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання;

забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів (підрозділів) поліції, спрямованої на запобігання та розкриття кримінальних правопорушень;

встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження;

забезпечення обробки інформації про об'єкти, що були вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, наповнення та підтримка в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до ІНІП;

Інформаційний ресурс ІП «СЛІД» формується державною мовою відповідальними особами органів досудового розслідування поліції.

Облік унесеної до ІП «СЛІД» інформації ведеться за такими категоріями:

фотозображення слідів рук;

фотозображення слідів підшав взуття;

фотозображення слідів знарядь зламу;

фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок);

фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів;

мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення;

мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася;

інформація про кулі, гільзи і патрони зі слідами зброї;

інформація про об'єкти біологічного походження;

інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [47].

Саме остання група об'єктів, які підлягають обліку, теоретично може охоплювати запахові сліди, й допускає можливість їх обліку. Однак, не вирішеним є питання щодо можливості обробки такої інформації та долучення до інформаційно-пошукової системи.

Важливість пропозиції й необхідність врахування у інформаційно-пошуковій базі «Слід» запахової інформації пояснюється тим, що швидке та своєчасне розкриття кримінальних правопорушень, розшук осіб, які їх учинили, та притягнення їх до встановленої КК України відповідальності є основними завданнями діяльності поліції щодо охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави та протидії злочинності. При цьому розкриття та розслідування кримінальних правопорушень має здійснюватися в максимально короткий строк. Досягненню цієї мети сприяє оперативна перевірка слідової інформації, яка вилучається під час проведення слідчих (розшукових) дій, по відповідним криміналістичним облікам. Водночас ефективність функціонування криміналістичних обліків є явно недостатньою.

Проведеним аналізом нормативної бази встановлено, що відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, затвердженої наказом МВС від 10.09.2009 № 390, інших підзаконних нормативно-правових актів встановлено, що криміналістичні обліки функціонують на базі науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС. Зазначені накази є застарілими і не враховують діюче законодавство, крім того, з 2015 року функція ведення криміналістичних обліків Експертною службою МВС не передбачена.

Разом з тим відповідно до діючого законодавства на Національну поліцію фактично покладений обов'язок ведення криміналістичних обліків, а саме:

– орган досудового розслідування зобов’язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (частина 4 статті 38 Кримінального процесуального кодексу України [81]);

– з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий ... або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (стаття 237 Кримінального процесуального кодексу України [81]);

– поліція формує інформаційний ресурс щодо зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій (частина 1 пункту 6 статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [104]);

– поліція здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу (частина 2 пункту 3 статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [104]).

З метою реалізації зазначених повноважень розроблено наказ МВС України від 16.03.2020 № 257 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.03.2020 за №319/34602. Зазначений наказ покладає обов’язок на спеціалістів-криміналістів внесення слідової інформації до ІП «СЛІД», у строк, що не перевищує 24 години з часу завершення слідчої (розшукових) дії.

Таким чином створено механізм для розкриття кримінальних правопорушень по «гарячих слідах» з використанням сучасних інформаційних технологій. Зазначеним Наказом передбачено введення та перевірка ряду слідової інформації, переліченої вище.

Спеціаліст-криміналіст у строк, що не перевищує 24 години з часу завершення відповідної слідчої (розшукових) дії, а за фактом умисного вбивства або нанесення тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності, або з обтяжливими обставинами, чи інших кримінальних правопорушень проти особи, які можуть викликати суспільний резонанс, – невідкладно вносить слідову інформацію до ІП «СЛІД», після чого керівник підрозділу криміналістичного забезпечення організовує перевірку слідової інформації з метою встановлення особи, яка причетна до вчинення злочину, ідентифікації знаряддя злочину та встановлення інших фактичних даних.

Запровадження ІП «Слід» дозволило сформувати перспективні напрямки удосконалення техніко-криміналістичного та інформаційно-аналітичного забезпечення спеціалістів-криміналістів.

Впровадження ІП «СЛІД» на першому етапі дозволяє вирішити такі завдання:

забезпечити дієвий контроль керівництва слідчих підрозділів за результативністю роботи спеціалістів-криміналістів;

виключить паперовий документообіг;

дозволить запровадити електронний облік слідової інформації (речових доказів) від вилучення до отримання результатів перевірки і експертизи

дозволить у режимі реального часу формувати та розсилати криміналістичні розшукові таблиці (орієнтування) на термінали «Цунамі», працівників патрульної поліції тощо.

В перспективі ІП «СЛІД»:

забезпечить введення криміналістично значущої слідової інформації, безпосередньо під час проведення огляду місця події при використанні у якості терміналу смартфона або планшетного комп'ютера з ОС «Android»;

надасть змогу інтеграції з автоматизованими ідентифікаційними системами, що дозволить в режимі реального часу перевіряти слідову інформацію з метою встановлення особи, яка причетна до вчинення

кримінального правопорушення, ідентифікації знаряддя кримінального правопорушення та встановлення інших фактичних даних;

забезпечить формування проектів постанов про призначення експертизи, та інших процесуальних документів;

дозволить запровадити систему підтримки прийняття рішень спеціалістом-криміналістом на огляд місця за алгоритмами, розробленими відповідно до інструкцій та методичних рекомендацій.

Отже, запропоновані зміни позитивно вплинуть на роботу зі всіма джерелами слідової інформації, у тому числі й запаховими. Вважаємо доцільною пропозицію щодо врахування у інформаційно-пошуковій базі «Слід» можливості обліку запахової інформації й використання таких відомостей під час розслідування кримінальних правопорушень.

1.3. Поняття, види, характеристика запахових слідів, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень

Передусім необхідно охарактеризувати запаховий слід як об'єкт криміналістичного дослідження.

Однак, і до сьогодні у літературі немає єдиного визначення поняття «запаховий слід». Поряд із терміном «запаховий слід» використовується поняття «одорологічний слід». Слід з'ясувати дане питання [143, с. 200-204].

Одорологія як наука виникла в 50-х роках ХХ століття в результаті розвитку природничих наук. Термін походить від латинського слова *odor* – «запах, почуваю запах» і грецького слова *logos* – «навчання, наука». Отже, у буквальному значенні під одорологією варто розуміти науку про запах, що вивчає закономірності утворення, виділення, поширення і сприйняття запаху.

Під запахом розуміють властивість речовини, яка випаровується у повітрі, викликати у живих організмів специфічні подразнення нервових закінчень органів нюху. Запах людини – генетично обумовлені за своїм

складом і постійно вироблювані організмом леткі речовини, які виявляються в крові людини та потожирових виділеннях. Особливе криміналістичне значення слідів запаху людини пов'язане з тим, що кожна людина має тільки свій індивідуальний запах, який характеризується властивостями стійкості і незмінності. Завдяки цьому ідентифікаційна значущість слідів запаху подібна до інших слідів, наприклад – рук. Проте сліди запаху мають суттєву перевагу: вони не сприймаються людиною і відповідно не контролюються. Злочинець не сприймає свій запах, не контролює його, і, відповідно, не намагається його знищити. Крім того, навіть якщо захоче злочинець, не зможе не залишити сліди запаху на місці події, тому що практично у всіх випадках злочинець контактує з предметами обстановки місця події. Запахові сліди утворюють особливу групу, споріднену слідам-речовинам у трасології, але в той же час відрізняються від традиційних, адже вони невидимі, не мають усталеної зовнішньої форми, нестандартні за своїми властивостями, а прийоми і засоби їх виявлення – специфічні. Властивість запаху як фізичного тіла варто відрізнити від властивостей запахових слідів у криміналістичному плані.

До фізичних властивостей запаху відносять: летючість; розчинність; адсорбцію; розведення; дифузію. На основі зазначених фізичних властивостей запаху визначені криміналістичні властивості запахових слідів: безперервність механізму утворення; рухливість структури; розсіювання; подільність запахових слідів; збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці; індивідуальність слідів і зразків запаху людини; відносна стійкість слідів запаху; відносна незмінність зразків запаху людини [76, с. 274-276].

Предметом вивчення криміналістичної одорології є закономірності, пов'язані з використанням запахових слідів у боротьбі зі злочинністю, а саме: 1) процес формування запаху; 2) властивості запаху; 3) психофізіологічна природа нюху [36, с. 71]. Окрім вказаного, вважаємо доцільним додати, що предметом вивчення криміналістичної одорології є закономірності виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання запахових слідів, а також закономірності розробки на основі пізнаних закономірностей прийомів,

способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів та інших засобів для роботи із запаховою інформацією.

На думку М. В. Салтевського, запах – це природна властивість матеріальних тіл. Цей термін застосовується у двох значеннях. У першому ним позначають об'єктивну властивість фізичних тіл, що полягає в безперервному відділенні в зовнішнє середовище їх речовин – молекул, які утворюють запаховий слід. У другому – це суб'єктивне відчуття (відображення, мислений образ), що виникає у людини або тварини внаслідок взаємодії частинок пахучої речовини з рецепторами нюху [110, с. 46].

У криміналістиці термін «запах» визначають як матеріальний слід. У трасології тверді тіла, що мають стійку зовнішню форму, утворюють клас «сліди-предмети», а рідкі і газоподібні речовини належать до класу «сліди-речовини». Внаслідок взаємодії об'єктів, при вчиненні злочину, виникає запах, що відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконуючи функцію сліду в його трасологічному значенні. Дані матеріальні газоутворення називають слідами запаху, або запаховими слідами. Вказані запахові сліди є предметом вивчення такої галузі криміналістичної техніки як криміналістична одорологія. Так, криміналістична одорологія – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає природу і механізм утворення запахових слідів, засоби та методи їх збирання і використання під час розслідування кримінальних правопорушень [75, с. 304].

Залежно від способів вилучення, аналізу та реєстрації запахів криміналістичну одорологію поділяють на кінологічну і інструментальну – ольфактроніку (від лат. *olfactus* – запах). У кінологічній одорології, як аналізатор пахучих речовин, використовується орган нюху спеціально підготовленої службового собаки (собаки-детектора). В інструментальній одорології, як аналізатор застосовуються фізико-хімічні прилади, здатні виділяти спектр пахучих речовин, реєструвати його у вигляді ольфактрограми і детектувати з високою чутливістю окремі компоненти виділень людини [121, с. 364].

Як зазначає Б. Д. Басай, сліди запаху володіють такими фізичними властивостями газоподібних речовин, як летючість, розчинність, адсорбція, розбавлення і дифузія [7, с. 70].

Летючість слідів запаху – це здатність молекул запаху випаровуватися, тобто переходити з твердого стану в газоподібний. Випаровування відбувається при будь-якій температурі, однак швидкість його залежить від природи речовини й зовнішніх умов: при підвищенні температури або посиленні вітру інтенсивність випаровування посилюється. Отже, сліди запаху довше зберігаються взимку, ніж влітку, у закритому приміщенні й при відсутності протягів, ніж на відкритій місцевості або за наявності вітру тощо. Індивідуальний запах людини в закритому приміщенні зберігається до чотирьох діб і після консервування може бути використаний для встановлення людини як його джерела протягом трьох років. При цьому досить навіть короткочасного (до 15-50 хв.) перебування людини в закритому приміщенні площею не більше 20 м² [69, с. 8].

Під розчинністю слідів запаху розуміється здатність молекул запаху розчинятись в клітинах нюхового епітелію живих істот. Дана властивість дозволяє сприймати запах органами нюху людини або тварин.

Адсорбція слідів запаху являє собою здатність молекул запаху (інших газоподібних речовин) поглинатись поверхневим шаром іншої речовини. Завдяки цій властивості можливе сприйняття запахової речовини, змішаної з повітрям, виділення її на твердих і ворсистих поверхнях. Процес адсорбції в загальному вигляді може бути зведений до концентрування й утримання речовин на поверхні або в порах твердого тіла. В адсорбції беруть участь як мінімум два об'єкти: тверде тіло (адсорбент) і речовина, що поглинається, в газоподібному або рідкому стані. Остання з газової або рідкої фази, у якій вона перебувала (адсорбтив), переходить при поглинанні твердим тілом в адсорбований стан (адсорбат). В основному виділяють адсорбцію двох типів: фізичну адсорбцію, яку можна порівняти з явищем конденсації, і сорбцію, що ґрунтується на силах хімічної взаємодії (хемосорбцію). Остання в силу хімічної

реакції, що протікає на поверхні розділення фаз й призводить до перерозподілу електронів адсорбтива й адсорбенту з утворенням хімічного зв'язку, не зберігає індивідуальності взаємодіючих компонентів і фіксує положення адсорбованих молекул, тобто приводить до локалізованої адсорбції. При фізичній адсорбції адсорбтив й адсорбент не втрачають своїх якостей, а адсорбція молекул може бути локалізованою та нелокалізованою. У процесі збирання слідів і зразків запаху людини й інших речових джерел інформації використовується тільки явище фізичної адсорбції. Адсорбційна здатність адсорбенту й швидкість поглинання адсорбтива головним чином залежать від розміру й кількості пор на одиницю об'єму адсорбенту.

Найкраща здатність адсорбувати молекули запаху притаманна адсорбентам, що мають найбільшу кількість мікропор на одиницю об'єму.

Під розведенням слідів запаху розуміють зміну концентрації молекул запаху в сліді, що веде до утворення запаху нової якості. Однак сила запаху, як показали спеціальні дослідження, далеко не завжди визначається концентрацією молекул запаху. У певних випадках розведена суміш запахів може виявитись сильніше концентрованого сліду запаху, а також один запах може маскувати інший.

Дифузія слідів запаху означає проникнення молекул запаху в структуру (масу) іншої речовини (як правило, твердої). Наприклад, взуття при носінні просочується індивідуальним запахом людини й через певний період саме перетворюється в джерело цього запаху, залишаючи його в слідах на ґрунті й іншій поверхні при контактній взаємодії. Експериментально встановлено, що нове взуття вже після добового носіння перетворюється в джерело індивідуального запаху власника.

Один запах може «замаскувати» або послабити інший. У суміші запахи можуть нейтралізувати один одного. В окремих випадках у суміші запах підсилюється настільки, що окремі компоненти суміші, взяті в концентрації, що значно нижче порога індивідуального сприйняття тварини (наприклад, собаки), все одно ними сприймаються. Таким чином, характер складного запаху може

змінюватись в присутності навіть граничних кількостей домішок або запахових слідів інших компонентів [69, с. 9].

З 1990-років перелік криміналістичних властивостей слідів запаху відносно запаху людини був доповнений такими властивостями, як відносна незмінність й індивідуальність запаху людини, а також запропоновано додати ще такі дві криміналістичні властивості запаху людини, як збереженість слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці й відносна стійкість слідів запаху людини.

Зупинимось на характеристиці вказаних криміналістичних властивостей слідів та зразків запаху людини:

1. Безперервність механізму утворення слідів запаху відображає специфічний аспект його виникнення. За наявності джерела запаху й відповідних зовнішніх умов сліди запаху утворюються безперервно – доти, допоки існує джерело.

2. Рухливість структури слідів запаху характеризує тимчасовий стан речовини сліду й свідчить про те, що між її молекулами немає зв'язку, вони перебувають у хаотичному русі й постійно переміщуються між собою та молекулами повітря або іншого середовища, у якому відбувається процес слідоутворення. Із цього витікає, що інтенсивність (концентрація) запаху поблизу джерела вища. Якщо джерело запаху або адсорбент розміщено в обмеженому об'ємі, наприклад у герметично закритій скляній ємності, то через певний час у будь-якій частині цього об'єму запах буде являти собою однорідну суміш. На основі даного положення була вироблена така методична рекомендація з роботи із запахом: допускається дослідження за допомогою собаки-детектора запаху, законсервованого не менше ніж за добу до цього.

3. Розсіюваність слідів запаху людини – така їх властивість, коли молекули запаху прагнуть зайняти весь об'єм, у якому вони перебувають. Якщо даний об'єм необмежений або досить великий, то в міру розширення границь сліду запаху зменшується концентрація молекул запаху на одиницю цього об'єму. Звідси виходить практична рекомендація: об'єм ємності, у якій

консервується носій запаху, повинен бути порівнюваним з об'ємами останнього, а для підвищення концентрації молекул запаху в ємності необхідно застосувати кількаразове прокачування молекул через адсорбент. У процесі роботи позалаборатного собаки-детектора за свіжими слідами запаху на місцевості, послідовне підвищення концентрації молекул запаху змушує її рухатись у напрямку джерела запаху. Вітер змінює напрямок розсіюваності сліду запаху. Тому собака-детектор більш упевнено йде по сліду запаху при вітрі від джерела запаху. Сильний вітер у напрямку джерела запаху може заважати переслідуванню злочинця (або іншого джерела) за слідами запаху.

4. Під подільністю слідів і зразків запаху людини розуміється можливість поділу запаху на кілька частин з тотожними властивостями. В результаті від одного джерела можна законсервувати кілька тотожних носіїв слідів запаху людини або одержати кілька аналогічних зразків його запаху, причому це можливо як одночасно, так і через певні проміжки часу, протягом яких одорологічна інформативність зразків запаху людини залишається відносно незмінною.

5. Здатність до збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці означає можливість повного збереження всіх індивідуальних якісно-кількісних характеристик запаху людини й запаху інших речових джерел інформації при розміщенні їх у відповідно обмежену герметичну упаковку. Одорологічна практика свідчить, що скляна ємність з герметичною скляною кришкою, гумовою прокладкою й металевими затисками або з металевою кришкою, що закручується, придатна для зберігання ймовірних носіїв слідів запаху людини фактично необмежено довго, протягом десятків років. У той же час упаковку з фольги рекомендується застосовувати з цією метою лише тимчасово, а поліетиленові упаковки, в тому числі й поліетиленові кришки на скляні ємності для цього взагалі непридатні.

6. Індивідуальність слідів і зразків запаху людини означає той факт, що основні якісні й кількісні параметри запаху кожної конкретної людини

неповторні, властиві тільки їй, а тому вона (людина) може бути встановлена за запахом серед великої кількості інших осіб.

7. Відносна стійкість слідів запаху, тобто незмінність хімічної структури молекул запаху в умовах навколишнього середовища, дозволяє збирати й досліджувати їх на предмет встановлення джерела їх походження через певний період часу після виділення. При цьому зазначені сліди запаху ще досить довго будуть зберігати індивідуальні ознаки запаху того об'єкта, від якого вони походять, незважаючи на те, що вони будуть перебувати в оточенні великої кількості слідів запахів інших об'єктів. Саме така властивість притаманна слідам і зразкам запаху людини або іншого живого організму з розвиненими обмінними процесами.

8. Відносна незмінність зразків запаху людини свідчить про те, що основні індивідуальні якісні й кількісні параметри запаху конкретної людини протягом всього її життя залишаються незмінними, у той час як інші якісні й кількісні характеристики супутніх компонентів її запаху постійно змінюються під впливом продуктів, у тому числі лікарських препаратів та алкоголю, наявності шкідливих звичок (паління), фізичних або психічних навантажень тощо, що у свою чергу при правильній методиці проведення одорологічного дослідження не може обумовити помилковий результат. Собака-детектор у процесі правильного методично проведеного одорологічного дослідження орієнтується на індивідуальну основу запаху людини, абстрагуючись від дії багатьох ендогенних й екзогенних чинників. Перераховані властивості слідів запаху визначають методику застосування технічних засобів для роботи з ними, тому такі властивості можна називати криміналістичними [69, с. 10-12].

Таким чином, сліди запаху людини й хребетних тварин мають такі криміналістичні властивості: безперервність механізму утворення, рухливість структури, розсіюванність, подільність, збереження в герметичній упаковці, відносна стійкість слідів, відносна незмінність й індивідуальність зразків.

Якщо ж розглядати інші речові джерела запаху, то варто брати до уваги всі перераховані криміналістичні властивості запаху, за винятком трьох

останніх [69, с. 13]. Знання розглянутих криміналістичних властивостей слідів запаху має принципове значення для якісного проведення кожного з етапів роботи з ними, особливо їх збирання й дослідження, а також для правильної оцінки отриманої одорологічної інформації.

Значення одорологічних слідів в правоохоронній діяльності важко переоцінити. Запах людини є його своєрідним «підписом», він глибоко індивідуальний, це пов'язано з унікальністю генотипу людини. Індивідуальний людський запах легко проникає в одяг, взуття та довго утримується (практика свідчить, що запах, взятий з місця події, зберігається протягом декількох років за належних умов). Використання запахової інформації у ряді випадків дозволяє успішно розкривати складні кримінальні правопорушення, коли інша слідова інформація відсутня [121, с. 364].

Щодо визначення видів і формування класифікації запахових слідів, то у літературі склалися різні точки зору.

Так, М. В. Салтевський розділив їх на дві групи: сліди – джерела власного запаху; предмети; сліди запаху людини. Людина є найбільш складним і різноманітним джерелом запаху [110].

М. В. Салтевський у своїх працях також веде мову про поділ слідів запаху на джерела власного запаху; джерела набутого або стороннього запаху; джерела змішаного запаху [114, с. 9-10].

Розгорнута класифікація слідів і зразків запаху інших, речових джерел інформації виглядає так [56, с. 24-26]:

1. Сліди власного запаху речового джерела інформації, склад яких обумовлений процесами життєдіяльності для живих істот і субстанціональними властивостями для джерел неживої природи.

2. Сліди набутого запаху речового джерела інформації, які у свою чергу поділяються на: а) сліди набутого запаху речового джерела інформації тимчасового характеру, яких дане джерело за тих чи інших умов може позбутись; б) сліди набутого запаху речового джерела інформації постійного характеру, яких дане джерело позбутись вже не може.

3. Сліди фонового запаху, тобто сліди запаху інших речових джерел інформації, що оточують носій слідів запаху. Різниця слідів набутого і фонового запаху полягає в тому, що перші притаманні джерелу, що досліджується, а другі його лише оточують, створюючи тим самим певний запаховий фон з моменту утворення слідів запаху і до моменту їх збирання.

4. Сліди сукупного запаху речового джерела інформації, які представлені всіма зазначеними видами слідів запаху: власного, набутого та фонового. М. В. Салтевський запропонував класифікувати сліди запаху за часом їх утворення на свіжі (час утворення до однієї години), нормальні (до трьох годин) та старі (більше трьох годин). При цьому автор не аргументує вибір саме такої класифікації слідів запаху, щоправда, робить застереження, що даний поділ досить умовний [110, с. 20].

За змістом наукових та практичних джерел, розглядаються предмети запаху, які знаходяться в тимчасовому контакті з людиною – знаряддя здійснення злочину, інструменти, ґрунт, по якому рухалася людина, її сліди.

Залежно від джерела слідоутворення, виділяються такі види запахових слідів, які можуть бути об'єктом криміналістичного дослідження: сліди запаху людини й хребетних тварин, сліди запаху речей матеріального світу.

Залежно від часу утворення та виявлення, запахові сліди умовно ділять на три групи: свіжі («гарячі») – які виявляються протягом однієї години з моменту їх залишення; звичайні («нормальні») – виявляються в період від однієї години до трьох годин; «холодні» – виявляються через три години після залишення запаху.

По механізму утворення запахові сліди умовно можна розділити на сліди-джерела запаху і сліди-запахи.

Сліди-джерела запаху людини можна класифікувати за групами на основі причинного зв'язку предмета-джерела запаху з людиною:

– тверді та рідкі частинки, що відокремилися від тіла людини: шматочки тканини, волосся, кров, потожирова речовина, сперма, слина та інші виділення,

пов'язані з фізіологічної діяльністю, які зберігають індивідуальний запах людини десятки років;

– предмети, що знаходяться у постійному контакті з тілом людини: одяг, взуття, особисті речі – окуляри, гаманець, ключі від сейфа, шафи, столу, сірники, запальничка, авторучка, портфель, дамська сумочка; предмети туалету – гребінець, носовичок, приколки, вплітається в коси стрічки, помада; супутні об'єкти – палиця, парасолька, що утримують індивідуальний запах від декількох днів до декількох місяців;

– об'єкти тимчасового контакту з тілом людини (що знаходилися в контакті з тілом людини не менше 30 хвилин): знаряддя вчинення злочину, предмети праці та інструменти, речі матеріальної обстановки і ґрунт, яких стосувався осіб безпосередньо або опосередковано, індивідуальний запах яких зберігається не більше двох діб.

На речах та предметах, заритих у землю або сніг, запахів сліди зберігаються до кількох місяців. Запахові сліди добре зберігаються на холоді, в тіні, в закритих приміщеннях, на пористих, шорсткуватих поверхнях; гірше – на вітрі, на нагрітих і гладких предметах.

До запахів, залишених людиною, завжди домішуються так звані фонові запахи – запахи пошкодженого ґрунтового покриву, розчавлених дрібних комах, рослин тощо. Досліджувався і вплив на формування запаху людини медикаментозних засобів, які приймалися тривалий час особами, які страждають різними захворюваннями. У жодному разі не було відзначено будь-яких відхилень у сигнальної реакції собаки-детектора на запах однієї і тієї ж людини. Численні експерименти доводять, що фонові запахи, а також запахи різних осіб не змішуються і не утворюють в результаті цього новий запах.

Запахів сліди являють собою одноразове утворення. Це газоподібна суміш повітря з молекулами пахучої речовини, укладена в будь-яку ємність. Такі сліди несуть якісну інформацію про джерело і в цьому відношенні подібні зі слідами-речовинами, але відрізняються від них відсутністю в місці виявлення запахових сліду його джерела. В такому випадку повітря є тим фізичним тілом,

яке виступає в якості слідоносія, у ньому розчиняється пахуча речовина, яка зберігається за умов перебування в ізольованій ємності. Джерелами утворення слідів-запахів є люди, тварини, летючі рідини і пахучі тверді тіла, які певний час перебували в закритому приміщенні або якийсь герметичній ємності.

Запахові сліди дуже нестійкі, вони безупинно розсіюються у просторі і практично зникають. Тому, для їх збереження необхідно створити умови, що виключають або уповільнюють розсіювання молекул летючих речовин, приміром, приміщення, де знаходився злочинець, не можна провітрювати, а виявлений запаховий слід на відкритій місцевості треба негайно укласти в ємність, тобто законсервувати.

Крім запахів людини у боротьбі зі злочинністю використовуються різного роду хімічні мітки. В якості препаратів використовуються пахучі і стійкі хімічні речовини. Хімічні мітки можуть застосовуватися для встановлення маршруту руху злочинців, виявлення викрадених цінностей, документів тощо. Для опрацювання пахучих міток використовуються спеціально підготовлені собаки.

Робота з одорологічними слідами на місці події включає виявлення, фіксацію й безпосереднє використання їх для організації розшуку людей і речей по «гарячих» слідах. Для отримання доказової інформації, одорологічні сліди можуть використовуватися і в ході подальшого досудового розслідування [121, с. 618-620].

На підставі опрацювань праць вчених з проблематики, запаховий слід може бути визначений як матеріальний слід, що є результатом взаємодії «сліду-предмету» та «сліду-речовини», відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконує функцію сліду в його трасологічному значенні, але за своєю фізичною природою є газоподібним.

Висновки до розділу 1

Використання запахової інформації з метою виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень відоме з давніх

часів. З розвитком суспільних відносин, системи права окремих держав, формувалися перші акти кримінального права та кримінального процесуального права, що закріпили поняття злочинності діяння, його кримінальної караності та процедури здійснення кримінального провадження. У свою чергу, діяльність із вчинення злочинів піддавалася кількісним та якісним змінам, удосконаленню засобів і методів протиправної діяльності. Дана обставина обумовила нові напрями для пошуку правоохоронних органів нових засобів, методів і прийомів виявлення, фіксації і використання криміналістично значимої інформації.

Важко встановити точну дату, коли правоохоронні органи розпочали використовувати одорологічну інформацію під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень. Однак, відомо, що у 1886 році з ініціативи австрійського криміналіста Ганса Гроса вперше була створена служба собак, навчених нести патрульно-постову службу

З часом удосконалилася можливість консервації і тривалого криміналістичного використання запаху людини. Цим самим був здоланий бар'єр часу, який обмежував у минулому ефективність роботи службово-розшукового собаки за «гарячими» запаховими слідами приблизно добовим строком з моменту його утворення. Поступово у криміналістиці, з зокрема, криміналістичній техніці виокремився новий напрям – криміналістична одорологія.

Наукові основи криміналістичної одорології були сформовані вченими-криміналістами. Значний внесок щодо дослідження запахових слідів був зроблений М. В. Салтевським. Вченим були підготовлені лекції з проблем криміналістичної одорології (Київ, 1976; Київ, 1982 та ін.).

Значна увага запаховим слідам була приділена у дослідженні О. А. Кириченка з питань дослідження мікрооб'єктів (1992), де вчений обґрунтував можливість використання результатів лабораторного одорологічного дослідження в доказуванні по кримінальних справах при умові дотримання ряду гарантій їх достовірності.

Вперше дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з проблем криміналістичної одорології було захищено В. Д. Басаєм (2003). Вчений розкрив проблеми визначення предмету і місця одорології в системі криміналістики та інших наукових знань. порушив питання визначення місця одорологічних об'єктів поміж речових джерел, приділив увагу формуванню основ судово-odoroлогічної експертизи.

Одородогія – це відносно молода галузь наукового знання, хоча її основи закладені у давнину. Сьогодні гострою є необхідність наукової розробки цього напрямку з метою надання практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій для виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Правові засади виступають як вихідні, фундаментальні положення діяльності у сфері застосування науково-технічних засобів, методів, прийомів у роботі слідчого, інших компетентних суб'єктів, залучених до кримінального провадження. Правомірне, технічно та тактично правильне, організаційно і кадрово забезпечене застосування науково-технічних засобів, методів, прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів для отримання криміналістично значимої інформації дозволяє результативно реалізувати завдання кримінального провадження, забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення.

Розкрито, що шляхом дослідження криміналістично значущої інформації у визначеній КПК України процесуальній формі, законними та допустимими криміналістичними засобами, методами і прийомами – відбувається «трансформація» інформації, яка має статус криміналістично значущої, і за умов її відповідності вимогам належності та допустимості – вона набуває статусу доказової інформації у кримінальному провадженні. Збирання, дослідження та використання доказової інформації здійснюється у формі процесуального доказування, яке інтерпретують як двоєдиний процес, з одного боку – пізнавальний, а з іншого – засвідчувальний. Сутність пізнавального

процесу полягає у використанні способів, засобів, методів і прийомів діяльності, тобто криміналістичної техніки, методів та прийомів роботи з нею, а засвідчувального – у дотриманні спеціальних процедур, встановлених законом для розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, одержання криміналістичної інформації від запахових слідів шляхом застосування криміналістичних засобів, методів, прийомів – обмежене вимогами правового, технічного та методичного характеру. Їх дотримання забезпечує доказове значення отриманих результатів.

Наголошено, що вказані положення щодо роботи із криміналістично значимою інформацією стосуються запахових слідів і саме належне поводження з ними із дотриманням вимог процесуальної форми – забезпечує їх доказове значення.

У кримінальному процесуальному законодавстві України відсутні окремі норми, які б окреслювали межі застосування криміналістичних засобів, методів та прийомів. Однак, виявлення, дослідження, використання запахових слідів повинно відповідати загальним правилам поводження із речовими доказами та криміналістичним рекомендаціям щодо роботи із такими об'єктами.

Джерелами утворення слідів-запахів є люди, тварини, летючі рідини і пахучі тверді тіла. Запахові сліди дуже нестійкі, вони безупинно розсіюються у просторі і практично зникають. Тому, для їх збереження необхідно створити умови, що виключають або уповільнюють розсіювання молекул летючих речовин.

РОЗДІЛ 2.

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1. Запахові сліди під час проведення огляду місця події

Слід – джерело власного запаху може нести декілька видів інформації: одорологічну (запаху), ідентифікаційну (форма і розташування джерела запаху) і видову (субстанціональну), що дає змогу встановити кількість запахового джерела і його носія [90, с. 134].

Вказана інформація повинна бути виявлена і зафіксована у визначеній кримінальним процесуальним законодавством процесуальній формі, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, передусім – огляду місця події, інших видів огляду, оперативно-розшукових заходів.

Оглядом називається слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводиться з метою їх виявлення та фіксації (ст. 237 КПК України) [81].

При проведенні огляду слідчий безпосередньо сприймає обстановку місця події й інших матеріальних об'єктів, вивчає і досліджує їх, виявляє і досліджує сліди й інші речові докази, усвідомлює сутність і механізм події, оцінює результати огляду, фіксує обстановку місця події, предмети і сліди з метою їх подальшого використання в процесі розслідування.

Завдання огляду, як їх визначає закон (ч. 1 ст. 237 КПК України), полягають у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

На підставі цього слідчий висуває версії про характер події і його учасників, про місце перебування правопорушника, викраденого майна та інших об'єктів, що мають доказове значення, про наслідки кримінального

правопорушення тощо. Крім того, при проведенні огляду переслідуються мета встановити обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. У багатьох випадках він є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути отримані іншим шляхом. Результати огляду, особливо такого його виду, як огляд місця події, дозволяють слідчому визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, особистість правопорушника.

При огляді слідчий не тільки спостерігає, але й проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляє відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України). При огляді широко застосовуються спеціальні методи криміналістики, особливо техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами та іншими речовими доказами.

Виходячи з цієї обставини, що у переважній більшості випадків саме шляхом проведення огляду місця події виявляються запахові сліди (90,9% вивчених кримінальних проваджень, *додаток А*), на прикладі огляду місця події розглянемо правила виявлення, фіксації, вилучення запахових слідів з метою їх наступного дослідження.

Огляд місця події – це огляд (обстеження) певної території або приміщення, у межах яких відбулася подія кримінального правопорушення або виявлені її наслідки [78, с. 203]. Це вид огляду, який полягає в тому, що слідчий, прокурор за допомогою своїх органів чуття переконується в наявності й характері фактів, що мають доказове значення [78 с. 545]. Теоретичні засади огляду розкриті у працях В. І. Алексейчука [4], В. К. Весельського [20, с. 152], В. О. Комахи [119], Є. Д. Лук'янчикова [86], Ю. А. Чаплинської [132, с. 263] та інших вчених.

В. Ю. Шепітько вважає, що виявлення слідів і встановлення причинових зв'язків між ними дають змогу побудувати картину події, імовірні або реальні моделі кримінального правопорушення, відтворити механізм його вчинення.

Дослідження цих слідів або речових доказів має вказати на особу злочинця, особу потерпілого й обставини події, виявити інші негативні обставини та сліди приховування кримінального правопорушення [74, с. 238].

Огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України) належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою воно було вчинено, предметів, які можуть стати речовими доказами. Особливість даного виду огляду полягає у тому, що згідно ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Огляд місця події є одним із найскладніших видів огляду. Під місцем події розуміється ділянка місцевості, приміщення, транспортний засіб, в межах яких виявлені сліди, пов'язані з подією кримінального правопорушення. При цьому передбачається, що кримінальне правопорушення може бути вчинене як в місці виявлення його слідів, так і в іншому місці.

Загальним завданням огляду місця події є виявлення всіх видів зв'язку елементів матеріальної обстановки місця події із кримінальним правопорушенням, що розслідується. На підставі встановленого взаємозв'язку в сукупності з іншими даними встановлюється механізм події у всіх деталях.

Окремими завданнями огляду місця події є: вивчення і фіксація обстановки місця події; встановлення характеру впливу правопорушника на навколишню матеріальну обстановку; виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення, включаючи сліди правопорушника; встановлення ознак правопорушника по його слідах; визначення мотивів протиправної діяльності; встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; отримання необхідних даних для здійснення подальших слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів із пошуку правопорушника, знарядь вчинення кримінального правопорушення та інших об'єктів, що залишили сліди на місці події.

З урахуванням різних етапів і стадій огляду місця події можна виділити основні тактичні завдання, що вирішуються при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії: висуваються загальні версії про подію, що відбулася; виходячи з характеру події, про яку надійшло повідомлення, залучається до участі в огляді місця події відповідний спеціаліст, вибираються технічні засоби пошуку, виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення; визначаються межі і характер території, що підлягає огляду; визначається вихідний пункт і спосіб огляду; висуваються окремі версії про можливі місця знаходження слідів кримінального правопорушення; оцінюється обстановка і проводиться орієнтуюча і оглядова фотозйомка; визначаються завдання кінолога із службовою собакою; визначається необхідність і послідовність проведення оперативно-розшукових заходів; застосовуються технічні засоби пошуку з метою виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення; піддаються попередньому дослідженню виявлені сліди з метою отримання розшукової інформації для розкриття кримінального правопорушення по гарячих слідах; виявляються негативні обставини, що свідчать про інсценування; виявлені сліди вимірюються, описуються, фотографуються методами вузлової і детальної фотозйомки; вибирається спосіб вилучення з місця події виявлених слідів; уточнюються і конкретизуються загальні та окремі версії про вчинене кримінальне правопорушення; вирішується питання про виконання подальших слідчих (розшукових) дій (допит свідків-очевидців, призначення експертиз) і оперативно-розшукових заходів (перевірка за обліками, розшук злочинця за «гарячими слідами» та ознаками зовнішності тощо).

Згідно КПК України, а також за результатами вивчення практики встановлено, що основна роль в огляді місця події належить слідчому (дознавачу) та спеціалістам, в якості яких, як правило, залучаються інспектори-криміналісти Національної поліції, рідше – працівники Експертної служби МВС України. Саме від них залежить ефективність виявлення та якість фіксації слідової інформації, зокрема – запахової, яка в подальшому може бути

використана для розкриття та розслідування кримінального правопорушення та встановлення обставин його вчинення.

Безпосередньо завдання на місці події вказаних вище та інших членів слідчо-оперативної групи регламентовані Інструкцією із організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, що затверджена Наказом МВС України від 07.07.2017 року № 575 [43].

Варто підкреслити, що повноваження інспектора-криміналіста при роботі із запаховою інформацією слід тлумачити виходячи із положень КПК України та вказаної Інструкції 2017 року. Так, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події: 1) надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; 2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; 3) *виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення*; 4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; 5) *відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього* [43]. Тобто, виходячи із наведеної інформації, можна зробити висновок, що хоча слідчий (дознавач) є старшим слідчо-оперативної групи, відповідає за законність і своєчасність усіх дій, обов'язки роботи зі слідовою інформацією, враховуючи її різноманітність, покладаються на інспектора-криміналіста.

Значна завантаженість працівників органів досудового розслідування та недостатня техніко-криміналістична підготовка негативно впливає на якість

виявлення, вилучення, упакування та дослідження запахових слідів та їх подальше використання.

У практичній роботі мають місце випадки порушення процесуальних норм та криміналістичних рекомендацій під час роботи із запаховими слідами, а саме:

1. Неналежним чином фіксуються в протоколах оглядів місця події виявлені та вилучені запахові сліди: не описується місце їх виявлення, об'єкт-носії та інші ознаки (31,8% вивчених кримінальних проваджень);

2. Не завжди проводиться відео- та фотозйомка об'єктів – носіїв запахової інформації, не виготовляються схеми їх розташування перед вилученням (10,6% кримінальних проваджень);

3. Упакування об'єктів із запаховими слідами, вилучених зразків здійснюється не якісно, що не забезпечує їх належне зберігання та збереження якості запахової інформації (19,7% кримінальних проваджень);

4. Не своєчасно призначаються судово-одорологічні експертизи щодо дослідження вилучених слідів та об'єктів. Це обумовлює зміни їх первинного стану та втрату слідової інформації (10,6 % кримінальних проваджень).

Встановлено, що про факти вчинення кримінальних правопорушень досить часто стає відомо через багато годин або діб. В таких випадках застосування собак стає безрезультатним, тому що запахові сліди з виявлених слідів та предметів швидко втрачаються. Слід акцентувати увагу на тривалість зберігання запаху індивіду найбільш поширеними об'єктами-носіями запахових слідів.

Так, особисті речі (гребінець, записна книжка тощо) – зберігають запахову інформацію від декількох днів до декількох місяців.

Предмети, які знаходились в контакті з тілом людини не менше 30 хвилин (мотузка, сумка, рукоятка зброї тощо) – до трьох діб.

Предмети, які знаходилися в хвилинному контакті з тілом людини – утримують запах від однієї до двох годин.

Сліди на снігу та ґрунті – від декількох годин до декількох діб.

Ношені речі (які містять піт або випаровування) – від декількох днів до декількох місяців.

Сліди крові (в тому числі сухі плями), волосся – від декількох місяців до декількох років [90, с. 135].

Варто акцентували увагу на *загальні основні вимоги* щодо упаковки і транспортування об'єктів, які є носіями запахових слідів та які направляються на експертне дослідження:

1. Незалежно від виду об'єктів, якщо вони знаходяться у вологому стані, необхідно перед направленням на дослідження їх висушити. Зразки рідин, вилучені на предмет-носій, висушують при кімнатній температурі, в затемненому місці. Слід забезпечити відсутність впливу на об'єкти прямого сонячного проміння, джерел тепла і нагрівальних приладів.

2. Об'єкти дослідження повинні бути направленими до експертної установи тільки в упакованому вигляді. Кожний об'єкт поміщається в окрему упаковку. Упаковка зразків порівняння повинна проводитися окремо від речових доказів і контрольних зразків. Роздільно упаковуються об'єкти, вилучені з різних об'єктів-носіїв або з різних місць.

3. На кожній упаковці повинні бути наступні реквізити: напис-пояснення з вказівкою виду об'єкту, кількості, дати вилучення (часу, місця і способу отримання зразків), характеру предмету-носія; підпис слідчого; підпис спеціаліста; підписи понятих; відбиток печатки органу, що провадить розслідування.

4. Речові докази і інші об'єкти повинні упаковуватися і транспортуватися так, щоб виключити знищення або пошкодження об'єктів або необоротну зміну їх властивостей.

Розглянемо безпосередньо криміналістичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами. Характерними об'єктами-носіями слідів запаху людини є:

– плями сухої крові, волосся, нігті, частки тканин (зберігають запах десятки років);

- особисті речі, одяг, взуття, недопалки (утримують запах до декількох місяців);

- предмети, що знаходились в контакті з тілом живої людини не менше, ніж півгодини, у тому числі знаряддя злочину, дверні ручки, замки зі слідами перепилювання, а також посуд, телефонна слухавка, кермо автомобіля, дивани, стільці, крісла, чохли сидінь автомобіля (зберігають запах до 60 годин);

- сліди взуття, ніг (зберігають запах до 10 годин, узимку – протягом доби).

Необхідно засвоїти основні рекомендації щодо фіксації та вилучення слідів запаху людини.

Сліди запаху з місця події вилучають двома основними способами:

- вилучення адсорбенту, що увібрав запах;

- вилучення самого предмета-носія.

Існує комбінований спосіб – вилучення предмета-носія, який перебуває в контакті з адсорбентом. Вилучення слідів запаху проводиться шляхом адсорбції та консервації. Час контакту адсорбенту із запаховим слідом – не менше 1 години, максимально – до двох-трьох діб.

Об'єкти, з яких проводиться відбір запахових слідів, фіксують оглядовою та вузловою фотозйомкою, з номерними покажчиками – до накладення адсорбенту і під час адсорбції. Якщо є інші сліди, застосовують масштабний спосіб фотографування.

Місця відбору запахових слідів необхідно зазначити на плані. Сам процес відбору необхідно продемонструвати понятим (пакування адсорбенту, опечатування банок).

Враховується комплексний характер слідоутворення, тому перед відбором запахових слідів предмет оглядають на наявність мікрооб'єктів (останні обережно вилучають), слідів рук та взуття (які акуратно копіюють), а потім відбирають запах.

Якщо з предмета не можна вилучити всі наявні сліди, вибирають ті з них, що мають найбільше криміналістичне значення. Відбір запахових слідів

здійснюється шляхом контакту адсорбенту з предметом-слідоносієм. Адсорбент – шматки ворсисті бавовняної тканини (фланель, байка) розмірами 10×15 чи 15×20 см, оверлочені, незабарвлені чи однокольорові. Стерилізація випраних серветок проводиться при температурі 70 *С протягом 1-1,5 годин.

Використовуються також побутова алюмінієва фольга (у рулонах) шириною 15 см та поліетиленова плівка. Після використання останні знищують. Серветку-адсорбент пінцетом виймають з банки, розправляють на шматку фольги і, не торкаючись руками, накладають на об'єкт-слідоносій. Заздалегідь, для кращої адсорбції молекул запаху, зволожують об'єкт-слідоносій чи серветку водою з пульверизатора або над парою. Серветку, що знаходиться на об'єкті-носії, накривають шматком фольги, який повинен повністю закривати адсорбент, чи кількома шматками. При цьому не можна торкатись руками поверхні фольги, що вступатиме в контакт з адсорбентом. Адсорбент та фольгу можна накривати поліетиленовою плівкою, а все разом необхідно щільно притиснути за допомогою вантажу (наприклад, прожарений пісок у поліетиленовому пакеті) до горизонтальної поверхні, липкої стрічки або ниток – до похилої чи вертикальної. Система призначена для покращення процесу дифузії «запахових» молекул та їх ефективнішої адсорбції.

Об'єкт-слідоносій можна обернути шматком адсорбенту, двома-трьома шарами фольги, закріпити липкою стрічкою, нитками, упорами. Так обробляють рукоятку знаряддя злочину, кермо автомобіля. На предмет одягу накладають 2-4 серветки, потім згортають та фіксують мотузкою, липкою стрічкою. При роботі із взуттям серветку пінцетом кладуть у внутрішню передню частину, закривають фольгою, ущільнюють шматками зім'ятого паперу.

Можна на руку (у гумовій рукавичці) покласти шматок фольги, зверху – серветку, притиснути до вертикальної поверхні із ймовірними слідами запаху та закріпити липкою стрічкою.

Для гладкої поверхні застосовується метод обтирання: адсорбентом, який тримають пінцетом, обтирають предмет. При цьому час відбору запаху

скорочується за рахунок динамічного контакту адсорбенту з об'єктом-слідоносієм.

Вилучення запахових слідів проводять у гумових рукавичках. Перед використанням їх потрібно вимити миючим засобом і після просушування протерти тампоном, змоченим спиртом. У спирті промивають і робочі кінці пінцета. Після завершення збирання запаху адсорбент пінцетом переносять у стерильну скляну банку, яку відразу герметизують. Для герметизації банок використовують скляні кришки з металевим запором. Кришки, запори та гумові прокладки обробляють гарячою водою з миючими засобами, стерилізують в сушильній шафі при $t=60-70^{\circ}\text{C}$ протягом однієї години. Пластмасові кришки використовують з ізолюючими прокладками з фольги. Відповідно до останніх рекомендацій банки найкраще герметизувати стерилізованими металевими кришками за допомогою машинок для закатування. Банку опечатують та прикріплюють етикетку, зазначаючи дату, час та місце вилучення, точку відбору, справу, по якій вилучено слід, матеріал слідоносія, тривалість процесу адсорбції.

Для короткочасної консервації (при відсутності банок) адсорбент загортають у 3-4 шари фольги, пакують у поліетиленовий пакет, щільно закріплюють, опечатують та відразу направляють в одорологічну лабораторію.

При необхідності збільшення часу контакту адсорбенту й невеликого за розмірами об'єкта-слідоносія, їх розміщують у банку разом, але без фольги, а великі об'єкти додатково пакують у нові поліетиленові пакети та герметизують (щільно зав'язують). Якщо об'єкт не можна упакувати повністю, наприклад, лопату, на її держак накладають адсорбент та фольгу, накривають поліетиленовою плівкою, обв'язують шпагатом і опечатують.

Якщо до об'єкта не можна прикладати адсорбент, його герметично пакують у скляну тару чи поліетиленові пакети (останні використовують при відсутності банок). На місці події відбирають і контрольні зразки фонового запаху (сторонні запахи). Для цього неподалік від ймовірних об'єктів-носіїв,

там, де вірогідно немає запаху людини, розміщують серветки адсорбенту і відбирають проби, дотримуючись методики збирання слідів запаху.

Для відбору порівняльних зразків можна прикладати адсорбент до тіла людини на 30 хвилин (під пасок), але найкращим порівняльним зразком запаху людини вважається її кров. Отже, вилучення та забезпечення умов зберігання об'єктів біологічного походження, з огляду на їх схильність до значних змін під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, повинно проводитись особами, які мають спеціальні знання та відповідні навички. Наведена інформація щодо особливостей біологічних об'єктів та рекомендації методичного характеру покликані убезпечити учасників слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів від характерних помилок при роботі з речовими доказами зазначеної категорії [72, с. 30-32].

Тактика проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, у процесі яких відбувається виявлення, фіксація, вилучення запахових слідів – має ряд особливостей.

Зокрема, за умови виїзду на місце події слідчо-оперативної групи «за гарячими слідами», застосовуються заходи до застосування службового собаки для позалабораторного дослідження слідів запаху людини шляхом переслідування правопорушника за слідами його запаху на місцевості або пошуку за слідами запаху речей та предметів, що йому належать.

З цією метою після невідкладної протокольної, фото та відеофіксації місця події вибирають запахові сліди з ймовірних слідів ніг правопорушника, його частин тіла, речей і предметів, залишених правопорушником.

Слід вірно визначати черговість наступного експертного дослідження речових доказів. Наприклад, якщо річ залишена правопорушником і на ній є біологічні, трасологічні чи інші сліди, слід враховувати, що у такому випадку з даного об'єкту відбираються запахові сліди, адже даний речовий доказ буде піддано вказаним вище експертним дослідженням.

Таким чином запахові сліди відбираються зі знарядь вчинення кримінального правопорушення або інших предметів, залишених або загублених правопорушником на місці події.

Необхідно враховувати, що факт залучення кінолога із службовим собакою фіксуються у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Також Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України № 1145 від 1 листопада 2016 року (п. 56) визначено, що підготовлені спеціальні собаки застосовуються під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним виготовленням, зберіганням, збутом, придбанням наркотичних засобів, для пошуку вибухових речовин та пристроїв, вогнепальної зброї та набоїв до неї, пошуку трупів чи людських залишків.

Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучається слідчим до матеріалів кримінальної справи, а інший зберігається в кінологічному підрозділі, та довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки (п. 63 Інструкції).

Довідка про результати застосування службового собаки заповнюється слідчим, якому доручено проведення досудового розслідування, та не пізніше десяти діб після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань надсилається до кінологічного центру Головного управління Національної поліції (п. 64 Інструкції) [44].

Службово-розшукових собак у правоохоронній діяльності використовують, головним чином собак таких порід як німецька та східноєвропейська вівчарка, бельгійська вівчарка «Малінуа», ротвейлери, лабрадори та ін. Ці собаки після відповідного тренування можуть виконувати біля 30 різних команд інспекторів-кінологів. Для пошуку наркотичних, вибухових речовин, зброї, трупів і людських залишків та проведення деякі інші

оперативні заходи використовуються такі породи собак як спанієлі, сетери, фокстер'єри та деякі інші мисливські собаки. Як зазначалося, розведення, навчання та дресирування службово-розшукових собак проводиться в спеціальних кінологічних центрах Національної поліції України [63, с. 209-211].

Також кінологічні лабораторії успішно функціонують на базі підрозділів Експертної служби МВС України. Наприклад, у Вінницькому НДЕКЦ МВС проводяться унікальні дослідження із використанням собак-детекторів. Особливістю одорологічних досліджень є ідентифікація запахової інформації вилученої із знаряддя злочину. Прилегла територія лабораторії оснащена сучасними вольєрами із зоною для прогулянок, що забезпечує комфортне перебування «чотирилапих» експертів у різні пори року. Експерти піклуються про стан здоров'я собак-ідентифікаторів (підтримання імунітету, щеплення, поточні малоінвазійні маніпуляції). Одним із альтернативних методів одорологічних досліджень є використання універсального безконтактного векторного комплексу з відео фіксацією та світловою ідентифікацією процесу [23].

Як свідчить практика, запаховий слід людини зберігається біля 24 годин. Більш тривалий час запах зберігається на ґрунті з трав'яним покриттям, біля будівель, парканів. Наявність таких сприятливих умов у сполученні з добре тренованою собакою дозволяє результативно застосовувати її на більший проміжок часу.

Застосування розшукової собаки для вибірки підозрюваного за запахом може проводитись як зразу після його виявлення, так і через декілька місяців. Факт вилучення запаху з предметів оформлюється протоколом у присутності понятих.

Для відшукування наркотиків розшукові собаки використовуються під час обшуку, огляду одягу або обшуку осіб, які підозрюються у викраденні, збуті, придбанні і використанні наркотичних засобів; обшуку жилих, підсобних, виробничих помешкань, присадибних ділянок і дворів з метою виявлення

тайників де зберігаються наркотики; під час огляду громадян в чергових частинах і на контрольно-пропускних пунктах; обшуку транспортних засобів, аеропортів, вокзалів; під час обшуку багажу у камерах схову і поштових посылках, у поштових відділеннях, як би ретельно вони не були упаковані; під час проведення засідок, прочісуванні місцевості й інших оперативно-розшукових заходах щодо пошуку і затримання у визначеному районі осіб, які збувають наркотики.

Застосування службової собаки в розкритті кримінального правопорушення визнається результативним, якщо вона, працюючи за слідом, на вибірку або під час проведення операції, обходу, патрулювання огляду місцевості і нежитлових приміщень знайшла правопорушника, викрадене майно, знаряддя злочину, або інші речові докази, чи привела оперативну групу до іншого місця, будинку, в квартиру де знаходився підозрюваний після вчинення протиправних дій, що дало можливість за допомогою інших сил і засобів встановити або затримати.

Підсумовуючи викладене вище зазначимо, що за результатами застосування розшукової собаки під час проведення слідчих (розшукових) чи процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, складається акт про застосування розшукової собаки та довідка. У ньому вказується: ким, коли він складений, характер вчиненого кримінального правопорушення, яка розшукова собака використовувалась для його розкриття, спосіб, умови і результати її застосування. Температура при якій було застосовано розшукову собаку, детально розписується маршрут руху службової собаки, знайдені під час руху предмети та малюється схема руху. Акт долучається до матеріалів кримінального провадження, або заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення. Довідку, підписану слідчим, інспектор-кінолог надає своєму керівникові, який направляє його разом з доповідною запискою про роботу кінологічної служби у відділ/відділення Національної поліції України.

Акт про застосування розшукової собаки складається також у випадку відпрацювання нею за слідами, на вибірку, чи для затримання злочинця під час

проведення операції, засідки, патрулювання, обходу території тощо. Якщо застосування розшукової собаки сприяло розкриттю кримінального правопорушення або затриманню правопорушника, оперативний працівник або слідчий, що керував проведеним заходом заповнює довідку, яка передається до кінологічного центру для обліку залучень розшукової собаки.

Консервація і вилучення винайденого на місці пригоди запахового сліду оформляється протоколом у присутності понятих. Використання запаху ймовірного правопорушника, що зберігається, також оформляється протоколом, що складається у двох примірниках з вказівкою в них крім звичайних даних і способів використання запаху, відомостей про собаку і результати його роботи. Один примірник протоколу додається до кримінального провадження, другий – до справи обліку результатів застосування собаки, або до оперативних матеріалів [63, с. 209-211].

Слід наголосити, що у протоколі слідчої (розшукової) дії фіксуються всі дії та їх результати із службовим собакою. Ретельна увага у процесі фіксації огляду звертається на поведження із запаховими слідами. Необхідною є допомога спеціаліста-криміналіста, у переважній більшості – інспектора-криміналіста. Після виявлення запахових слідів за допомогою кінолога із службовою собакою, розпочинається робота із збирання слідів запаху людини.

Крім дотримання даної черговості роботи з джерелами криміналістично значущої інформації, варто дотримуватися таких практичних рекомендацій:

- технічні засоби, застосовувані матеріали повинні бути чисті, не мати домішок сторонніх запахів;

- особи, які працюють із запаховими слідами, повинні мати засоби захисту, які забезпечать захист запахових слідів від забруднення, а також всі дії повинні відбуватися за відсутності фонових запахів (тютюну, алкоголю, косметики, лікарських препаратів);

- обов'язкове використання стерильних гумових рукавичок, маски і подальше виконання всіх операцій по роботі зі слідами і зразками запаху тільки в них;

– слід зібрати всі помітні фонові запахи, які наявні у навколишньому середовищі, де відбувається робота із запаховими слідами.

Під час роботи з об'єктами, які є слідами-джерелами запаху людини, додатково слід дотримуватися таких *правил*:

– перш за все предмет слід оглянути на наявність слідів папілярних візерунків, сторонніх мікро- і макрочастин, слідів накладень, слідів біологічного походження людини (кров, слина, сперма тощо);

– оглядаючи дрібні предмети, слід користуватися пінцетом, а великі – досліджувати тільки в рукавичках;

– після огляду предмет-джерело запаху слід законсервувати, тобто помістити у герметичну ємність. Для невеликих предметів або речей (шапка, рукавичка, шарф, носовичок, окуляри, авторучка тощо) використовуються скляні банки з притертими кришками. Якщо немає останніх, банку можна закрити харчовою фольгою, а зверху накрити поліетиленовою кришкою. Великі предмети і речі поміщають у поліетиленові мішки і зав'язують, створюючи герметичність упаковки.

Робота з матеріальними об'єктами, якими є сліди-джерела запаху і сліди-запахи, з процесуальної сторони не має якихось винятків із загального порядку й проводиться найчастіше у ході невідкладних слідчих (розшукових) дій по встановленню і закріпленню слідів кримінального правопорушення. Тому, будь-які дії слідчого по виявленню, фіксації, вилученню та консервації одорологічних слідів слід відображати у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії в порядку КПК України. Маніпуляції з відбору, консервації та упаковці слідів повинні проводитися у присутності понятих, причому на цю дію треба спеціально звертати їх увагу, показувати їм місце і спосіб виявлення сліду, а іноді і роз'яснювати суть дії і те, для яких цілей вилучаються предмети із запаховими слідами [121].

Як засвідчило вивчення досвіду правоохоронних органів іноземних держав, під час вилучення запахових слідів необхідно уникати таких типових помилок: 1) упакування об'єктів-носіїв запахових слідів у матеріал, що не

утримує запаху; 2) спільне упакування різних об'єктів-носіїв запаху; 3) упакування об'єктів-носіїв запахових слідів з іншими об'єктами [36, с. 81-86].

Для ефективного пошуку ймовірних носіїв запахових слідів необхідно заздалегідь уявно змоделювати подію, що відбувалася, і уявити, де і на яких об'єктах можуть бути виявлені сліди індивідуального запаху правопорушника або іншої особи, яка цікавить правоохоронців. Також слід застосувати такий тактичний прийом як «рефлексивне мислення», визначити можливі місця перебування запахових слідів й об'єктів носіїв запаху шляхом моделювання поведінки правопорушників на місці події, звертаючи увагу на місця їх тривалого перебування та спосіб реалізації протиправної діяльності, застосовані засоби, методи, знаряддя.

2.2. Запахові сліди у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки

Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання нових підходів до дослідження різноманітних джерел слідової інформації. Особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. Сьогодні сліди запаху використовуються для розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок такої галузі криміналістичної техніки як вибухотехніка. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу кінологів та службових собак, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. З цією метою до криміналістичної діяльності залучаються такі спеціалісти як

вибухотехнік, кінолог зі службовою собакою, інспектор-криміналіст, експерт. Також цінною є допомога спеціалістів у галузі одорології під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів під час кримінального провадження і доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаних із використання вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Проблематика має комплексний характер, адже із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин за допомогою залучення комплексу методів, засобів, прийомів – працює досить широке коло суб'єктів: це вибухотехніки Національної поліції; спеціалісти – працівники кінологічної служби та інспектори-криміналісти Національної поліції України, які залучаються до вирішення завдань збирання запахової слідової інформації; слідчі, які здійснюють кримінальне провадження; експерти Експертної служби МВС України, які проводять судову експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) та судово-odoroлогічну експертизу й надають висновок експерта, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Запахові сліди є предметом лабораторного (інструментального) дослідження. Під час виявлення вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин надзвичайно важливе значення має розшукова діяльність співробітників правоохоронних органів, кінолога із службовим собакою. Окреслена проблематика обумовлює широкий підхід до завдань дослідження використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. Враховуючи обсяг порушених питань, звернемо безпосередню увагу на використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, і головним чином продемонструємо використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки.

Виявлення, вилучення, дослідження, використання запахових слідів під час виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів,

речовин, супроводжується виникненням проблемних питань та необхідністю їх вирішення на теоретичному та науковому рівнях. У науковій та навчально-методичній літературі ці питання досліджені недостатньо, лише за змістом окремих публікацій [142 с. 166-171].

Слід розкрити особливості використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Криміналістична вибухотехніка – це підгалузь криміналістичного зброєзнавства, що вивчає вибухові речовини, вибухові пристрої, засоби підриву, сліди їх дії та закономірності використання (застосування) таких об'єктів при вчиненні кримінальних правопорушень, а також розробляє на цій основі науково-технічні прийоми, методи і засоби пошуку, обстеження, знешкодження, огляду, фіксації, вилучення і дослідження вибухових речовин, вибухових пристроїв і слідів вибуху з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [75, с. 206].

Предмет криміналістичної вибухотехніки включає чотири групи закономірностей:

1) закономірності використання вибухових пристроїв як знаряддя кримінального правопорушення;

2) закономірності утворення слідів, пов'язаних з виготовленням, зберіганням і застосуванням вибухових речовин, засобів підриву і вибухових пристроїв;

3) закономірності розробки науково-технічних прийомів, методів і засобів виявлення, збереження, фіксації і вилучення вибухових речовин, засобів підриву, вибухових пристроїв і слідів їх застосування;

4) закономірності криміналістичного дослідження вибухових речовин, засобів підриву, вибухових пристроїв і слідів їх застосування.

Об'єктами криміналістичної вибухотехніки є:

1) вибухові речовини, вибухові пристрої, засоби підриву, піротехнічні та імітаційні засоби, елементи, що входять до їх складу та залишки після вибуху.

2) сліди виготовлення, зберігання і застосування вибухових речовин, засобів підриву і вибухових пристроїв [75, с. 206-207].

Існують чотири основні категорії вибухонебезпечних предметів, що несуть в собі потенційну загрозу та значний ризик для життя і здоров'я громадян, а саме: військові бойові припаси що залишені, загублені на місцевості при переміщенні військових формувань; військові бойові припаси та їх залишки, які були приведені в дію, але за певних причин не вибухнули; інженерні бойові припаси (протитанкові, протипіхотні міни), встановлені на місцевості в бойове положення; саморобні вибухові пристрої виготовлені та встановлені в терористичних цілях.

Виходячи із завдань огляду місця події, необхідно мати на увазі, що якісний пошук і виявлення слідів вибуху, вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, можуть здійснювати виключно спеціалісти-вибухотехніки. З метою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів варто залучати інспекторів-криміналістів, а з метою пошуку та виявлення таких вибухонебезпечних об'єктів – також кінолога із службовою собакою.

Слід підкреслити, що важливим джерелом відомостей про кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, є місце події. Зволікання з проведенням огляду може призвести до небажаних наслідків, зміни обстановки, втрати або прихованню слідів кримінального правопорушення. Наслідки несвоєчасно проведеного огляду можуть бути настільки пагубні, що з тактичної сторони ця дія нерідко характеризується як незамінна і неповторна.

Аналізуючи сучасну практику роботи правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можна зробити висновок, що при оглядах місць подій працівниками правоохоронних органів іноді допускаються помилки

методичного характеру. Вважаємо за потрібне приділити більше уваги питанням організації і проведення огляду місця події за фактом вибуху.

Однією з обставин, що ускладнюють огляд місця події, є те, що для участі в ньому з метою виявлення, фіксації і вилучення всього комплексу речових доказів необхідно залучати спеціалістів-криміналістів та співробітників експертних установ, які є спеціалістами в різних галузях досліджень. Найперше – це спеціалісти в галузі вибухотехніки, трасології та одорології.

Невідкладність огляду місця вибуху визначається тим, що ефективність вилучення слідів деяких вибухових речовин (летючих, газоподібних) значно зменшується з часом. Руйнуючий вплив на сліди вибухової речовини здійснюють атмосферні опади (дощ, сніг), а також пориви вітру. У першу чергу це відноситься до водорозчинних вибухових речовин та їх компонентів. Крім того, швидка зміна обстановки на місці події обумовлена проведенням рятувальних і аварійно-відновлювальних робіт, що можуть призвести до втрати слідів.

Однак, докладно проаналізувавши слідчу і експертну практику оглядів місць подій, можна підсумувати, що в більшості випадків першочерговими заходами на місці події є проведення рятувальних робіт і ліквідація наслідків вибуху, які здійснюються, як правило, співробітниками пошуково-рятувальних підрозділів. У зв'язку з високою мобільністю підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій, відомчих аварійних служб вони нерідко приступають до роботи на місці події задовго до прибуття слідчо-оперативної групи, яка потребує досить тривалої підготовки до виїзду на місце події. Крім того, співробітники вищевказаних пошуково-рятувальних підрозділів найчастіше не мають криміналістичної підготовки, у результаті чого велика кількість речових доказів з місця події досить часто безповоротно втрачається.

На наш погляд, вирішенням даної проблеми може служити розробка методичних рекомендацій для пошуково-рятувальних підрозділів, які б містили в собі основні відомості та алгоритм дій, спрямованих на збір і збереження інформації на місці події, й передусім – запахів слідів, які є з одного боку –

нестійкими, а з іншого – важливими для доказування обставин кримінальних правопорушень.

Трудомісткість оглядів місць вибухів обумовлюється тим, що, як правило, вони охоплюють великі площі, обумовлені відстанню розльоту осколків та інших елементів пристрою, який вибухнув, предметів навколишньої обстановки, дією ударної хвилі, що можуть становити сотні метрів. Крім того, знаряддя кримінального правопорушення (вибухові пристрої, вибухові речовини) у значній мірі видозмінюються та руйнуються вибухом, їхні залишки часто присутні на місці вибуху в досить невеликих кількостях, а для встановлення фактів і обставин події потрібна фіксація великої кількості зруйнованих і переміщених навколишніх об'єктів.

Огляд місця події за таких умов здійснюється у три етапи: підготовчий, робочий і заключний.

Очевидна необхідність ретельної підготовки до проведення огляду. Тому необхідні сили та їх розміщення, науково-технічні засоби, спеціалісти, яких передбачається залучити до огляду місця вибуху, по можливості повинні бути визначені в найкоротший термін. Конкретний план огляду складається з урахуванням обстановки на місці події, проведених аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів, кількості залучених спеціалістів і наявних технічних засобів. У розглядуваному нами випадку це може бути: перелік спеціалістів, яких необхідно залучити до огляду; перелік спеціальних засобів, необхідних для виявлення, фіксації і вилучення слідів кримінального правопорушення; схеми зруйнованих і пошкоджених вибухом споруд – планів поверхів і вертикальних розрізів споруд із нанесеними на них ліній руйнування та виділеними ушкоджених вибухом частин споруд для розподілу на них членів слідчо-оперативної групи тощо.

При одержанні інформації про те, що вибух супроводжувався великою кількістю жертв і значних руйнувань, огляд місця події повинен проводитися декількома групами слідчих, оперативних співробітників, судових медиків, спеціалістів-криміналістів, кінологів із службовими собаками, вибухотехніків.

Керівництво оглядом та діями його учасників у цих випадках здійснюється найбільш досвідченим слідчим або керівником підрозділу.

До обов'язків керівника входить визначення завдань учасникам огляду, координація їх дій, ретельна перевірка протоколів огляду окремих ділянок місця події, опису та вилучення слідів, усунення виявлених протиріч шляхом проведення додаткових оглядів місця події, контроль за збиранням слідової інформації.

Насамперед на підготовчому етапі огляду місця події необхідно виконати ряд заходів як до виїзду на місце події, так і після прибуття безпосередньо на місце події.

Одержавши із чергової частини інформацію про подію, що мала ознаки кримінального правопорушення, вчиненого із застосуванням вибухового пристрою, і прийнявши рішення щодо виїзду на місце події, керівник слідчо-оперативної групи повинен з'ясувати: адресу і характер об'єкта, де відбувся вибух; чи залучені медичні, аварійно-рятувальні та комунальні служби, підрозділи Державної служби з надзвичайних ситуацій для надання допомоги та евакуації поранених, загиблих, розбору завалів, відключення побутових і виробничих комунікацій (газу, води, електрики, опалення); чи прийняті заходи до гасіння пожежі, або інші заходи щодо ліквідації наслідків вибуху; чи забезпечена евакуація матеріальних цінностей і важливої документації з небезпечної зони; чи направлена до місця події для перевірки інформації, що надійшла, і забезпечення його охорони необхідна кількість співробітників поліції; чи забезпечена присутність представників фізичних і юридичних осіб, чий приміщення будуть оглядатися; чи уведено в дію типові оперативні плани й організоване переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, за «гарячими слідами».

Наступним кроком є визначення переліку техніко-криміналістичних засобів, необхідних для огляду місця події. Крім слідчої валізи, фото- і відеоапаратури, засобів зв'язку при огляді місця вибуху, як правило, використовуються наступні технічні засоби:

- засоби для огороження території;
- засоби для виконання робіт в умовах обмеженої освітленості: пересувна електростанція, переносні освітлювачі, прожектори, ліхтарі;
- інструменти: лом, сокира та інші інструменти для розбирання завалів конструкцій; лопати, совки, сита для просіювання ґрунту та сміття, з метою виявлення й вилучення дрібних осколків і предметів;
- набори криміналістичних засобів, пристроїв та інструментів: експертний набір вибухотехніка «НВ-1», валіза експерта-вибухотехніка типу «ВК-1», «ВК-5»;
- набір фізико-хімічних засобів і матеріалів для вилучення слідів вибухових речовин і проведення експрес-аналізу, зокрема, комплект аерозолів для виявлення і ідентифікації вибухових речовин «PIR-2»;
- набір інструментів і пристроїв для вилучення осколків з навколишньої обстановки, перешкод;
- канцелярське та креслярське приладдя: кнопки, скріпки, клей, звичайний та міліметровий папір, лінійка, циркуль, транспорир, олівці для складання планів і схем;
- одорологічна валіза або перелік техніко-криміналістичних засобів для виявлення, фіксації, вилучення, упакування та попереднього дослідження запахових слідів;
- засоби пакування: паперові пакети та конверти, скляні бюкси та банки, поліетиленові пакети, картонні коробки, дерев'яні ящики для пакування, зберігання і транспортування вилучених об'єктів і слідів;
- спеціальний одяг та захисні засоби для членів слідчо-оперативної групи;
- поліетилен у рулоні або брезент для охорони місця події від атмосферних опадів;
- медична аптечка і технічний спирт для протирання рук.

Як правило, у першу чергу після прибуття на місце події обирається приміщення та обладнується робоче місце учасників огляду, потім готується

спеціальна вибухотехнічна та криміналістична техніка, одорологічна валіза, освітлювальні засоби.

До початку огляду керівнику слідчо-оперативної групи необхідно виконати наступні дії:

- перевірити, чи живий потерпілий (потерпілі). Потерпілі, які потребують стаціонарної медичної допомоги, доправляються до лікувальних установ. Медичний персонал при цьому попереджається про необхідність збереження всіх осколків та інших фрагментів вибухового пристрою, що буде вилучатися з тіл потерпілих;

- якщо потерпілий поранений і вже направлений до лікарні, відрядити туди співробітника оперативного підрозділу з диктофоном для можливого його отримання його показань;

- якщо на місці вибуху є завалені будівлі або інші завали, то невідкладно організується їхній розбір і пошуки потерпілих;

- перевірити, чи охороняється місце події та видалити з нього всіх сторонніх осіб;

- з'ясувати, чи не внесені будь-які зміни до обстановки місця події, які саме і ким;

- при необхідності запросити понятих;

- при виявленні слідів взуття або предметів, що можливо залишені особами, причетними до вчинення кримінального правопорушення, організувати роботу кінолога із службовою собакою. Якщо собака «взяла слід», доручити одному зі співробітників поліції супроводжувати кінолога та вжити заходів до збереження виявлених на шляху руху собаки слідів кримінального правопорушення;

- дати завдання співробітникам оперативного підрозділу організувати роботу з виявлення очевидців події та інших свідків;

- усно опитати або допитати осіб, які першими виявили подію (очевидців), а також співробітників правоохоронних органів, які першими прибули на місце та забезпечували його охорону, записати їх дані.

Безпосередньо перед початком огляду слідчий разом зі спеціалістом-вибухотехніком інструктують всіх учасників огляду про заходи безпеки при поводженні з частинами і деталями вибухонебезпечних предметів. Це завжди повинні бути конкретні рекомендації, що враховують стан об'єктів огляду. Наявність або відсутність іржі, вм'ятин, інших пошкоджень сильно впливає на ступінь небезпечності виробу. В окремих випадках ці фактори відіграють вирішальну роль, і огляд може бути припинений.

Усунення небезпеки повторного вибуху відноситься до першочергових заходів на місці події. Причинами можливого повторного вибуху можуть виявитися: наявність вибухових речовин і пристроїв, що не вибухнули, які можуть бути розкидані вибухом; утворення газо-, пароповітряних вибухонебезпечних сумішей в результаті витоку газу, випару горючих рідин з ушкоджених ємностей, трубопроводів тощо; нагрівання міцних герметичних ємностей (балонів) з газами та рідинами в результаті пожежі; наявність спеціально підготовлених до повторного вибуху вибухових пристроїв.

Зона оточується, виставляються пости співробітників поліції, встановлюються попереджувальні таблички з відповідними написами. Радіус безпечного видалення, можливість продовження робіт та ступінь небезпеки виявлених вибухонебезпечних об'єктів визначаються спеціалістами в галузі вибухотехніки.

Слід враховувати, що перед вилученням чи знищенням вибухонебезпечних об'єктів, якщо спеціаліст-вибухотехнік вважає це припустимим, їх доцільно оглянути кінологу із службовим собакою на предмет виявлення запахових слідів, а спеціалісту-криміналісту – дослідити об'єкти на предмет виявлення традиційних криміналістичних слідів, описати їх в протоколі огляду та сфотографувати. В даному випадку традиційна схема огляду місця події змінюється, адже першим спеціалістом, який працює з вибухонебезпечним предметом – є вибухотехнік. Після – долучається кінолог та криміналіст. Тому вибухотехніку слід знати правила поводження із об'єктами, які несуть криміналістично значиму інформацію, щоб не допустити

їх пошкодження чи спотворення. Інформацію щодо поводження із криміналістично значимими об'єктами поводить слідчий, а деталізує відповідно до своєї компетенції, інспектор-криміналіст та кінолог.

Після закінчення підготовчого етапу починається робочий етап огляду місця події, який, у свою чергу, складається із двох стадій: статичної (загальний огляд) і динамічної (детальний огляд).

Загальний огляд місця події здійснюється з метою ознайомлення з обстановкою на місці події, одержання загального уявлення про характер події, що відбулася, з'ясування та конкретизації завдань огляду і визначення способу їх вирішення. У процесі цього вирішуються такі завдання: орієнтування в обстановці, обставинах події, що відбулася; визначення механізму події; визначення методів детального огляду місця події; встановлення кордонів території, що підлягає огляду; одержання проб повітря й ґрунту з метою встановлення природи вибуху; визначення точки орієнтуючої і оглядової фото- і відеозйомки місця події; фіксації обстановки на місці події з використанням фото-, відеоапаратури, шляхом складання планів (схем).

Фіксація загальної картини місця події проводиться спеціалістом-криміналістом. Примітно, що на стадії загального огляду спеціалістом виконується лише орієнтуюча та оглядова фото- і відеозйомка, в ході яких він фіксує розташування місця події відносно навколишнього простору, а також загальний вигляд обстановки на місці події в початковому вигляді. Фотографування (відеозапис) загальної картини руйнувань до вилучення речових доказів та фіксації слідів вибуху повинне проводитися одночасно зі складанням плану (або схеми) ділянки, при цьому на ньому відзначаються місце і напрямок фотозйомки. Виключення становить оперативне фотографування (відеозапис), яке необхідно провести з метою фіксації обстановки до проведення або закінчення аварійно-рятувальних робіт. Для огляду території місця події можна обрати один з методів, розроблений криміналістикою [83, с. 88-94]. Зазначені способи обираються слідчим безпосередньо на місці події виходячи з конкретної обстановки.

Повнота одержуваної при огляді місця вибуху інформації багато в чому визначається правильним припущенням про центр вибуху і його природу. У зв'язку з цим дуже важливим є встановлення ознак епіцентру вибуху і точна фіксація їх місцезнаходження. Точне визначення епіцентру вибуху, тобто місцезнаходження заряду вибухової речовини, часто дозволяє встановити механізм вчиненого злочину, а також інші важливі факти і обставини.

Вибух, незалежно від його природи, передбачає наявність (до вибуху) речовини (конденсованої вибухової речовини або стисненого газу; суміш пального з повітрям), обмеженої певними геометричними розмірами. Її місце розташування щодо об'єктів навколишнього оточення буде центром вибуху. Відзначимо, що центром вибуху газової суміші пального (природного газу, парів бензину тощо) з повітрям буде весь об'єм, що заповнений горючою сумішшю, наприклад, кімната приміщення, ємність для зберігання або транспортування тощо. При цьому центр вибуху варто відрізнити від місця запалення суміші.

Вибуховий пристрій на основі конденсованої вибухової речовини має значно менші розміри, що обумовлює можливість визначення його місця розташування всередині приміщення або на відкритій місцевості з точністю до розмірів самого вибухового пристрою.

Центр вибуху визначає вихідне положення осколків вибухового пристрою, що розлетілися, часток вибухової речовини та поширення ударної хвилі і стиснених газів (продуктів реакції), що здійснюють той або інший вражаючий вплив на навколишні об'єкти в радіальних напрямках. Встановлення центру вибуху на місці події та його фіксація на плані (або схемі) приміщення, відкритої місцевості щодо нерухомих об'єктів (стіна будівлі, дерево, телеграфний стовп тощо) є необхідною умовою для полегшення наступного виявлення та фіксації слідів вибуху, визначення його природи.

На місці події ознаки центру вибуху проявляються в місцях найбільших локальних руйнувань об'єктів навколишнього оточення внаслідок його бризантної або фугасної дії. Однак необхідно зазначити, що в практиці відомі

випадки вибухів вибухових пристроїв, коли ділянку найбільших локальних руйнувань на місці події виявити не представляється можливим через приблизно однаковий ступінь впливу вибуху на різні об'єкти на великій території. Головним чином це пов'язано з тим, що вибух вибухового пристрою, розміщеного на певній відстані від предметів навколишнього оточення, перешкоджає їх сильному руйнуванню. У подібних випадках центр вибуху може бути визначений за слідами осколкової дії вибухового пристрою, продуктів хімічної реакції та часток вибухової речовини, що не вибухнули, а також за переміщенням окремих предметів і потерпілих щодо первісного положення. Сліди глибокого проникнення окремих елементів вибухового пристрою в елементи оточуючої обстановки дозволяють визначити їх первісне розташування при застосуванні методики візування польоту осколків [167], за аналогією з визначенням напрямку пострілу з вогнепальної зброї. При цьому центром вибуху буде місце сходження траєкторій осколків. Однак варто мати на увазі, що переміщення предметів після вибуху спотворює картину траєкторії, тому необхідно відновити первісну обстановку шляхом допиту свідків.

Вибух суміші пального з повітрям супроводжується сильними руйнуваннями або ушкодженнями елементів будівельних конструкцій, якими найчастіше є перегородки, стіни, двері, перекриття різного роду приміщень. Переміщення при руйнуванні зазначених об'єктів, як правило, спрямовані в бік простору, що оточує приміщення. Виключення становлять стельові перекриття, які, руйнуючись на окремі частини, обвалюються всередину приміщення під дією сили тяжіння. Взаємне розташування окремих елементів будівельних конструкцій після вибуху, характер і ступінь їхніх руйнувань роблять нескладним визначення центру вибуху (кімната, квартира). Однак початкова версія про вибух газової суміші або конденсованої вибухової речовини вимагає підтвердження в процесі огляду місця події, що є неможливим без виділення ознак, у тому числі й запаху, що властивий певній природі вибуху.

Сила вибуху і, отже, ступінь руйнувань залежать не тільки від об'єму суміші пального з повітрям, але й від її фізичного стану, а саме: температури, тиску і вологості навколишнього повітря. У зв'язку з цим зазначені параметри повинні обов'язково фіксуватися в протоколі огляду місця події.

Маса заряду, що вибухнув, може бути попередньо оцінена за розмірами воронки, що утворилася, характером руйнування будівельних конструкцій, відстанню, на якій ударна хвиля втрачає здатність спричиняти певні види руйнувань (дроблення скла, руйнування рам і дверних блоків тощо). Відповідні розрахунки можуть бути виконані спеціалістом-вибухотехніком безпосередньо в ході огляду та враховані при прийнятті рішення про розмір території, що підлягає огляду.

Аналіз загального характеру руйнувань та узагальнення отриманої інформації на цьому етапі дозволяють перейти до детального огляду окремих ділянок місця події, і, зокрема, зон найбільших руйнувань об'єктів матеріальної обстановки (передбачуваного центру вибуху).

Основне завдання детального огляду полягає у виявленні та фіксації слідів вибуху, багато з яких будуть відбиті в протоколі огляду, однак в силу об'єктивних причин не можуть бути вилучені з місця події для наступного експертного дослідження (наприклад, сліди термічного і осколкового впливу вибуху: оплавлення, кратери на стінах, плитах перекриття тощо). Дана стадія огляду передбачає послідовне і всебічне дослідження обставин події, виявлення та огляд всіх предметів і слідів, що можуть мати відношення до розслідуваної події, з використанням усього арсеналу криміналістичних засобів, методів і прийомів. Практика показує, що при відсутності спеціалістів виявляються не всі речові докази або, навпаки, вилучається багато об'єктів, що не несуть значимої інформації. При цьому, участь спеціалістів в огляді є ефективною, коли слідчий чітко уявляє коло обставин, до дослідження яких залучається представник тієї або іншої спеціальності. Насамперед, необхідною є присутність і особиста участь в огляді спеціаліста в галузі вибухової справи, інспектора-криміналіста та кінолога зі службовою собакою.

Залучення криміналіста (який при огляді місця події надає допомогу слідчому і має статус спеціаліста) до огляду місця вибуху є необхідним для роботи з традиційними криміналістичними слідами, такими як сліди папілярних візерунків пальців рук і долонь (у тому числі на осколках та деталях вибухового пристрою), сліди взуття, сліди інструментів на осколках вибухового пристрою та ін. Практика показує, що такі сліди часто відіграють вирішальну роль у пошуку та викритті правопорушника. Також ідентифікаційними ознаками володіють запахові сліди, у той час як встановлення виду підірваної вибухової речовини, конструкції пристрою та інших даних часто дають лише орієнтуючу інформацію для слідства та розшуку правопорушника.

Спеціалісти-вибухотехніки корисні не тільки для більш цілеспрямованого пошуку слідів вибухових пристроїв, але й для забезпечення безпечної роботи всіх учасників огляду. Вони здійснюють знешкодження вибухових пристроїв, дають рекомендації слідчому про порядок їх вилучення і транспортування або вказують на необхідність знищення на місці. Так, за участю спеціаліста-вибухотехніка слідчий вивчає предмети, поводження з якими вимагає обережності, ознаки вибуху, ознаки епіцентру вибуху, ознаки конкретних видів вибухової речовини, ознаки відношення до вибуху виявлених на місці події предметів, їх частин, слідів та ін.

Якщо вибух супроводжувався пожежею, то до огляду місця події необхідно залучати спеціалістів в галузі пожежно-технічних досліджень. У випадку наявності відповідних руйнувань та ушкоджень корисною буде також присутність на місці вибуху спеціалістів комунальних та інших служб (електропостачання, газового господарства, експлуатації устаткування тощо).

Спеціаліст в галузі судової медицини в процесі огляду місця події допомагає слідчому у виявленні та фіксації ознак, що свідчать про настання смерті, про заподіяння тілесних ушкоджень в результаті вибуху. Крім того, судово-медичний експерт надає допомогу слідчому в огляді трупа, залишків трупа, а так само в їх вилученні та упакованні для транспортування до експертної установи та ін.

Тактика огляду місця події має особливості залежно від того, де вчинений вибух – у приміщенні, транспорті або на місцевості. Крім того, вид і характер місця вибуху сильно впливає на процеси, пов'язані з ним, а саме на поширення вражаючої ударної хвилі, розліт продуктів реакції або стисненого газу, на політ осколків вибухового пристрою. Це, у свою чергу, обумовлює певні особливості огляду місця вибуху. Крім загальних закономірностей вибуху і ознак його дії, існують деякі характерні відмінності в утворенні слідів при вибуху вибухового пристрою в різних умовах – на відкритій місцевості та в приміщенні (або всередині транспортного засобу).

Для огляду в приміщенні характерним є ряд особливостей, що відносяться до визначення центру вибуху. У центрі вибуху, як правило, виникають найбільші руйнування.

Вибух в приміщенні є одним з найбільш складних видів огляду. Складність полягає в тому, що огляд часто необхідно проводити на фоні великих руйнувань і забруднення, викликаних дією продуктів вибуху та ударної хвилі на предмети матеріальної обстановки, для якої характерна висока щільність об'єктів. У зв'язку з цим великого значення при огляді таких місць вибухів набуває відновлення на плані (або схемі) первинної матеріальної обстановки. У процесі огляду крім ознак і відомостей загального характеру необхідно фіксувати розміри приміщення, місця розташування та працездатність точок електроживлення, вимикачів, рубильників, електродзвінків, цілісність ламп електроосвітлення, стан і розташування мереж газопостачання та газових приладів і устаткування, наявність природної або штучної вентиляції, її функціонування.

Отримані дані можуть вказати на місце встановлення вибухового пристрою і орієнтовно – на спосіб підриву.

Поряд з центром вибуху ретельному огляду піддається навколишня місцевість. При цьому треба враховувати, що в напрямку дії ударної хвилі можуть бути відкинуті частини вибухового пристрою та інші об'єкти. За

допомогою спеціаліста напрямок ударної хвилі визначається за викидом ґрунту, за руйнуваннями будівель тощо.

Особливу увагу варто звернути на деталі, які не є частинами об'єктів, що становлять речову обстановку, тобто могли бути деталями вибухового пристрою.

Поряд з деталями вибухових пристроїв і засобів вибуху, можуть бути виявлені сліди взуття особи, яка вчинила вибух, сліди паління, елементи її одягу та інші сліди, які міститимуть запахову інформацію.

Місце розташування виявлених слідів вибуху необхідно фіксувати на плані (схемі) місця події з вказівкою відстані до його центру.

Вибухові речовини та їх окремі компоненти мають певну летючість, а також здатні вступати в хімічні реакції з речовинами навколишнього середовища, тому залежно від виду речовини та її фізико-хімічних властивостей залишки вибухових речовин у мікрокількостях здатні зберігатися, не змінюючи свого складу на місці події, найчастіше протягом нетривалих проміжків часу.

Тобто, переважно під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних речовин, мова йде про дві основні групи запахових слідів – власне сліди вибухонебезпечних речовин і запахові сліди, які можуть охоплювати як запахові сліди вибухонебезпечних об'єктів, так і запахові сліди людей, які причетні про вчинення кримінальних правопорушень.

При вибуху заряду вибухової речовини внаслідок певних фізико-хімічних закономірностей частина речовини не встигає вступити у вибухове перетворення, у результаті чого відбувається розліт окремих часток вибухової речовини з поверхні заряду. Основними ознаками цього фізичного явища після вибуху є присутність мікрочастинок вибухової речовини на об'єктах, які перебували поряд з встановленим вибуховим пристроєм до вибуху, а також окремих елементів вибухового пристрою. Сліди механічного проникнення часток вибухової речовини до навколишніх об'єктів, проявляються у вигляді

мікрократерів, мікротріщин та мікроподряпин на окремих предметах з досить міцних матеріалів (метал, скло, дерево тощо), а також у вигляді окремих краплень в «м'які» матеріали типу тканини, поролону, поліетилену.

Виявлення і фіксація часток вибухової речовини, що не прореагували, на місці події, найчастіше в умовах великих руйнувань, – окреме складне завдання, яке вимагає кропіткої праці. Можливість виявлення на місці вибуху залишків вибухової речовини у вигляді окремих часток (зерен) залежить від хімічного складу речовини, його однорідності і дисперсності, умов виникнення та поширення в ній реакції хімічного перетворення. Практика показує, що частки вибухової речовини часто виявляються на місці вибуху пристроїв, в яких як основний заряд використовуються сумішеві бризантні вибухові речовини, піротехнічні склади або порох із засобами запалення. Відомі випадки виявлення мікрокількостей окремих компонентів вибухових речовин на об'єктах навколишньої обстановки, вилучених на значній відстані (декілька метрів) від центру вибуху.

Заключним етапом огляду є вилучення, упакування і транспортування слідів вибуху. Під час огляду місця події виявляються, описуються і фотографуються ознаки центру вибуху, в якому спостерігаються найбільші руйнування всіх об'єктів, що перебувають там та сліди кіптяви на них. Зі стін і громіздких предметів беруться зіскоби кіптяви та поміщаються до чистих скляних, щільно закритих пробірок.

Правила і прийоми вилучення часток вибухових речовин з місця вибуху аналогічні вилученню інших мікрооб'єктів. Відмінність полягає в дотриманні техніки безпеки при поводженні з вибухонебезпечними об'єктами, деякі з яких здатні до швидкої хімічної реакції при нагріванні, ударі, терті.

Для встановлення часток вибухової речовини існують високочутливі методики визначення виду підірваної речовини. Найбільш ефективним і доступним для практики серед відомих методів аналізу слідів вибухової речовини є метод тонкошарової хроматографії. Незалежно від результатів візуального виявлення та вилучення часток вибухової речовини слідіві

кількості повинні вилучатися за допомогою змивів ватними або марлевими тампонами, змоченими в ацетоні, потім іншими тампонами, просоченими дистильованою водою. Тампонами обробляються поверхні близько розташованих до епіцентру вибуху об'єктів або їх частин, надати які на експертизу за тими або іншими причинами неможливо.

Вилученню також підлягає одяг потерпілих, які перебували в безпосередній близькості від центра вибуху.

Запахові сліди вилучаються з вибухонебезпечних об'єктів за правилами, які бути охарактеризовані вище.

Речові докази, що вилучаються з місця вибуху для проведення в подальшому криміналістичних експертиз, повинні бути відповідним чином упаковані. Оптимальним матеріалом для їх упаковки з метою збереження мікрокількостей вибухових речовин є герметична скляна тара. Поліетилен з цією метою значно уступає склу, тому що має здатність пропускати пари вибухових речовин (наприклад, тротилу). Однак це не означає, що поліетилен не придатний для упакування, до нього можна упакувати великі за розміром речові докази, для яких важко знайти скляну тару, обертаючи їх у декілька шарів товстою поліетиленовою плівкою або поміщаючи їх до герметично запаяних поліетиленових пакетів. В якості сорбуючого матеріалу, здатного «поглинати» пари вибухової речовини, до упаковки з поліетилену корисно поміщати шматки вати або фільтрувального паперу. Для упакування особливо великих речових доказів можна використовувати щільний обгортковий папір, обертаючи ним в декілька шарів необхідний предмет.

Після вибуху для транспортування речових доказів (можливих носіїв вибухових речовин) в невеликій кількості можливо використовувати будь-який транспорт. В інших випадках використовуються спеціально підготовлені автомобілі.

Різноманіття розглянутих вище ознак прояву вибуху є передумовою успішного вирішення завдань експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, трасологічної та одорологічної експертизи. Однак повнота

експертного дослідження вилучених об'єктів багато в чому визначається якістю їх вилучення та фіксації на місці події.

Підводячи підсумок зазначимо, що до особливостей оглядів місць вибухів відносяться:

– дотримання заходів безпеки в умовах можливих повторних вибухів додаткових вибухових пристроїв і легкозаймистих речовин, обвалів, пожеж тощо;

– велика площа обстеження та кількість слідів, в тому числі, фрагментів вибухових пристроїв;

– проведення аварійно-рятувальних робіт та забезпечення при цьому зберігання слідів кримінального правопорушення;

– вірогідність раптової втрати слідів вибухових речовин, що мають властивості до швидкого перетворення в інші сполуки, а також запахів слідів, що є летючими та нестійкими;

– дотримання заходів безпеки при транспортуванні та зберіганні вилучених вибухонебезпечних речових доказів.

Згідно Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 01.11.2016 № 1145, кінологи зі службовими собаками можуть брати участь в оперативно-розшукових та профілактичних заходах, які проводяться іншими органами виконавчої влади чи військовими формуваннями, за спільно розробленими планами. Кінологічний центр є головним кінологічним підрозділом з організаційного і методичного керівництва працівниками підрозділів поліції, які виконують функції кінологічного забезпечення службової діяльності та є основною базою з утримання, розведення, вирощування, підготовки та використання службових собак у протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки і порядку. Діяльність кінологічного центру спрямована на забезпечення потреб підрозділів кримінальної, патрульної, спеціальної поліції, поліції охорони та особливого призначення, інших підрозділів територіальних органів Національної поліції, відділів (відділень) поліції. В кінологічному центрі

утримуються службові собаки, які використовуються в протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку.

Відповідно до призначення та виконуваних завдань, службові собаки діляться на розшукових, патрульно-розшукових, вартових, конвойних та спеціальних (з пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори)). Для використання у підрозділах поліції спеціального та особливого призначення в кінологічному центрі можуть утримуватись спеціально підготовлені собаки, яких використовують в антитерористичних заходах [44].

До однієї із функцій кінологічних підрозділів Національної поліції України належить участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення кримінальних правопорушень, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речові докази, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установлення місцезнаходження безвісти зниклих та безвісно відсутніх осіб.

У підрозділах поліції для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності, а також з метою вирішення інших оперативно-службових завдань, покладених на поліцію, використовуються (застосовуються) спеціально підготовлені службові собаки:

1) розшукові – для розшуку за запаховими слідами осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для проведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів і стріляних гільз, затримання втікаючої особи чи групи осіб;

2) патрульно-розшукові – для патрулювання, використання під час забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, пошуку правопорушника по «гарячому» запаховому сліду, затримання втікаючої особи чи групи осіб, припинення нападу на кінолога чи інших осіб;

3) спеціальні – для пошуку та виявлення вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї і набоїв, наркотичних засобів, закопаних (захованих) трупів;

4) конвойні – для припинення втечі й затримання осіб, які втекли з-під варти;

5) вартові – для охорони спеціальних установ і об'єктів поліції та об'єктів, що охороняються поліцією охорони (розділ IV Інструкції) [44].

Нормативно-правовими актами та криміналістичними рекомендаціями сформований алгоритм дій щодо збору запахових слідів і речей, інших об'єктів – носіїв для використання розшукових собак чи собак-детекторів на місці вчинення кримінального правопорушення. Факт вилучення запахових слідів і засіб їх консервації, упакування працівники слідчо-оперативної групи фіксують у протоколі огляду місця події.

Підготовлені спеціальні собаки застосовуються під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, для пошуку вибухових речовин та пристроїв, вогнепальної зброї та набоїв до неї, розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним виготовленням, зберіганням, збутом, придбанням наркотичних засобів, пошуку трупів чи людських залишків.

Спеціальних собак для пошуку вибухових пристроїв, вибухових речовин, вогнепальної зброї, набоїв та наркотичних засобів, працівники поліції використовують під час огляду приміщень та багажу в аеропортах, на залізничних та автобусних станціях, станціях метрополітену, у морських і річкових портах, на блокпостах чи стаціонарних постах патрульної поліції, в житлових, підсобних, поштових приміщеннях, камерах схову, різних транспортних засобах (літаках, плавзасобах, потягах, автобусах, вантажних, легкових автомобілях тощо), інших приміщеннях чи будівлях, а також при огляді підозрілих осіб. Нині активно використовуються можливості спеціальних собак для виявлення підозрілих осіб та предметів на блокпостах.

У ході проведення вказаних заходів спеціальні собаки повинні знаходитися на повідку або без нього залежно від ситуації та без намордника. Застосування спеціальних собак поліції для виявлення вибухівки та вибухових пристроїв дозволяється лише у випадках, вказаних вище, та проводиться в присутності фахівців вибухотехнічної служби. Спеціальні собаки поліції не застосовуються при проведенні військових чи інших невластивих поліції функцій (розмінування території, пошук мін чи снарядів тощо). Збройні сили України мають власну кінологічну службу, яка вирішує наведені вище завдання. Здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями «Кінологічний розрахунок мінно-розшукової служби» та «Кінологічний розрахунок вартової (сторожової) служби». Зокрема, з питаннями відпрацювання навичок загальної слухняності, навички затримання порушників, а також пошуку і виявлення вибухонебезпечних предметів [125].

Під час проведення огляду місця події чи інших слідчих (розшукових) дій, у разі виявлення вибухонебезпечних предметів чи предметів зі схожими запахами забороняється торкатися їх та переміщати. При виявленні підозрюваного предмета негайно інформується працівник вибухотехнічного підрозділу та вживаються заходи для захисту джерела запаху від механічних пошкоджень та обмеження доступу сторонніх осіб. Під час проведення робіт з пошуку вибухівки за допомогою спеціальних собак кінолог повинен мати засоби індивідуального захисту (бронежилет, каска), а спеціального собаку (залежно від обставин) рекомендовано одягати у спеціальний захисний жилет. Для дресирування і тренування службових собак кінологічні центри і навчальні заклади поліції, у яких здійснюється підготовка кінологів, забезпечуються зразками найбільш поширених вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та боєприпасів (набоїв) [65]. Нині, зважаючи на об'єктивні умови діяльності, посилена увага приділяється захисту собак. Бронежилет для собак важить десь п'ять кілограмів. Жилет для кудлатих виготовляють з м'якої броні, що захищає, передусім від уламків і куль, випущених з короткоствольної зброї. Такий пес має, попри додаткову вагу, залишатись ефективним і вільно

пересуватися. До носіння бронежилетів собак привчають після того, як вони пройшли повний курс дресури за основним призначенням [17].

Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучається слідчими до матеріалів кримінального провадження, а інший зберігається в кінологічному підрозділі, та довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки. Факт застосування кінолога зі службовим собакою фіксується у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Власна кінологічна служба є у підрозділах Національної поліції України. Примітним є й той факт, що нині, за даними Національної поліції, у кінологічній службі поліції працює 929 службових собак. 646 кінологів по всій країні разом зі своїми чотирилапими помічниками розшукують злочинців, патрулюють міста, знаходять вибухівки, зброю та наркотики. Всього в кінологічній службі поліції 929 службових собак, найбільше – розшукових, їх 390. Службові собаки є у центрах головних управлінь Національної поліції, також вони допомагають вибухотехнікам, патрульним, працівникам КОРД та поліції охорони. За минулий рік кінологи виявили 325 одиниць вогнепальної зброї, 303 кілограми наркотиків і 1,5 тисячі вибухових пристроїв. Також поліцейські-кінологи зі службовими собаками здійснили понад 26 тисяч виїздів на місця подій і сприяли розкриттю майже 13 тисяч злочинів [17].

Слід додати, що кінологічна служба активно розвивається не лише у підрозділах Національної поліції України, але й у Збройних Силах України. Нині відбувається для уніфікації діяльності кінологічних підрозділів Збройних Силах України до стандартів силових структур України та вимог НАТО (STANAG) триває вдосконалення: нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кінологічних служб; системи використання кінологічних розрахунків мінно-розшукових собак у службовій діяльності; системи підготовки кінологів, дресирування й тренування службових собак, враховуючи європейські стандарти і створення ефективної системи матеріально-технічного

забезпечення для оновлення наявної матеріальної бази кінологічних підрозділів, утримання та використання службових собак [65].

Робота з запаховими слідами вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження у межах проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з метою досягнення завдань кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень. Як свідчать емпіричні дані, робота із запаховими слідами найчастіше відбувається під час огляду місця події, в окремих випадках запахові сліди виявляють під час обшуку, слідчого експерименту.

Одорологічні дослідження є одним з способів ідентифікації осіб, який сприяє швидкому та ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин розшуку злочинців та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з кримінально протиправною діяльністю сучасних напрацювань одорології є кваліфіковані дії суб'єкта розслідування по виявленню до вилученню запахової інформації на місці події, її наступного дослідження і використання з метою досягнення завдань кримінального провадження.

2.3. Проведення судово-одорологічної експертизи запахових слідів

Як слушно зазначає О. І. Онисько, з розвитком науково-технічної бази криміналістики, об'єктами її дослідження стали не тільки трасологічні сліди, але і сліди запаху, що відокремилися від взаємодіючих об'єктів, мікрочастки і навіть генетичні відбитки людини. Це допомогло не тільки розширити саме поняття сліду, але й внести зміни у формування методик криміналістичного дослідження речових доказів, важливих елементів теоретичних основ криміналістичної техніки, якими є загальне вчення про криміналістичні сліди [90, с. 28].

Згідно Закону України «Про судову експертизу» 1994 року, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом (ст. 7 Закону України).

Обов'язковою складовою інституту судової експертизи науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності. Зокрема, важливим є положення, що методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України (ст. 8 Закону України) [106].

Попри той факт, що питання реєстрації методики судово-одорологічної експертизи згідно діючого законодавства залишається відкритим, і ми до нього звернемося у третьому розділі дисертації, аналіз наукових праць та діяльності практичних судово-експертних підрозділів дозволив визначити правила проведення даного виду судової експертизи. Вони є «основною», яка ще доопрацьовується й удосконалюється. Систематизуємо основні положення підготовки та проведення судово-одорологічної експертизи, своєрідний «алгоритм» її проведення, виходячи із сучасної практики [144].

Підготовча робота, підготовчий етап проведення одорологічної експертизи щодо дослідження слідів людини поділяється полягає у вирішенні двох завдань. Щодо першого – необхідно зібрати сліди та отримати зразки запаху людини, щодо другого – підготувати відповідних собак-детекторів, залучити експертів, підготувати обладнання, зокрема – одорологічні валізи та лабораторії, приміщення та створити необхідні умови.

Порядок та особливості збирання слідів запаху на місці події (виявлення) ми розкрили у попередніх підрозділах дисертації. Належне процесуальне збирання запахових слідів забезпечує можливість наступного використання результатів їх дослідження у доказуванні під час кримінального провадження.

До експертної установи, разом із супровідними документами (зазвичай постановою слідчого про призначення експертизи) надходять відповідним чином упаковані носії запахових слідів або зразки запаху людини. Упаковка запахових слідів повинна бути герметичною та містити бирку з інформацією щодо: дата, місце, час вилучення об'єкту; відомості про кримінальне провадження та слідчу дію, у межах котрих запахові сліди були вилучені; назва об'єкту, який містить запахові сліди або опис відібраних зразків запаху людини. Якщо під час роботи на місці події із запаховими слідами був наявний фоновий запах, його зразки слід також відібрати й упакувати в індивідуальну ємність.

Особливості має тактика отримання порівняльних зразків запаху від особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, відповідно за умови коли слідова інформація з місця події та від даної особи повинна бути перевірена.

У криміналістичній літературі розроблені різні класифікації зразків за різними критеріями: характером ознак, часом та умовами їх виникнення, процесуальною процедурою отримання. Відповідно до встановленого процесуального порядку, закріпленого у ст. 245 КПК України, розрізняються зразки з речей; зразки з документів; біологічні зразки особи. Відповідно, до біологічних зразків особи належать: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахові сліди людини, а також усі зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо). Правильне розуміння виду та характеру біологічних зразків особи дозволить не лише тактично правильно організувати процедуру їх отримання, але й гарантуватиме дотримання процесуального

порядку їх появи у матеріалах провадження, що надалі унеможливить сумніви щодо їх допустимості [5, с. 282-283].

Можна вести мову про два основні способи відібрання зразків запаху від особи, яка буде перевірятися. Так, В. Д. Басай у своєму дослідженні для перевірки пропонує відбирати зразки крові особи. Вчений вказує, що для отримання порівняльних зразків індивідуального запаху особи, що перевіряється, потрібно підготувати для кожного донора по три уніфіковані носії у вигляді фланельової тканини розміром 50x50 мм, які заздалегідь піддані дезодорації і законсервовані у скляну місткість одорологічної валізи. Порівняльні зразки індивідуального запаху особи, яка перевіряється, слід отримувати у два етапи. На першому етапі слідчий у процесі відповідної слідчої (розшукової) дії («Отримання зразків для експертизи» (ст. 245 КПК України) *додано Я.В.*) повинен в присутності медичного працівника отримати в особи, яка має бути піддана перевірці, на вказані уніфіковані носії зразки крові з пальця руки. На уніфікованому носії повинна утворитися кров'яна пляма понад 45 мм в діаметрі. Після цього уніфіковані носії необхідно висушити при кімнатній температурі в тіні, що при наявності розробленої дисертантом одорологічної валізи можна зробити у відповідній скляній місткості. Після цього ця місткість може бути безпосередньо направлена в одорологічну лабораторію [7]. Таким чином для одорологічного дослідження можуть бути відібрані й інші біологічні зразки особи.

На практиці застосовується спосіб, коли зразки від людини відбираються за правилами контакту спеціально підготовленого стерильного запахоносія і забезпечення контакту такого адсорбенту з тілом людини не менше години [100, с. 164-167].

Цей метод був підтриманий практиками-експертами (66,9% опитаних) як такий, що: застосовується на практиці частіше; простий у використанні; дозволяє отримати надійні результати. Однак, два перелічені методи отримання зразків для одорологічної експертизи є науково обґрунтовані, практично апробовані і їх застосування залежить від конкретної ситуації та об'єкта на

розсуд експерта як самосійного суб'єкта щодо організації проведення експертизи.

Так, як зазначають фахівці Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, нині об'єктами досліджень одорологічної експертизи є вилучені зразки запаху людини, які зберігаються в крові, потожирових слідах, спермі, волосі, або предметах з якими вона мала контакт [35].

Зразки запаху для порівняльного дослідження відбираються та надаються на підставі ст. 245 КПК України. Так, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 160-166 КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. ст. 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [81].

Таким чином, до експертної установи надаються як процесуальні документи – підстава для відібрання зразків запаху у людини (за умови примусового відібрання зразків) і в обов'язковому порядку – протокол даної слідчої (розшукової) дії, де відображено процес отримання зразків. За наявності, долучаються додатки до протоколу отримання зразків для проведення експертизи.

Також для проведення судово-одорологічної експертизи долучається копія протоколу огляду місця події з додатками до нього чи іншої слідчої (розшукової) дії, на підставі якої були вилучені речові докази – об'єкти, які містять запахову інформацію.

Типовими питаннями, які ставляться на вирішення судово-одорологічної експертизи, є:

Чи є в представлених пробах (або на предметах) запахові сліди людини?

Від однієї чи декількох осіб походять запахові сліди людини з представленого об'єкта?

Чи є на даному об'єкті запахові сліди конкретної підозрюваної особи, потерпілого, чиї порівняльні зразки направлені на дослідження?

Чи є в слідах крові, поту з даних об'єктів індивідуальний запах конкретної особи, чиї порівняльні зразки представлені на експертизу?

На яких з представлених предметів є запахові сліди підозрюваного або інших осіб (чиї порівнювані зразки направлені на дослідження)?

Чи характеризуються індивідуальним запахом даної особи проби зі слідів рук, ніг (ношеного взуття), які виявлені на місці події, при обшуку квартири, за інших обставин?

На яких вилучених предметах-слідоносцях є запахові сліди осіб, які перевіряються, чиї порівнювані запахові сліди представлені на дослідження? [67, с. 43].

На підготовчій стадії розпочинається робота із лабораторними, спеціально навченими собаками-детекторами, розшуковими собаками, службово-розшуковими собаками (даний термін у наукових і методичних працях різниться).

Судово-одорологічну експертизу проводять за постійного контролю за нормальним функціональним станом й адекватністю сигналів собак-детекторів, за необхідності з коректуванням та перевіркою їх сигнального поведіння, що слугує орієнтиром для експертної комісії. Собак-детекторів застосовують за відсутності сторонніх подразників та створенні оптимальних умов в

експертному залі, де на локалізації порівняльного ряду встановлюються експертні об'єкти (ємності з відповідними уніфікованими носіями слідів або зразків запаху людини), підготовлені для проведення конкретного етапу порівняльного дослідження. Кожен пуск собаки-детектора на обстеження експертних об'єктів порівняльного ряду закінчується його сигнальною позою біля відповідної локалізації як об'єкта, що перевіряється, так і дубліката стартового об'єкта або тільки дубліката стартового об'єкта. Правильне виконання прийомів обнюхування стартового об'єкта та виявлення дублікатного й об'єктів, що перевіряються, серед інших експертних об'єктів порівняльного ряду, обов'язково підкріплюється командою «Добре!» і ласощами [70, с. 30].

Якщо собака-детектор не виявить позитивної сигнальної реакції ні на об'єкти, що перевіряються, ні на дублікат стартового об'єкта, то це свідчить про його неробочий функціональний стан і даного собаку-детектора заміняють на іншого або, якщо це неможливо через відсутність іншого собаки-детектора, експертне одорологічне дослідження переноситься на інший час.

Перед кожним пуском собаки-детектора на обстеження експертних об'єктів порівняльного ряду перший експерт-одоролог заново встановлює експертні об'єкти в порівняльному ряді, забезпечуючи випадковий порядок їх розстановки. При цьому експерту-кінологу, який застосовує собаку-детектора (не обізнаному про порядок розміщення експертних об'єктів у порівняльному ряді), щоразу вказується напрямок руху й локалізація порівняльного ряду, від якої варто почати провідку собаки-детектора. Під час проведення комісійного експертного одорологічного дослідження перший експерт-одоролог веде етограму сигнального поведіння собак-детекторів, а другий експерт з апаратної – відеозапис вузлових моментів даного дослідження. На основі даного відеозапису другий експерт складає проєкт протоколу (який буде покладений у висновок експерта) цього дослідження.

Крім основних, стереотипних моментів роботи собак-детекторів у протоколі реєструються особливості поведіння кожної тварини, факт заміни

собаки-детектора, зробленого по ходу дослідження, заміни допоміжних й таких, що перевіряють об'єкти, факт зволоження експертних об'єктів тощо. Незалежно від обраної тактики проведення комісійного експертного одорологічного дослідження і його окремих етапів, стереотип робочого поводження собаки-детектора залишається незмінним і полягає у наступних діях [70, с. 29].

Собаку-детектора на короткому повідку експерт-кінолог приводить на стартову площадку, що в цей період часу повинна бути візуально ізольована від експертного залу, де перший експерт-одоролог робить розміщення експертних об'єктів по локалізації порівняльного ряду. Стартовий об'єкт перший експерт-одоролог приносить на стартову площадку ще до того, як тут з'явиться експерт-кінолог із собакою-детектором й у їх присутності робить його розконсервацію й дає команду на занюхування даного експертного об'єкта собакою-детектором. З командою «Нюхати!» експерт-кінолог підносить скляну ємність зі стартовим об'єктом до носа собаки-детектора, який повинен почати активне занюхування протягом хвилини. При цьому залежно від функціональних особливостей застосовуваної собаки-детектора тварині можуть даватися короткі (1-2 с.) перерви для відводу слини. Перший експерт-одоролог повертається в експертний зал й у процесі занюхування собакою-детектором стартового об'єкта робить розконсервацію всіх розставлених у порівняльному ряді експертних об'єктів, що закінчується подачею команди експерту-кінологу на застосування собаки-детектора, з відкриттям із пульта керування першого експерта-одоролога дверей до експертного залу. До закінчення хвилинного занюхування стартового об'єкта експерт-кінолог заохочує собаку-детектора командою «Добре!» і ласощами, закриває стартовий об'єкт кришкою (консервує його) і на короткому ланцюгу виводить собаку-детектора в експертний зал, де перший експерт-одоролог указує йому локалізацію й напрямок обходу порівняльного ряду. Експерт-кінолог підводить собаку-детектора на короткому ланцюгу до зазначеного першим експертом-одорологом локалізації порівняльного ряду й дає йому команду «Нюхати!».

Послабляючи ланцюга, експерт-кінолог з однаковою швидкістю проводить собаку-детектора в зазначеному напрямку вздовж локалізації порівняльного ряду, ведучи її поперед себе й затримуючи на частки секунди у кожного з експертних об'єктів порівняльного ряду для обнюхування. При цьому щораз подається команда «Нюхати!». При виявленні собакою-детектором серед експертних об'єктів порівняльного ряду такого експертного об'єкта, що містить сліди або зразки індивідуального запаху людини, тотожні за індивідуалізуючою основою слідам або зразкам запаху людини, заданим їй на стартовій площадці, тварина приймає вироблену дресируванням демонстраційну позу – сідає або лягає в локалізації даного експертного об'єкта, що служить позитивним сигналом вказівки на нього. Таких вказівок може бути дві (дублікати стартового об'єкта й об'єкта, що перевіряється) або одна (тільки дублікат стартового об'єкта). Біля позначеного позитивною сигнальною реакцією собакою-детектором локалізації експертного об'єкта тварина заохочується командою «Добре!», але без підкріплення ласощами. Після цього експерт-кінолог проводить собаку-детектора уздовж локалізації, що залишилися у порівняльному ряду, подаючи їй щораз команду «Нюхай!», і повертається з нею на стартову площадку, де собака-детектор заохочується командою «Добре!» і ласощами. Після позначення позитивною сигнальною реакцією собакою-детектором дублікату стартового об'єкта тварина заохочується командою «Добре!» й експерт-кінолог командою «Нюхати!» примушує собаку рухатися далі уздовж локалізації порівняльного ряду. Якщо собака-детектор, обнюхавши черговий об'єкт, не прийме біля нього позитивної сигнальної пози, виходить, що за оцінкою даного детектора сліди або зразки індивідуального запаху людини, задані йому на стартовій площадці, у даному об'єкті відсутні. Позначення собакою позитивною сигнальною позою як стартового об'єкта, так і об'єкта, що перевіряється, свідчить не тільки про нормальний робочий стан тварини, але й про наявність у цих експертних об'єктах слідів або зразків індивідуального запаху людини, тотожних за індивідуальними характеристиками слідам або зразкам запаху, які були задані йому на старті.

Однак для того, щоб впевнитись, що сигнальне поводження собаки-детектора було викликане слідами або зразками індивідуального запаху людини об'єкта, що перевіряється, а не місцем розташування цього об'єкта у порівняльному ряді або іншими причинами, даний етап одорологічного дослідження рекомендується повторювати цією самою собакою-детектором із відомими експертними об'єктами. В той же час додаткові пуски собаки варто проводити після зміни як локалізації всіх експертних об'єктів порівняльного ряду, так і шматків тканини, якими ємності з експертними об'єктами фіксувались на локалізації порівняльного ряду. При цьому вважається, що сам факт багаторазового виявлення собакою-детектором шуканих слідів або зразків індивідуального запаху людини ступінь вірогідності результатів одорологічної експертизи не підвищує. На будь-якому етапі експертного одорологічного дослідження кожне нечітке позначення собакою дубліката стартового об'єкта або об'єкта, що перевіряється, спричиняє обов'язкову її заміну на іншу тварину. Це у свою чергу зобов'язує експертів раціональніше використовувати в процесі одорологічного дослідження наявних експертних собак-детекторів.

Крім того, рекомендується проводити:

- попередній етап одорологічної експертизи з метою оцінки функціонального стану всіх тих собак-детекторів, які мають бути застосовані в процесі основного одорологічного дослідження, а також перевірки відсутності неврахованих запахових перешкод у стартових та інших експертних об'єктах;
- основний етап одорологічної експертизи, що складається з трьох одорологічних досліджень, кожне з яких проводиться новою собакою-детектором із заміною всіх експертних об'єктів;
- заключний етап одорологічної експертизи, на якому будь-які одорологічні дослідження вже, як правило, не проводяться, а на основі протоколу одорологічного дослідження, насамперед етограми, і відеозапису здійснюється оцінка отриманих результатів та формулювання висновку [70, с. 30-31].

У зв'язку з тим, що до проведення судово-одорогічної експертизи можуть залучатися кілька експертів з однієї спеціальності, а також експерти за різними галузями знань (кінолог, одоролог, хімік, криміналіст), даний вид експертного дослідження може бути комісійним та комплексним.

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [42].

Взагалі, питання про встановлення об'єктів (осіб) за запахом привертає увагу вчених і практиків. Значення його позитивного вирішення не викликає сумніву. На даний час все упирається у те, наскільки достовірні наукові висновки, які можуть бути отримані за допомогою вибірки (одорологічних досліджень), що здійснюється собакою-детектором.

Доведено, що кожна людина має строго індивідуальний запах. І в цьому сенсі завдання видається цілком коректним. Сьогодні у наукових колах триває наукова дискусія. Основна суперечка, головним чином, процесуального порядку, виникає через участь у процесі ідентифікації за запахом собаки-детектора, поведінка якої не завжди може бути інтерпретовано однозначно. Слід вважати, що у такому вигляді, процедура і методика встановлення джерела запаху не може бути визнана експертною, а повинна розглядатися тільки як оперативний захід, результати якого не можуть мати доказового значення у

кримінально-процесуальному сенсі. Людина, безпосередньо, не може брати участь у цьому процесі. При цьому вирішується спір на користь противників одорологічної експертизи. В принципі ж одорологічна експертиза цілком допустима як органолептичний метод дослідження, приміром, при дегустації продуктів харчування, вин, парфумерних виробів тощо; й висновок такого фахівця цілком може бути використано в якості судового доказу. Однак, у випадку із запаховими слідами, які людина безпосередньо не відчуває, ця можливість, природно, не поширюється [121, с. 368].

У практиці відомі випадки, коли результати застосування собаки у конкретному випадку давали незаперечний результат і використовувалися в судовому доведенні як джерела доказів.

Дана галузь буде розвиватися і в майбутньому, застосовуючись на практиці при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень, не зважаючи на те, що на сьогодні вона ще не набула широкого розповсюдження.

Джерела одорологічної інформації – це матеріальні об’єкти, що можуть використовуватися в розслідуванні як речові докази, наприклад, ґрунт зі слідами запаху пальної рідини з вогнища пожежі, потожирова речовина, інші виділення людини. Такі джерела досліджуються в експертних установах сучасними технічними засобами, а отримана і відображена у висновку експерта інформація використовується як доказ. Запахову інформацію з тих же джерел можна одержати, досліджуючи їх за допомогою біологічних детекторів, головним чином нюху собаки, із дотриманням методики судово-odoroлогічного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що одорологія – це досить молода наука, хоч корені її сягають давнини. Тому виникає необхідність наукової розробки цього напрямку з метою надати практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій в цій галузі для розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що у переважній більшості випадків саме шляхом проведення огляду місця події виявляються запахові сліди (90,9% вивчених кримінальних проваджень). На прикладі огляду місця події розглянуто правила виявлення, фіксації, вилучення запахових слідів з метою їх наступного дослідження.

Огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України) належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою воно було вчинено, предметів, які можуть стати речовими доказами. Особливість даного виду огляду полягає у тому, що згідно ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Загальним завданням огляду місця події є виявлення всіх видів зв'язку елементів матеріальної обстановки місця події із розслідуваним кримінальним правопорушенням. На підставі встановленого взаємозв'язку в сукупності з іншими даними встановлюється механізм події.

Для досягнення загального завдання, вирішуються окремі завдання, а саме: вивчення, фіксація обстановки місця події; виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення; отримання необхідних даних для здійснення подальших слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів із пошуку правопорушника, знарядь вчинення та інших об'єктів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням.

Підкреслено, що основна роль в огляді місця події належить слідчому та спеціалістам, в якості яких, як правило, залучаються інспектори-криміналісти, кінологи зі службовим собакою Національної поліції, рідше – працівники Експертної служби МВС України. Саме від них залежить ефективність виявлення та якість фіксації слідової інформації, зокрема – запахової, яка в

подальшому може бути використана для розкриття та розслідування кримінального правопорушення та встановлення обставин його вчинення.

Як відомо, про факти вчинення кримінальних правопорушень часто стає відомо через багато годин або діб. Наведено приклади щодо тривалості зберігання слідів запаху найбільш поширеними об'єктами-носіями запахових слідів, з метою своєчасного залучення кінолога із службовою собакою та вилучення їх носіїв.

Розкрита організація й тактика проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, у процесі яких відбувається виявлення, фіксація, вилучення запахових слідів. Зокрема, за умови виїзду на місце події слідчо-оперативної групи «за гарячими слідами», застосовуються заходи до застосування службового собаки для позалабораторного дослідження слідів запаху людини шляхом переслідування правопорушника за слідами його запаху на місцевості або пошуку за слідами запаху речей та предметів, що йому належать.

2. Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання нових підходів до дослідження різноманітних джерел слідової інформації. Особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. Сьогодні сліди запаху використовуються для розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок такої галузі криміналістичної техніки як вибухотехніка. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу кінологів та службових собак, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. З цією метою до криміналістичної діяльності залучаються такі спеціалісти як з вибухотехнік,

кінолог зі службовою собакою, інспектор-криміналіст, експерт. Також цінною є допомога спеціалістів у галузі одорології під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів під час кримінального провадження і доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаних із використання вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Проблематика має комплексний характер, адже із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин за допомогою залучення комплексу методів, засобів, прийомів – працює досить широке коло суб'єктів: це вибухотехніки Національної поліції; спеціалісти – працівники кінологічної служби та інспектори-криміналісти Національної поліції України, які залучаються до вирішення завдань збирання запахової слідової інформації; слідчі, які здійснюють кримінальне провадження; експерти Експертної служби МВС України, які проводять судову експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) та судово-odoroлогічну експертизу й надають висновок експерта, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Запахові сліди є предметом лабораторного (інструментального) дослідження. Під час виявлення вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин надзвичайно важливе значення має розшукова діяльність співробітників правоохоронних органів, кінолога із службовим собакою. Окреслена проблематика обумовлює широкий підхід до завдань дослідження використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. Враховуючи обсяг порушених питань, звернено безпосередню увагу на використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, і головним чином продемонстровано використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки.

Виходячи із завдань огляду місця події, необхідно мати на увазі, що якісний пошук і виявлення слідів вибуху, вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, можуть здійснювати виключно спеціалісти-вибухотехніки.

З метою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів варто залучати інспекторів-криміналістів, а з метою пошуку та виявлення таких вибухонебезпечних об'єктів – також кінолога із службовою собакою.

3. Наголошено, що попереднє належне процесуальне збирання запахових слідів забезпечує можливість наступного використання результатів їх дослідження у доказуванні під час кримінального провадження.

На підготовчому етапі проведення судово-одорологічної експертизи, до експертної установи, разом із супровідними документами надходять відповідним чином упаковані носії запахових слідів або зразки запаху людини. Упаковка запахових слідів повинна бути герметичною та містити пояснювальні написи. Особливості має тактика отримання порівняльних зразків запаху від особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, коли слідова інформація з місця події та від даної особи повинна бути перевірена.

Можна вести мову про два основні способи відібрання зразків запаху від особи, яка буде перевірятися. Перший – це відібрання зразків крові чи інших біологічних зразків. Другий – це спосіб, коли зразки від людини відбираються за правилами контакту спеціально підготовленого стерильного запахоносія і забезпечення контакту такого адсорбенту з тілом людини. Два перелічені методи отримання зразків для одорологічної експертизи є науково обґрунтовані, практично апробовані і їх застосування залежить від конкретної ситуації та обирається на розсуд експерта як самосійного суб'єкта щодо організації проведення експертизи.

На робочому етапі експертного дослідження, перед кожним пуском собаки-детектора на обстеження експертних об'єктів порівняльного ряду експерт заново встановлює експертні об'єкти в порівняльному ряді, забезпечуючи випадковий порядок їх розстановки.

При цьому експерту-кінологу, який застосовує собаку-детектора (не обізнаному про порядок розміщення експертних об'єктів у порівняльному ряді), щоразу вказується напрямок руху й локалізація порівняльного ряду, від якої варто почати провідку собаки-детектора. Під час проведення комісійного

експертного одорологічного дослідження перший експерт-одоролог веде етограму сигнального поведження собак-детекторів, а другий експерт з апаратної – відеозапис вузлових моментів даного дослідження. На основі даного відеозапису другий експерт складає проект протоколу (який буде покладений у висновок експерта) цього дослідження.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1. Удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень

Як вже підкреслювалося у дослідженні, ефективність і результативність використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень залежить від належного і сучасного, що відповідає досягненням науково-технічного прогресу, техніко-криміналістичного забезпечення окресленої діяльності.

Результативність попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, як зазначив А. В. Іщенко, залежить від надійності засобів та методів, досконалість яких зумовлена тим, наскільки вони враховують новітні здобутки науково-технічного прогресу. Чим більше вони містять у собі досягнень передової науки і техніки, тим більше їх використання забезпечує оптимізацію вирішення завдань протидії злочинності [48, с. 8-9].

Поняття техніко-криміналістичного забезпечення є предметом наукових дискусій. Так, на думку І. І. Дановської, техніко-криміналістичне забезпечення може бути розглянуте як система теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки упредметненої інформації про розслідувану подію, технічних засобів і способів попередження злочинів [31, с. 69].

Важливим напрямом техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування є супровід розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим в криміналістичній літературі розглядаються

особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [95, с. 223–224]. Наприклад, техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів слід розуміти організаційно-функціональну систему, спрямовану на створення умов постійної готовності правоохоронних органів до швидкого та ефективного вирішення техніко-криміналістичних функцій і на практичну реалізацію цих умов з метою отримання, накопичення, обробки та забезпечення доказового значення криміналістично значущої інформації та її використання у процесі розкриття і розслідування контрабанди наркотичних засобів [120, с. 3-4].

Отже, неодмінною складовою техніко-криміналістичного забезпечення є науково-технічні засоби – власне технічні засоби, методи і прийоми.

О. О. Пунда пропонує визначення науково-технічного засобу, що використовується у кримінальному процесі як сукупності приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що використовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково-обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, швидкому та повному розкриттю злочинів і викриттю осіб, винних у їх вчиненні [108, с. 8].

В. В. Коваленко формує визначення науково-технічних засобів як системи методів, загально-технічних засобів і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристроїв, матеріалів, технологій, а також тактичних і технічних прийомів їх застосування для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочину з метою найефективнішого здійснення дізнання, досудового слідства, судового розгляду справ та попередження злочинів [64, с. 7].

Відносно співвідношення розглядуваних термінів, доцільно навести слова М. В. Салтевського про те, що в криміналістиці для позначення знарядь праці слідчого та оперативного співробітника використовують різні поняття:

«науково-технічні засоби», «технічні засоби», «техніко-криміналістичні засоби» та інші, об'єднані загальним поняттям «криміналістична техніка» [112].

Вважаємо слушним висновок Ю. М. Чорноус, що у загальному значенні науково-технічні засоби та техніко-криміналістичні засоби, які застосовуються у діяльності із розслідування кримінальних правопорушень, співвідносяться як ціле та частина. Техніко-криміналістичні засоби – це технічні засоби, спеціально створені для вирішення криміналістичних завдань чи пристосовані для цього шляхом змін загальних науково-технічних засобів. Науково-технічні засоби – це засоби, які створені різними галузями знань і частина з них використовується криміналістикою для вирішення своїх цілей [133, с. 54].

Щодо визначення поняття техніко-криміналістичного забезпечення імпонує позиція Б. Б. Теплицького, що під техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень пропонуємо розуміти багаторівневу складну систему створення умов для функціонування суб'єктів правоохоронної діяльності у сфері розкриття кримінальних правопорушень шляхом застосування комплексу науково-теоретичних, кримінально-процесуальних положень і техніко-криміналістичних засобів а також методик та технологій їх застосування [122].

Підтримуємо думку С. Перліна, що у цілому є підстави стверджувати, що в криміналістичній науці трактування техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів як складної системи знайшло широку підтримку [116, с. 222]. Утім, й техніко-криміналістичне забезпечення як цілеспрямована діяльність має власну мету. Зокрема, мета техніко-криміналістичного забезпечення є складовою змісту такої діяльності. Так, у змісті техніко-криміналістичного забезпечення виокремлюють такі структурні елементи: цілі використання криміналістичних засобів і методів, конкретні напрями криміналістичного забезпечення та способи отримання необхідної інформації для досягнення мети у межах конкретного напрямку. При цьому до числа цілей техніко-криміналістичного забезпечення відносять: виявлення, отримання, фіксацію, вилучення, збереження носіїв криміналістичної

(оперативно значущої) інформації; діагностику (розпізнавання – встановлення певних характеристик осіб та матеріальних об'єктів); ідентифікацію – встановлення тотожності особи або матеріального об'єкта за проявами загальної родової (групової) належності порівнюваних матеріальних об'єктів; визначення ситуації (явища, події або дії осіб) за залишеними матеріальними відображеннями; відтворення матеріальних об'єктів у їх первісному стані шляхом реконструкції (уявного образу) або реставрації (фізичного відтворення); профілактику; криміналістичну класифікацію (систематизація даних про осіб та матеріальні об'єкти у відповідних криміналістичних інформаційних системах з метою отримання оперативно-значущої й доказової інформації) [27, с. 122].

Отже, сутність техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень полягає у застосуванні засобів криміналістичної техніки, а також методів, способів, прийомів роботи з нею.

Як зазначають сучасні вчені, успішне вирішення проблем розслідування кримінальних правопорушень за нинішніх умов неможливе без активного використання наявних науково-технічних засобів; розроблення, підвищення ефективності та впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Криміналістичні засоби – це будь-які прилади, інструменти, матеріали, речовини, які використовуються для виявлення, збирання, дослідження та фіксації доказів у процесі попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень. Основною метою використання криміналістичних засобів є встановлення фактичних даних, що мають доказове значення для досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, а також попередження вчинення кримінальних правопорушень.

Зазначена мета конкретизується такими завданнями:

1. Виявлення, фіксація, вилучення різноманітних слідів та інших об'єктів.
2. Попереднє та експертне дослідження різноманітних об'єктів, у тому числі речових доказів.

3. Встановлення умов, механізму та матеріальних причин дії, що спричинила утворення слідів.

4. Встановлення родової та видової приналежності об'єктів.

5. Встановлення індивідуальної totoжності (ідентифікація).

6. Встановлення властивостей і станів об'єкта за його слідами (криміналістична діагностика).

7. Накопичення, обробка та використання інформації, що має криміналістичне значення та містить в собі сліди кримінального правопорушення (це різноманітні картотеки, колекції, криміналістичні обліки).

8. Науково-технічна організація роботи слідчих, інспекторів-криміналістів, оперативних працівників, експертів, прокурорів, суддів [80, с. 9].

Цілком очевидно, що вирішення зазначених завдань можливе лише за умови застосування комплексів криміналістичних прийомів, методів і спеціальних знань. З цього випливає, що засобами пізнання події кримінального правопорушення виступають методи, технічні засоби, за допомогою яких вони реалізуються, та спеціальні знання, які необхідні для ефективного застосування криміналістичних засобів з метою одержання, обробки і передачі відповідної криміналістично значущої інформації.

На сучасному етапі криміналістичні засоби виконують такі основні функції:

1) пошукова – виявлення та викриття доказової інформації;

2) пізнавальна – попереднє дослідження для виявлення ознак злочинної діяльності (проба на сліди крові, виявлення слідів підроблення документів тощо);

3) фіксує – полягає в застосуванні різноманітних прийомів фіксації усіх даних, які мають значення під час процесу попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

У кримінальному процесі допустимо застосовувати тільки такі криміналістичні засоби, які науково спроможні, тобто забезпечують отримання

достовірних результатів та застосування яких не пов'язане із загрозою життю та здоров'ю громадян.

Криміналістичні засоби, які використовуються в правозастосовній практиці, повинні відповідати ряду критеріїв. Отже, критеріями оцінки криміналістичних засобів виступають: ефективність; надійність; безпека; допустимість.

При організації використання криміналістичних засобів для дотримання критерію допустимості необхідно дотримуватися ряду таких загальних правил:

а) застосування таких засобів допустимо, якщо воно передбачено законом та йому не суперечить;

б) криміналістичні засоби можуть застосовувати тільки особи, спеціально на те уповноважені законом;

в) можливість їх застосування безпосередньо визначається їх науковим апробуванням та достовірністю одержуваних при використанні результатів;

г) їх застосування не повинно суперечити нормам моралі і принижувати гідність тих, щодо кого вони застосовуються;

д) їх використання у сфері кримінального судочинства можливе лише за умови, якщо це відповідає вимозі забезпечення безпеки учасників кримінально-процесуальної діяльності та оточуючих;

ж) їх застосування не повинно завдавати майнової шкоди громадянам, установам, підприємствам і організаціям усіх сфер власності.

Таким чином, підвищення ефективності криміналістичного забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві вимагає глибоких знань криміналістичних засобів, їх можливостей та умінь застосовувати ці знання під час професійної діяльності (слідчої, оперативно-розшукової, експертної, суддівської, прокурорської тощо) [80, с. 10-12].

Розглянемо класифікацію засобів криміналістичної техніки, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, для того, щоб визначити у ній місце та значення технічних засобів для роботи із запаховою інформацією.

Отже, усі криміналістичні засоби залежно від призначення під час розслідування кримінальних правопорушень вчені-криміналісти поділяють на групи.

1. Засоби виявлення, до яких належать: а) засоби освітлення, що покращують видимість, у тому числі для спостереження в певних умовах, наприклад, косих променях, на просвіт; це звичайні освітлювальні прилади (ліхтарі тощо) та спеціальні: світлофільтри, джерела ультрафіолетового випромінювання («Спектр», ОЛД-41), інфрачервоного випромінювання (електронно-оптичний перетворювач, спеціально обладнані лампи розжарювання); б) оптичні засоби, що розширюють можливості людського зору сприймати слабовидимі, невидимі об'єкти чи їх деталі: лупи різної кратності, серед них спеціальні (дактилоскопічні, переносні мікроскопи); в) пошукові прилади, призначені для виявлення схованих, замаскованих об'єктів (металевих предметів, трупів): металошукачі, трупощукачі, переносні рентгенівські установки (наприклад, «Жасмин» – спеціальний прилад, який дозволяє виявити схованки в ґрунті, залізобетонних, цегляних стінах, металеві й неметалеві предмети, сховані в них); г) фізичні та хімічні речовини: спеціальні порошки, хімічні реактиви, насамперед ті, які застосовують для виявлення невидимих слідів рук, і відповідні засоби, за допомогою яких їх наносять на об'єкт (щіточка тощо).

2. Засоби фіксації – прилади, за допомогою яких виявлену інформацію закріплюють у протоколі слідчої (розшукової) дії, протоколі, складеному уповноваженими органами, за результатами оперативно-розшукових заходів. Такі засоби переважно розрізняються залежно від форми фіксації. Для вербальної (словесної) фіксації використовують звичайні прилади протоколювання, вимірювальні засоби (штангенциркуль, лінійку), засоби звукозапису; графічної – засоби креслення, вимірювання, компас; наочно-образної – фото-, відеоапаратуру; предметної – засоби, які використовують для вилучення.

3. Засоби вилучення (одночасно й фіксації). Для вилучення об'єкта в натурі (що є кращим для фіксації) або певної його частини (коли немає змоги вилучити об'єкт цілком) використовують різноманітні інструменти: пінцет, викрутку, алмазний склоріз, шлямбур, пилку, ножиці, пасатигі. У випадку неможливості вилучення об'єкта чи фрагмента виготовляють його матеріальну модель із застосуванням згаданих інструментів, копій (зліпків, відтисків) слідів-відображень, для чого використовують гіпс, ліпні маси, слідокопіювальні плівки.

4. Засоби збереження вилученого – пробірки, інші ємності, пакувальні засоби й матеріали (поліетиленові пакети); засоби для консервування за необхідності збереження об'єктів – слідоносіїв, слідів запаху, сургуч для опечатування [79, с. 17].

Розрізняють також такі криміналістичні засоби:

1. Виявлення невидимих і маловидимих слідів та інших об'єктів. До них відносяться лупи, в тому числі спеціальні криміналістичні з підсвічуванням, різні порошки як: звичайні (алюмінію, графіту, сажі, окису цинку), так і на магнітній основі (залізо, відновлене воднем, рубін, сапфір, агат), набори засобів для виявлення слідів рук парами йоду, реактиви нінгідрина та азотно-кислого срібла. До даної групи належать також прилади та інструменти для виявлення та вилучення мікрооб'єктів (мікропилесоси, мікропінцети, липкі плівки). Сюди ж слід віднести і засоби для вилучення запахових слідів (одорологічні валізи).

2. Пошукові засоби для виявлення різних об'єктів, які можуть мати доказове значення (міношукачі типу ІМП і УМІФ, «Гамма», «Ірис», магнітний підйомник, трали, щупи, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі). Пошукові криміналістичні засоби – це комплекс різноманітних технічних засобів, призначених для виявлення об'єктів-носіїв доказової чи іншої криміналістично-значимої інформації, що використовуються в ході оглядів місць подій, обшуків, інших слідчих (розшукових) дій, непроцесуальних заходів.

Пошукові криміналістичні засоби слід класифікувати за:

1) об'єктом пошуку, тобто для:

– пошуку металевих об'єктів (індукційні металошукачі, магнітні шукачі-підйомники, електрощупи);

– виявлення схованок в різного роду об'єктах (металошукачі, переносні рентгенівські установки, прилади, що працюють на основі звукової локації);

– виявлення трупа (механічні щупи, ручні бури, спеціальні трали (у водному середовищі), електрощупи, газоаналізатори);

– виявлення вибухових речовин, слідів їхнього застосування, наркотиків, дорогоцінних металів і радіоактивних речовин;

– виявлення різного роду теплових слідів.

2) складністю:

– найпростіші пошукові засоби, робота з якими не вимагає спеціальних навичок (щупи, трали, бури, магнітні шукачі);

– складні пошукові засоби – прилади, роботу з якими в ході слідчих (розшукових) дій, як правило, здійснюють фахівці (електрощупи, газоаналізатори, рентгенівські установки, прилади для лазерного сканування місця події).

3. Засоби фіксації (копіювання) та вилучення слідів (рук, ніг, зубів, знарядь злочину, транспортних засобів). Найбільш поширеними серед цих засобів є: гіпс (для виготовлення зліпків зі слідів взуття, протекторів автомашин та інших великих об'єктів), силіконові пасти для фіксації дрібних слідів (знарядь злочину, невеликих ділянок слідів взуття), пластилін (для зняття зліпків зі слідів злочину), лаки в аерозольній формі для закріплення слідів на сипучих поверхнях, наприклад, піску.

4. Засоби для отримання відбитків пальців у живих осіб і трупів: друкарська фарба, дактилоскопічна подушка, плата, гумові валики і спеціальні пластини для розкочування фарби, дактилоплівки, дактилокарти.

5. Засоби для виготовлення композиційних портретів. Це прилад ДКР -2 і комп'ютерна система складання композиційних портретів «Кадр».

6. Засоби-маркери. Ці засоби часто називають «хімічними пастками», оскільки вони залишають добре помітні сліди свого впливу, які важко видалити. До техніко-криміналістичних маркерів відносяться різні барвники, механічні та піротехнічні пристрої для їх розпилення, а також речовини, що встановлюються на об'єктах з матеріальними цінностями, які піддаються найбільш частому злочинному посяганню.

7. Універсальні засоби: уніфіковані валізи і пересувні криміналістичні лабораторії, призначені для використання при огляді місця події та при проведенні інших слідчих (розшукових) дій.

8. Засоби для систематизації та видачі криміналістичної інформації. Це різні картотеки та колекції (слідів рук, взуття, транспортних засобів, злomu, підроблених грошей і документів та інше), а також програмні засоби, які забезпечують їх ведення.

9. Засоби для лабораторного дослідження речових доказів. Вони дуже різноманітні. До них належать порівняльні криміналістичні мікроскопи, макрорепродукційні установки, універсальні лабораторні репродукційні установки, установка «Швидкість» – для відстрілу вогнепальної зброї, прилади «Трасограф» – для отримання експериментальних слідів знарядь злomu, прилади оптичного накладення «ПОН» – для дослідження грошових знаків, відбитків печаток і штампів, прилади «Регула» – для дослідження грошей і документів [80, с. 17-20].

Слід зауважити, що під час роботи із запаховими слідами можуть використовуватися технічні засоби із всіх перелічених груп, залежно від слідчої ситуації та умов роботи. Однак, дослідниками розроблені уніфіковані комплекти технічних засобів, зокрема, одорологічні валізи різної модифікації.

Значний внесок у розробку даного напрямку зробив В. Д. Басай. Так, у результаті даної цілеспрямованої роботи автор запропонував спрощений комплект технічних засобів збирання слідів і зразків запаху людини (одорологічний портфель), до складу якого входять: 1) 20 уніфікованих запахоносіїв у вигляді чистих шматочків білої бавовняної тканини на зразок

байки або фланелі розміром 150x200 мм, оверложених за контуром з метою багаторазового їх використання після належної дезодорації; 2) 10 стерильних п'ятишарових шматочків медичного бинта; 3) 1 рулон побутової алюмінієвої фольги; 4) 1 рулон звичайного поштового обгорткового паперу; 5) 30 паперових поштових конвертів різного розміру; 6) 1 розбризкувач із дистильованою або проточною водопровідною водою об'ємом біля 250 мл.; 7) 2 пари гумових рукавичок; 8) 2 шматки чистого поліетилену розміром 300x300 і 400x400 мм.; 9) 2 великих анатомічних пінцети; 10) 1 малий анатомічний скальпель; 11) 1 рулон міцного обгорткового шпагату, іншої мотузки, краще взуттєвої нитки; 12) 50 шматочків тонкого писального паперу розміром 50x50 мм з відтисненням печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали; 13) 1 тубик клею ПВА об'ємом біля 250 мл.; 14) 3 упаковки вузької і 2 упаковки широкої липкої стрічки «скотч» або іншої подібної липкої стрічки; 15) 1 кулькова або інша авторучка; 16) 1 канцелярська гумка. Основна перевага рекомендованого комплексу технічних засобів, як вважає полягає, з одного боку, в його простоті і доступності для самостійного поповнення правоохоронними органами, а з іншого, – у можливості забезпечити досить високу якість збирання слідів і зразків запаху людини [7, с. 214].

Робота видатних вчених О. А. Кириченка, В. Д. Басая щодо пошуку оптимальної моделі одорологічної валізи була тривалою, було запропоновано кілька модифікацій уніфікованого засобу криміналістичної техніки. У підсумку вчені дійшли висновку необхідності впровадження удосконаленого комплексу технічних засобів роботи зі слідами і зразками запаху людини – одорологічної валізи. Ця валіза виготовлена у вигляді сумки, у середині якій є металевий каркас. На верхній полиці цього каркасу у відповідних нішах розміщені:

1) 4 стерильних скляних місткостей об'ємом 500 мл із металевими кришками, що герметично загвинчуються, які зверху накриваються відповідним каркасом. Цей дозволяє опечатати місткість так, що її відкриття сторонньою людиною вже виключається. З цією метою нижня конструкція каркасу являє

собою металевий хомут, через кінцівки якого пропускається тонка проволока. Цією проволокою затягується хомут, який вже не дає зняти кришку. Кінцівки вказаної проволоки закріплюють на бірці, поверх неї клеєм ПВА наклеюють листочок паперу, на якому попередньо зроблений відбиток печатки правоохоронного органу і виконані підписи слідчого і понятих;

2) 1 скляна місткість, яка герметично закривається металевою кришкою. Проте у даному випадку поверх кришки каркас вже не надягається, оскільки у даній ємності зберігається вже 10 уніфікованих запахоносіїв у вигляді чистих шматочків білої бавовняної тканини на зразок фланелі розміром 150x200 мм;

3) 1 скляна місткість із герметично загвинчуваною металевою кришкою, в якій знаходяться піддані дезодорації бавовняні носії розміром 50x50 мм. На ці носії мають збирати зразки крові особи, яку мають піддати перевірці, вони також обшиті за контуром;

4) 4 скляні ємності об'ємом біля 150 мл, в яких будуть зберігатися до висихання вказані вище бавовняні носії розміром 50 на 50 мм. із зразками крові особи, яку мають піддати перевірці. Ці ємності вже закриваються не герметично, напроти забезпечують необхідну вентиляцію повітря, що запобігти загниванню крові до її висихання. Проте верх кришечки накривається аналогічним каркасом;

5) на нижній полиці одорологічної валізи, виконаної у вигляді металевого ящика, розташовані у відповідних нішах такі технічні засоби: 1 рулон побутової алюмінієвої фольги; 2 великих анатомічних пінцети; 1 малі плоскогубці (для закручування проволоки на хомуті металевого каркасу наданих ємностей); 1 малий анатомічний скальпель; 2 вузькі стрічки типу «скотч»;

б) канцелярські приналежності;

7) з боків і позаду одорологічна валіза має три кишені: одну велику і дві малі, в яких розміщені: розбризкувач із водою об'ємом біля 250 мл; дві пари гумових рукавичок у стерильній упаковці; шматки цупкого паперу для упакування запахоносіїв; десять паперових поштових конвертів різного розміру; два шматки чистого поліетилену чорного кольору розміром 30x30 і

40x40 см.; рулон міцної мотузки; аркуші паперу формату А4 з відтиском печатки правоохоронного органу; аркуші паперу для виконання на скляній місткості пояснювальних написів і засвідчення підписами слідчого та інших учасників слідчої (розшукової) дії; один тюбик клею ПВА об'ємом 250 мл.

Запропонована одорологічна валіза вже вміщує в себе технічні засоби попередніх комплектів і має додаткові – скляні місткості для зберігання уніфікованих носіїв, скляні місткості для висихання носіїв із зразками крові людини [7, с. 218].

Проаналізувавши значну кількість джерел, можна підсумувати, що попри всю різноманітність технічних засобів, методів, прийомів, які використовуються для роботи із запаховими слідами, їх можна умовно об'єднати у кілька груп:

1) технічні засоби, методи, прийоми для роботи з запаховими слідами для їх виявлення, фіксації, вилучення, дослідження (засоби «польової» криміналістики);

Традиційно, серед засобів, методів, прийомів криміналістичної техніки у науковій та навчально-методичній літературі розглядаються такі, що відносяться до групи «польової криміналістики». Визначено, що засоби «польової криміналістики» – це засоби криміналістичної техніки, використання яких в ході розслідування передбачено поза межами кабінету слідчого (лабораторії експерта) [75].

Також вчені розглядають «польові техніко-криміналістичні методи», тобто це сукупність груп методів, які застосовує слідчий (оперативний працівник, спеціаліст) для виявлення, вилучення, фіксації та попереднього дослідження матеріальних джерел інформації. До польових техніко-криміналістичних методів виявлення, вилучення, фіксації та попереднього дослідження матеріальних джерел інформації слід віднести: 1) органолептичні; 2) методи вимірювання: а) органолептичні; б) інструментальні (контактні, безконтактні та комбіновані); 3) фотографічні: фіксуючі (панорамний, стереоскопічний, сигналітичний, репродукційний, рефлексний,

мікроскопічний); вимірювальні; контрастні (кольорового контрасту, тіньового контрасту, яскравого контрасту) та 4) кінематографічні методи [131].

Методи «польової криміналістики» можуть бути застосовні за таких умов роботи із запаховими слідами: 1) збирання слідів запаху з дверної ручки чи інших поверхонь; 2) збирання запаху зі слідів руки чи ноги, залишених на землі, піску чи інших сипучих поверхнях; 3) збирання слідів запаху в квартирі чи в іншому закритому приміщенні; 4) збирання запаху з дрібних об'єктів та мікрооб'єктів; 5) збирання запаху зі слідів крові та інших біологічних слідів людини, а також її волосся; 6) збирання запаху з предметів і речей постійного контакту з тілом людини; 7) збирання запаху з ймовірних об'єктів-носіїв – речових доказів (наркотиків, зброї); 8) збирання запаху з трупа людини чи його частин [139, с. 102-104].

2) технічні засоби для роботи з запаховими слідами для роботи у лабораторних умовах, тобто під час проведення судово-одорологічної експертизи, методику проведення котрої ми вже розглядали.

Перші повинні входити в зміст одорологічної валізи, бути засобами для роботи слідчого, інспектора-криміналіста, кінолога; з іншими працює експерт.

Уніфікованим засобом криміналістичної техніки є одорологічна валіза, яка повинна включати такі групи технічних засобів: технічні засоби для виявлення слідів запаху; технічні засоби для фіксації запахових слідів на місці виявлення; технічні засоби для виявлення та консервування запахових слідів; засоби для вірного упакування та оформлення виявлених запахових слідів.

Як зазначає А. В. Самодін та А. О. Антощук, важливе значення, а можливо і єдина зачіпка у кримінальному провадженні може бути одорологія. На місці події необхідно вилучати сліди запаху за допомогою одорологічних комплектів науково-технічних засобів за допомогою відомих криміналістичних методик. Саме В. Д. Басай розробив і впроваджував одорологічну валізу. Однак, як показала практика, слідчі, по-перше не мають у своєму розпорядженні таких валіз, а по-друге не вміють працювати із такими слідами і по-третє така валіза громіздка і не зручна у використанні. Сьогодні, розроблена

нова «Валіза одорологічна», яка передбачає новий спосіб збирання запахового сліду. Замість використання громіздкої і незручної скляної тари, пропонується використовувати стерильні пакети, виготовлені з крафтового металізованого паперу. Слід відмітити, що унікальна технологія виготовлення пакету унеможлиблює потрапляння до нього сторонніх запахів. До складу валізи входить 25 стерильних одорологічних пакетів, одноразові нітрилові рукавички, дезінфікуючий розчин, фольга, пінцет та інші складові, необхідні спеціалісту під час роботи. Тому, використання таких валіз сприятиме слідчому в огляді та вилученні запахових слідів [117, с. 203].

Технічні засоби для виявлення слідів запаху, детектори запаху, повинні відрізнятися мобільністю у простоті у використанні. Вони повинні реагувати вибірково на різні запахові речовини і їхні сполучення, наприклад на запах поту людини.

Прилади для відбору запахових слідів – це медичні і ветеринарні шприци, серветки з фланелевої тканини, фільтрувальний папір, марлеві тампони тощо.

Засоби збереження і консервації – це різні герметично зачинені ємності: скляні банки з кришкою, що загвинчується, пробірки, поліетиленові ємності.

Допоміжні приналежності – це гумові рукавички, пінцети, скальпелі, дезінфікуючі засоби, пакувальний матеріал.

Одорологічна валіза включає предмети всіх чотирьох груп, але кількість їх повинна забезпечувати і компактність, і оперативність.

Сьогодні одорологічні валізи різних модифікацій представлені на ринку і сучасні зразки відповідають міжнародним стандартам техніко-криміналістичного забезпечення правоохоронних органів.

Так, компанією «Експерт» розроблений новий спосіб зберігання і транспортування відібраного запахового сліду. Замість використання громіздкої і незручної скляної тари, розробники пропонують стерильні пакети, виготовлені з крафтового металізованого паперу. Папір вироблений без використання хімічних домішок, що надає пакету нейтральні запахові властивості. Унікальна технологія виготовлення пакету виключає потрапляння

в нього сторонніх запахів. Пакет містить фольговий конверт, в якому знаходиться стерильна фланелева серветка, для відбору одорологічної проби, розміром 10x15 см. Для зручного документування обставин вилучення запахового сліду, на пакет нанесені спеціальні наліпки для внесення інформації.

Надійність зберігання доказів забезпечується спеціальними пронумерованими пломбами червоного та синього кольору для захисту від несанкціонованого відкриття пакету. Валіза одорологічна укомплектована усіма необхідними матеріалами для вилучення, транспортування та зберігання запахового сліду. Корпус валізи виготовлений зі спеціального ударостійкого поліпропіленового матеріалу, що забезпечує надійний захист вмісту від впливу зовнішніх чинників при транспортуванні та роботі в польових умовах [19].

Одорологічна валіза ОВ-1 містить комплект технічних засобів, які застосовуються для пошуку, збору та консервування запахових слідів на місці події, для подальшої лабораторної ідентифікації [18].

Можна зробити висновок що розробка одорологічних валіз є перспективним напрямом, а технічні засоби, які включаються до їх складу, повинні відповідати останнім досягненням науки і техніки, потребам практичної правоохоронної діяльності.

Варто навести дані за результатами вивчення досвіду іноземних держав. Наприклад, особливу увагу працівники правоохоронних органів Чеської Республіки відводять відібранню запахових слідів, з метою подальшого призначення та проведення одорологічної ідентифікації. У Чехії відібрання слідів запаху відбувається за допомогою спеціальної криміналістичної техніки (одорологічної валізи), в комплект якої входять: поліетиленовий пакет червоного кольору, вміст якого складають три скляні ємкості, об'ємом 650 мл, закриті металевими кришками, в середині яких міститься мікрофіброві ганчірки, розміром 30 × 30 см та менші за розміром поліетиленові пакети синього кольору; поліетиленовий пакет синього кольору з аналогічним вмістом; спеціальні наліпки для підписування вилучених слідів; фольга (3 згортки) пінцет стерильний, довжиною 15 см (6 шт.); одноразові латексні рукавиці;

пломби синього та червоного кольорів, які забезпечують надійність зберігання доказів для захисту від несанкціонованого відкриття пакета. У разі відклеювання такої пломби синього кольору та спроби повернути її на попереднє місце автоматично висвітлюється напис: «OPEN OPEN OPEN». Червоні пломби «УВАГА! ОБЕРЕЖНО! ОПЛОМБОВАНО!» використовуються для запахового сліду. Пакет червоного кольору із вмістом призначений для вилучення запахових слідів із місця вчинення злочину криміналістичним техніком.

Пакет синього кольору із вмістом призначений для вилучення запахових слідів з особи суб'єктом розслідування (слідчим, прокурором). Наявність в одорологічній валізі стерильних скляних ємностей з металевими кришками, які герметично загвинчуються, дає змогу безпосередньо законсервувати уніфікований запахоносій так, щоб забезпечити збереження слідів індивідуального запаху людини до півтора і більше десятка років. Консервація уніфікованого запахоносія прямо в скляну місткість дає змогу експертам використати його безпосередньо в одорологічному дослідженні без повторних операцій зі збирання на нього слідів запаху людини з направленою первинного або іншого, крім уніфікованого, похідного носія слідів індивідуального запаху людини.

Так, є два способи отримання (відібрання) запахових слідів: 1) отримання (відібрання) слідів на місці події – відбирається криміналістичним техніком; 2) отримання (відібрання) слідів з особи – відбирається суб'єктом розслідування.

Важливим правовим моментом є те, що якщо особа відмовляється добровільно надати запахові сліди, прокурор вправі винести постанову про примусове їх відібрання. Криміналістичний технік та суб'єкт розслідування, котрі вилучають запахові сліди складають протокол відібрання запахових слідів та додатки у формі фототаблиці або відеозапис. Відомості щодо проведення процесуальної дії вносяться до системи «ETR». Якщо особа, в котрій проводилося відібрання слідів запаху відмовляється підписати протокол відібрання слідів, запрошуються два працівника поліції, які засвідчують факт

проведення такої процесуальної дії. За відібраними слідами призначають одорологічну експертизу, результати якої оформляють у вигляді протоколу одорологічної ідентифікації. Із цією метою використовують дві службові собаки. Спочатку тричі приводять до ідентифікації запаху одну собаку, потім – іншу, кожна з яких має двічі з трьох разів ідентифікувати запах, відібраний від особи зі запахом, відібраним на місці події [36, с. 81-86].

Загальні засади поведення правоохоронних органів із запаховими слідами в Україні та Чехії є подібними. Однак, в іноземних колег позитивним є саме систематичний характер практичної діяльності щодо виявлення, дослідження і використання запахових слідів. У нашій державі, при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю, запаховим слідам уваги приділяють недостатньо.

Повернемося до проблематики характеристики запахових слідів і необхідності збереження їх ознак. Слід враховувати, що до фізичних властивостей запаху відносять: летючість; розчинність; адсорбцію; розведення; дифузію [76, с. 274-276]. Саме така ознака як летючість свідчить про нестійкість запахових слідів. Летючість слідів запаху – це здатність молекул запаху випаровуватися, тобто переходити з твердого стану в газоподібний. Випаровування відбувається при будь-якій температурі, однак швидкість його залежить від природи речовини й зовнішніх умов: при підвищенні температури або посиленні вітру інтенсивність випаровування посилюється. Отже, сліди запаху довше зберігаються взимку, ніж влітку, у закритому приміщенні й при відсутності протягів, ніж на відкритій місцевості або за наявності вітру тощо [69, с. 8].

Як відомо, огляд місця події за фактом вчиненого кримінального правопорушення нерідко проводиться за несприятливих погодних умов, із залученням значної кількості учасників і відповідно – ризиком втрати чи спотворення слідчої інформації, а також від факту вчинення кримінального правопорушення до початку огляду місця події може пройти тривалий час. За такої ситуації слід докласти максимум зусиль, щоб зберегти слідову

інформацію. В нагоді стане пропозиція, висловлена Б. Є. Лук'янчиковим, щодо використання для охорони місць події від негативних чинників впливу як суб'єктивного так і об'єктивного характеру мобільних наметів та огорожувальних парканів.

До чинників суб'єктивного характеру належать ті, які безпосередньо залежать від професійної майстерності слідчого та членів слідчо-оперативної групи (затоптали сліди, не виставили охорону). Чинники об'єктивного характеру (погодні умови) не залежать від волі людини, але від цього не менш шкідливі для слідчої картини на місці події. Саме тому правоохоронці потребують таких науково-технічних засобів для боротьби з можливими негативними наслідками і збереження слідів на місці події. Наприклад, мобільній захисний намет захищає місце події від снігу, дощу тощо. Огороджувальний паркан перешкоджає проникненню за загороду пересічних громадян та приховує інформаційну картину місця події від сторонніх очей, перешкоджає спотворенню слідів.

Наприклад, десяти футовий захисний намет «Scene Guard Scene Cover Tent 10 ft» виготовлений із міцної вогнезахисної тканини «Поліестер 500 D з покриттям з ПВХ, СРАІ-84 може мати як сталевий так і алюмінієвий каркас, а також додатково обладнаний ізольованими стінами. Даний виріб є зручним засобом захисту МП, незалежно від того, чи потрібно тримати сонце, дощ, вітер або сніг, або допитливі погляди сторонніх осіб, а також має зручну сумку з роликами для транспортування [147].

Великоформатний непрозорий огорожувальний екран, який пропонують закордонні виробники легкий та зручний у використанні, його каркас виготовлений з полівінілхлоридних труб, діаметром 50 мм. Широкі стійки забезпечують стабільність та стійкість. Екран виготовлений зі щільної тканини чорного кольору. Щільність тканини запобігає проникненню світла при яскравому штучному освітленні в темний час доби та унеможливорює спостереження сторонніми особами за проведенням слідчих (розшукових) дій. Посередині захисний екран оснащений смугою яка відбиває світло, та надписом

«ПОЛІЦІЯ» нанесений українською та англійською мовами. За потреби, захисні екрани можуть бути з легкістю поєднані між собою за допомогою металевих кнопок, розташованих уздовж висоти екрана, які дозволяють змонтувати захисну споруду потрібної довжини без використання жодних інструментів. Збільшення по висоті також можливе за умов приєднання додаткових стійок та наявності липкої стрічки по краю екрана. Зручна переносна сумка забезпечує легке транспортування до місця події [38; 84].

Застосування вказаних технічних засобів – наметів та парканів окресленої або іншої модифікації дозволить не лише зберегти і вилучити запахову інформацію, але й позитивно впливе на збереження інших видів слідової інформації – трасологічної, біологічної, а також на збереження мікрооб'єктів.

Отже, на сьогодні криміналістична одорологія, у тому числі й методика судово-odoroлогічної експертизи, знаходяться на етапі теоретичного, науково-технічного, методичного становлення. Подальша розробка проблем криміналістичної одорології, очевидно, призведе до можливості встановлення особи без застосування собак, а за допомогою спеціальних приладів (розробка принципів дії таких приладів складає компетенцію біоніки, кібернетики і інших галузей знання). Крім того, можливість класифікації, яка є досить розгалуженою, і довготривалого зберігання запахів служить основою для розробки системи одорологічного впізнання. Даний вид реєстрації поповнить криміналістичні обліки органів правоохоронних органів, сприяючи більш успішній боротьбі з правопорушеннями.

Що ж стосується перспектив розвитку і становлення цієї експертизи, то їх, на наш погляд, потрібно пов'язувати зі створенням інструментальних детекторів, які вже існують у промисловому виробництві і аналітичних лабораторіях, але які для криміналістичних цілей поки не придатні. Цікавою є ідея про створення комплексного інструментально-біологічного детектора, заснованого на виділенні (відокремлення від інших) специфічних речовин (приміром, шляхом хроматографування) з подальшим їх визначенням біологічним детектором (наприклад, собакою) [121, с. 368].

Із вказаного вище можна зробити висновок, що проблематика техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень є взаємопов'язані, й успішна реалізація першого компонента забезпечує ефективність другого, і в загальному – досягнення завдань кримінального провадження.

3.2. Удосконалення методики судово-одорологічної експертизи запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень

Перш ніж сформулювати наукові засади судово-одорологічної експертизи і продовжити дискусію щодо визнання результатів її проведення як джерела доказів у кримінальному провадженні, розглянемо окремі фундаментальні положення інституту судової експертизи у кримінальному провадженні. Таким чином, продемонструємо їх зв'язок із досліджуваним видом судової експертизи – одорологічною.

Разом з розвитком інституту судових експертиз, суттєвим розширенням його можливостей, є очевидним, що судова експертиза як вид специфічної діяльності та через свій міждисциплінарний характер, являється об'єктом самостійного наукового дослідження. Наукові основи сучасного інституту судової експертизи сформовані В. В. Арешонковим [6, с. 90-100], Г. С. Бідняк [11], В. Г. Гончаренком [33], І. В. Горою [25, с. 263-278], Н. І. Клименко [61], І. В. Пирогом [97], М. Г. Щербаковським [137].

Ідея формування спеціальної галузі наукових знань про судову експертизу отримала свій практичний вираз у 50-х роках спершу як науки про криміналістичну експертизу. Про необхідність існування вказаної теорії писали А. І. Вінберг, Ю. М. Кубіцький, А. Р. Шляхов та інші вчені. А. Р. Шляхов висловив думку про створення науки, що стосується усіх видів судової експертизи, але під назвою «криміналістична експертиза». Предметом науки

криміналістичної експертизи, на думку автора, повинні бути речові докази, необхідність вивчення яких з'являється в процесі розслідування та розслідування кримінальних або цивільних справ [134, с. 23].

У процесі розвитку науки про судову експертизу формувалися об'єктивні підстави для створення її як самостійного вчення – підвищувалося значення висновків експертизи в системі доказування; почала формуватися розвинута система експертних установ; експертні працівники підвищували свій науковий рівень; були сформовані багаточисельні методи та методики судових експертиз; розроблені теоретичні основи галузей спеціальних знань.

До нинішнього часу діяльність із формування експертних методик, у тому числі й судово-одорологічної, пройшла у своєму розвитку три етапи:

а) перший етап – накопичення емпіричних знань, розробка і удосконалення наукових методів, засобів і методик дослідження речових доказів;

б) другий – узагальнення емпіричного матеріалу і формування окремих положень експертних методик;

в) третій – систематизація накопичених знань та формування цілісних методик експертного дослідження.

Нині процес розвитку науки про судову експертизу та формування окремих експертних методик не слід вважати завершеним. Діалектика наукового пізнання з очевидністю свідчить про нескінченність цього процесу, а нові дослідження в галузі судової експертизи лише підтверджують цю істину.

За словами М. Г. Щербаковського, нині можна вважати вже сформованою загальну теорію судової експертизи, що ґрунтується на єдності інтегрованої природи всіх родів та видів судових експертиз. Ця нова галузь виділилася із криміналістики і є самостійним науковим напрямом, що включає як теоретичні, так і практичні аспекти [135, с. 11-12].

Практика доводить, що застосування методів інших наук у окремо взятій галузі її збагачує, сприяє розвитку загальнонаукових основ, створює умови для активної наукової творчості. Так, кожний об'єкт судової експертизи через

складність та специфіку завдань досліджується засобами та методами кількох наук. І тут слід керуватися не лише їх досяжністю, результативністю та найменшою складністю застосування. У першу чергу слід виходити з експертного завдання, загальних цілей пізнання. Під останнім розуміється не що інше, як процес інтеграції наукових знань, яким і завершується встановлення того чи іншого факту під час експертного дослідження. Цей процес закономірний, оскільки викликаний взаємозв'язком явищ та об'єктів у певній дійсності, спільністю вирішуваних проблем. При цьому спонукальним методом інтенсифікації процесів пізнань виступають закономірності формування їх методологічної бази. Інтеграція наукових знань проходить на всіх рівнях, навіть до вирішення конкретних завдань даної науки [28, с. 114-117].

Інтеграція наукового пізнання на усіх рівнях проходить визначеним чином, тобто має свій внутрішній механізм. Виділяється декілька основних напрямів (форм) інтеграції наукових знань.

1. Перенесення ідей та уявлень з однієї галузі знань до іншої, особливо коли вони носять евристичний характер. Також може здійснюватися перенесення ідей з наук, суттєво віддалених від проблематики судових експертиз. Щодо проведення судово-одорологічної експертизи, для пізнання об'єктів, направлених на експертизу і вирішення експертних завдань, застосовуються дані таких наук: фізики, хімії, біології та зоології.

2. Ефективне використання понятійно-концептуального апарату, методів та певних пізнавальних засобів інших галузей науки. Діалог направлення інтеграції припускає збагачення не самими ідеями, а способами їх отримання, засобами пізнань та проявляється в судовій експертизі дwoяко. По-перше, це здійснюється шляхом безпосереднього застосування методів, засобів, категорій логіки, математики, фізики, хімії, біології та інших наук. По-друге – шляхом широкого взаємного використання подібних наукових основ різних видів та родів експертиз.

3. Формування комплексних проблем та напрямів досліджень. Вказана тенденція за нинішніх умов науково-технічного прогресу є пріоритетною та слугує відповідною реакцією на домінуючу роль організації науки відносно окремих дисциплін. Разом з тим, сучасну науку все більше характеризує її диференціація відповідно до проблем, що носять міждисциплінарний характер. При формуванні окремих криміналістичних методик, спостерігається зближення наукових дисциплін різних груп – фундаментальних та прикладних, емпіричних та теоретичних, високо формалізованих та описових тощо. Тут йде мова про інтеграцію дисциплін, що не тільки володіє специфікою в предметній галузі, але й відрізняється в інших аспектах.

Використання синтезу наукових знань як результат їх інтеграції має важливе значення в теорії та практиці судово-експертних досліджень, за відповідності потребам практичної діяльності. Прогрес сучасної науки, як відомо, прискорює появу нових методів і технічних засобів, відповідно сучасного рівня розвитку науки та обумовлює подальшу інтеграцію знань. А остання – обумовлює розширення можливостей судової експертизи.

На необхідність реалізації синтезу наукових знань в теорії та практиці судово-одорологічних досліджень вказують наступні обставини. Від слідчої та судової практики потрібне оперативне та невідкладне використання усієї сукупності наявних фактичних даних та свідчень про ці джерела отримання інформації у розслідуваних кримінальних провадженнях.

Як відомо, висновок експерта є джерелом доказів. Його формування відноситься до кінцевого етапу проведення експертизи, під час якого експерти використовують комплекс методів, що забезпечують повноту дослідження речових доказів, накопичують дані, роблять окремі висновки, що у подальшому перетворюються у загальний висновок. Оцінка його здійснюється під час досудового розслідування, однак остаточне рішення приймається судом.

Інтеграційний характер носить і комплексний підхід до вивчення речових доказів – одорологічних об'єктів. Зрозуміло, що кожний із експертів використовує об'єкт лише в тій мірі, в якій дозволяють його можливості для

практичного та теоретичного опанування його сутності. З цієї причини тільки вказаний підхід поєднує зусилля спеціалістів різного профілю, узагальнює їх уявлення про використаний об'єкт в умовах неповноти та невизначеності наявної інформації. Використання в такій ситуації різних методів його вивчення допомагає уникнути можливих помилок.

Методика судово-експертного дослідження одорологічних об'єктів включає в себе комплекс методів різних наук.

Для сучасної науки характерно поруч з інтеграцією знань прискорення процесів диференціації наукових знань, однак можливість їх прояву неоднакова. Наслідки диференціації знань полягають в появі нових, найбільш ефективних прийомів та методів пізнання різних властивостей об'єктів дослідження, а також взаємопроникнення методів, розроблених певною наукою, в іншій галузі знань, синтезуючись та узагальнюючись.

Інтеграція наукових знань проходить у формі спільного, комплексного дослідження з їх допомогою в формі проникнення методів одних наук, одних родів та видів судової експертизи у методи інших родів та видів. У цьому розуміння межі між науками, положення якої використовуються в судовій експертизі, начебто зникає. Тим самим створюються сприятливі умови для формування єдиної системи методів загальної теорії судової експертизи та практичної експертної діяльності. Інтегративні процеси охопили нині не лише всі галузі наукового пізнання, але й методи та засоби пізнань, прийоми та процедури наукового та практичного пізнання. Це призвело до виникнення нових наукових напрямів та як наслідок в судовій експертизі – формування нових самостійних напрямків досліджень об'єктів експертизи, до перегляду традиційних меж між родами та видами судових експертиз, що визначається передусім об'єктами та методами експертного дослідження.

Завдяки впровадженню комп'ютерної техніки в експертну практику мають місце тенденції виділення експертиз, що об'єднує вказаний принцип інтеграції традиційних методів з новими технологіями. Це підтверджують методики, розроблені останніми роками.

Отже, таким чином дослідження демонструє, що інтеграція наукових знань у судово-одорологічній експертизі здійснюється різними способами. Це, по-перше, так названа практична інтеграція, коли знання піддаються інтеграції для вирішення практичної експертної задачі. По-друге, інтеграція здійснюється у вигляді створення загальної інтегративної теорії. Такими нам уявляються загальні теоретичні засади судово-одорологічної експертизи. Диференціація та інтеграція наукових знань у судово-одорологічній експертизі нерозривно пов'язані з такими процесами в сучасній науці, як формалізація, систематизація та класифікація накопичених наукових даних.

Сьогодні у правових та наукових джерелах розроблені різні класифікації судових експертиз. Найпоширенішою є класифікація судових експертиз за галузями спеціальних знань. Її серед різноманіття судових експертиз важливе значення має судово-одорологічна. На наше переконання судово-одорологічна експертиза відноситься до групи криміналістичних експертиз.

Так, найбільш повна класифікація судових експертиз на рівні нормативно-правового регулювання наводиться в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року № 53/5. Визначено, що основними видами (підвидами) експертизи є: криміналістична, зокрема: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі;

речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна (п. 1.2.1.) [42].

Як ми бачимо, серед видів криміналістичних експертиз одорологічна не визначена.

Не визначена одорологічна експертиза й серед інших видів судових експертиз, визначених Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року № 53/5. Так, регламентовано такі види: криміналістична; інженерно-технічна; економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна; військова; судово-ветеринарна; гемологічна; історико-археологічна [42].

Натомість, згідно положення про Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України, Переліку видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС, затвердженого Наказом МВС України від 21 вересня 2020 року №675 [99], серед видів судових експертиз, а саме п. 9 «Біологічна» визначені такі види експертних спеціальностей як: дослідження об'єктів рослинного походження; дослідження об'єктів тваринного походження; імунологічні дослідження; цитологічні дослідження; молекулярно-генетичні дослідження; дослідження волосся; *odoroлогічні дослідження*.

Отже, можна зробити висновок що нормативно-правове закріплення є неоднозначним і дискусійним. Згідно нормативно-правових документів МВС України, такий вид як одорологічна експертиза відноситься до такого підвиду як біологічна, а остання належить до такого виду як криміналістична.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року № 53/5 у п. 25 визначає основи біологічної експертизи.

Біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження. Ними найчастіше бувають: листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо; похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска тощо); продукти переробки рослинних та тваринних організмів (корми для тварин та птахів, борошно, шматки хутра та шкіри тощо); продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів (мед, камедь, екскременти тощо); біологічні сліди людини та тварин, біологічний матеріал живих осіб та трупів, які містять клітини з ядрами: кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною, личинки комах, пупарії, цитологічні препарати.

Основними завданнями біологічної експертизи є:

– установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження (далі – біологічне походження) до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях);

– установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів;

– установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого;

– визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових та зернобобових культур (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження тощо);

– встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності;

– ідентифікація особи;

– встановлення статевої належності біологічних слідів і об'єктів;

– встановлення спорідненості (родинних зв'язків);

– визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад [42].

Однак, власне криміналістичні експертизи складають окремий вид, адже відповідно до Закону України «Про судову експертизу» 1994 року, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

До державних спеціалізованих установ належать:

науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;

експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [106].

Виділення криміналістичних експертиз в окремий вид пов'язано ще з їх цільовим призначенням – вирішенню завдань кримінального провадження, призначення компетентними суб'єктами у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, з метою розслідування кримінальних правопорушень. Вказаним критеріям одорологічна експертиза відповідає. Вона визнається вченими і практиками [29, с. 71-76; 40, с. 154-157], позитивно зарекомендувала себе при вирішенні завдань кримінального провадження. До даного питання ми ще звернемося у межах дослідження.

Так, як зазначають фахівці Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, метою одорологічної експертизи є дослідження нових або законсервованих запахових слідів, що дозволяє

встановити: учасників кримінального правопорушення; індивідуальний запах однієї і тієї ж особи в запахових слідах, вилучених з різних місць кримінального правопорушення; приналежність людині предметів, виявлених на місці події та в інших місцях; належність предметів (вилучених у злочинця чи інших осіб) потерпілому; походження запаху від конкретних осіб при комплексному дослідженні речових доказів (приміром, при дослідженні поту, крові, волосся, предметів одягу, взуття індивідуального користування) [121, с. 370].

Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень проводиться із суворим дотриманням кримінального процесуального законодавства. З даного приводу сформовані криміналістичні рекомендації [148].

За результатами вивчення законодавчих та наукових джерел, виділено такі загальні ознаки судово-одорологічної експертизи, які свідчать про її належність до системи судових експертиз:

- форма застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні;
- процесуальна форма призначення та проведення судової експертизи;
- процесуальна самостійність і індивідуальна відповідальність судового експерта;
- безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи;
- процесуальне оформлення результатів судової експертизи;
- проведення дослідження з метою встановлення обставин кримінального провадження [140, с. 272-278].

Також важливим аспектом дослідження є методологія судової експертизи. В юридичній літературі методологічні аспекти судової експертизи розглядають з точки зору аналізу арсеналу методів, якими вона володіє для вирішення поставлених перед нею завдань, різних її класифікацій, розробки понятійного апарату та інших аспектів вчення про методи судової експертизи.

Ф. Джавадов виділяє основні тенденції розвитку методів експертного дослідження: розширення кола експертних методів під впливом процесів інтеграції та диференціації наукового знання; ускладнення експертних методів, що пов'язане з розширенням використання новітніх технічних засобів дослідження об'єктів; формування методик як комплексів, однорідних по своїй природі науковим основам і джерелам формування методів, прийомів, способів, так і різнорідних, таких, що виникли і застосовуються в різноманітних областях науки; заміна застарілих або недостатньо ефективних методів новими, більш ефективними, з більшими можливостями; пріоритетний розвиток методів, що не руйнують об'єкти дослідження, а також експрес-методів; уніфікація експертних методик; математизація методів й автоматизація процесів їх застосування [32, с. 21-22]. Тенденція ускладнення методів дослідження простежується у всіх родах та видах експертиз, а особливо у тих, які формуються або сформувалися недавно. Нові методи експертного дослідження дозволяють: досліджувати традиційно існуючі об'єкти в якісно новому форматі; вирішувати традиційні експертні завдання; залучати в сферу експертного дослідження нові об'єкти.

До таких відносно нових видів судових експертиз відноситься й судово-одорологічна.

Ефективність проведення судової експертизи залежить і від принципів її здійснення, які визначені за змістом Закону України «Про судову експертизу» 1994 року [106]. Так, згідно ст. 3 вказаного Закону, судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Констатуємо, існує система джерел права, які регулюють призначення, організацію та проведення судових експертиз у кримінальному процесі. Адже, як слушно зазначає ряд авторів, крім законодавства у вузькому розумінні цього терміна (тобто законів України), правову базу судово-експертної діяльності складають міжнародні договори, а також численні міжвідомчі, відомчі та локальні нормативні акти. Виходячи з цього, можна сказати, що вивчення

змісту окремо взятого джерела-елемента наведеної системи джерел права має здійснюватись у співвідношенні з іншими джерелами-елементами саме цієї системи. Такий спосіб існування величезного масиву джерел права забезпечує й значну економію часу та робить таке дослідження цілеспрямованим, а отже, ефективним.

Принцип законності в судово-експертній діяльності, на думку Н. І. Клименко, має декілька аспектів. Це забезпечення та захист прав і свобод громадян під час здійснення державної судово-експертної діяльності як з боку самих судово-експертних закладів, так і посадових осіб – судових експертів, які працюють у цих закладах. В організаційному плані режим законності означає сувору регламентацію діяльності судово-експертних закладів [61, с. 70].

З даного приводу І. В. Пиріг додає, що діяльність самих експертних закладів, у тому числі організаційна, досить різнопланова, а окремі її напрями взагалі не можуть порушувати права та свободи людини (наприклад, складання фінансової звітності). Відповідність закону діяльності посадових осіб, які працюють у цих закладах, – твердження цілком справедливе. На думку вченого, принцип законності полягає в тому, що посадові особи, які є суб'єктами експертної діяльності, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності їхньому змісту [96, с. 109].

Дотримання принципу законності безпосередньо залежить й від проведення судово-експертного дослідження у точній відповідності з експертною методикою.

Вперше на монографічному рівні поняття «експертна методика» було досліджено у наукових публікаціях та кандидатській дисертації М. Є. Бондар «Експертна методика як одна з основних категорій загальної теорії й практики судової експертизи» [15]. У дослідженні розглянуто: поняття експертної методики, класифікація експертних методик за різними критеріями, функції експертної методики і її роль та місце в системі категорій загальної теорії судових експертиз. За визначення автора, «експертна методика — це програма вирішення експертного завдання, що складається з послідовних практичних і

розумових операцій, які спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів та припускають застосування для цього системи методів і засобів дослідження» [14, с. 17].

В літературі виділяються по меншій мірі чотири рівні методик: будь-якого роду (загальне вчення про методика експертизи даного роду); певного виду (загальна методика); окремого підвиду експертизи (окрема методика); методика вирішення завдання судової експертизи (спеціальна методика).

Важливо, що згідно ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 затверджено Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [102], відповідно до якого визначені відповідні процедури. У цьому Порядку під поняттям «методика» розуміється результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання. Раніше впроваджені в експертну практику методики вважаються такими, що пройшли атестацію, і підлягають державній реєстрації. Реєстрація методик проводиться Мін'юстом, який є держателем Реєстру методик проведення судових експертиз і визначає організаційні та методологічні принципи його ведення. Методики, подані до державної реєстрації, розглядаються Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, яка створена відповідно до ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер. У разі прийняття Координаційною радою рішення про те, що методика підлягає державній реєстрації, їй присвоюється відповідний реєстраційний номер і до Реєстру заносяться відповідні дані. Порядок формування та ведення Реєстру, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 р. № 1666/5 [103].

Методика судово-одорологічної експертизи полягає у застосуванні саме дослідницьких дій експертів та їх дій з оцінки фактів. При цьому важливо дотримуватися правил, які забезпечать достовірність експертного лабораторного дослідження:

- створення оптимальних контрольованих фахівцем умов роботи, як-от режиму температури і вологості у приміщенні, концентрації запахів і фонових включень, ізоляції біоаналізаторів від сторонніх подразників тощо;

- вироблення дресируванням стереотипу сигнальної поведінки біоаналізаторів (службових собак);

- виключення можливості неконтрольованого впливу на сигнальні реакції собак-детекторів обох фахівців;

- підбір допоміжних запахів порівняльного ряду, виходячи з ситуації утворення і умов збирання слідів запаху, з урахуванням супутніх виробничих і побутових запахів;

- контроль рівня мимовільних орієнтовних реакцій собак-детекторів;

- відтворення (перевірка) отриманих результатів собаками-дублерами в змінених умовах.

Для того, щоб вірно провести судово-одорологічну експертизу і оцінити отримані результати, необхідне залучення спеціалістів кількох галузей знань: одорології, кінології та права.

Методика судово-одорологічної експертизи передбачає розлогу, детально описану дослідницьку частину, яка висвітлює процес проведення судової експертизи і пояснює отримані результати.

Слід виокремити додатково достовірності результатів одорологічного дослідження:

- повторення одорологічних досліджень у змінених умовах;

- перевірка результатів одорологічного дослідження з іншим собакою-детектором;

- безперервний відеозапис процесу одорологічного дослідження.

Безперервний відеозапис усього процесу проведення судово-одорологічної експертизи повинен забезпечити наочність процесу отримання зразків запаху, підготовки і проведення одорологічної експертизи не тільки для всіх учасників кримінального процесу, але і для експертних комісій при повторному або додатковому одорологічному дослідженні. Така процедура, в свою чергу, може надати можливість, за потреби, виявити ймовірні помилки на всіх етапах проведення даної роботи.

Отже, щодо питання про методи та методики експертних досліджень, то одним із напрямків подальшого розвитку теорії та практики судової експертизи є удосконалення тих, що існують, і розроблення нових методів експертного дослідження. Труднощі утворення класифікацій методів судової експертизи існують очевидно, оскільки навіть за окремими родами та видами вичерпно назвати всі методи й інструментальні засоби вдається лише в загальному вигляді та з багаточисельними застереженнями. Таким чином, методика судової експертизи за своєю суттю є реалізацією інтеграції методів різних галузей науки і техніки для цілей судочинства.

Однак, як свідчить вивчення Реєстру методик судових експертиз, що ведеться Міністерством юстиції України [109], нині серед сотень зареєстрованих методик експертних досліджень, немає сформованої і виокремленої серед комплексних судових експертиз, методики проведення судово-одорологічної експертизи. Ця ситуація вимагає невідкладного доопрацювання, адже проведення судово-одорологічної експертизи у відповідність із зареєстрованою методикою, є запорукою дотримання принципу законності, забезпечення прав та свобод людини.

Акцентуємо увагу, що таким чином ми впритул наблизилися до надзвичайно важливого й принципового питання, що було поставлено на початку нашого дослідження: чи будуть результати одорологічних досліджень у формі проведення судової експертизи мати доказове значення у кримінальному провадженні?

Тим більше, що результати вивчення емпіричних джерел продемонстрували неоднозначну точку зору практиків з даного питання. Так, 59,2% опитаних слідчих, 71,4% інспекторів-криміналістів та 86,7 % судових експертів відповіли ствердно. Однак, високі показники отримала й відповідь «інший варіант», що якраз і передбачає складнощі залучення висновку судово-одорологічної експертизи як джерела доказів у кримінальному провадженні (32,5% опитаних слідчих, 21,4% інспекторів-криміналістів та 9,5% судових експертів).

Як відомо, для набуття результатів одорологічних досліджень доказового значення, повинна бути проведеною одорологічна вибірка. Як пояснюють вчені, цей захід означає застосування фахівцем службово-розшукового собаки (собаки-детектора) для дослідження запахових слідів з метою встановлення джерела їх походження. З одного боку, вибірка дещо нагадує впізнання, але це не впізнання в процесуальному сенсі і не узнавання в оперативному, оскільки вибірка здійснюється не людиною, а твариною. З іншого боку, вибірка нагадує використання в процесі слідчої дії або оперативного заходу спеціальних знань фахівця із застосування технічних засобів. Чи можна цю дію називати одорологічною експертизою і використовувати її результати як доказ? Науково доведено, що кожна людина має індивідуальний запах. І, як основа ідентифікаційного дослідження, в цьому сенсі завдання видається цілком коректним [40, с. 154-157].

Отож, на думку таких дослідників як В. О. Гусєва [29, с. 71-76] та О. І. Ізотов [40, с. 154-157] та ін., результати одорологічної експертизи ніяк не можуть бути менш достовірними, ніж інші докази, і вони повинні розглядатися в сукупності з іншими наявними доказами у провадженні. Заперечення ж противників достовірності цих результатів критики не витримує, оскільки практика судочинства, цей найвірніший критерій теоретичних викладок, має вже чимало прикладів, коли висновки одорологічної експертизи приймалися беззаперечно судами першої і другої інстанції, навіть в тих випадках, коли вони становили основу обвинувачення [22].

З даного приводу слід навести приклад із судової практики. Так, під час судового розгляду встановлено, що у вересні 2008 року громадянин Х. незаконно, у невстановлених осіб, придбав вогнепальну зброю і бойові припаси до неї. Перебуваючи на посаді голови Тульчинського районного суду Вінницької області, через місяць після придбання зброї, інсценував підпал у приміщенні вказаного районного суду, для чого звернувся до в.о. прокурора Тульчинського району з завідомо неправдивим повідомленням про вчинення щодо нього збройного нападу невідомими особами. Перед цим, з метою надання вигляду достовірності повідомленню про злочин, громадянин Х. штучно створив докази обвинувачення про збройний напад на нього невідомими особами, використавши вищевказаний пістолет та три патрони до нього. Для цього він здійснив 2 постріли по власному автомобілю та 1 постріл в область лівої нагрудної кишені своєї сорочки, імітуючи таким чином замах на життя. Потім громадянин Х., з метою укриття слідів злочину, приховав вказаний пістолет конструкції Токарева (ТТ) калібру 7,62-мм серед листя в лісосмузі приблизно в 50 метрах від місця розташування автомобіля.

Підсудний не визнав себе винним у вчиненні інкримінованих йому злочинів. Так як злочин ретельно готувався, слідова інформація була знищена чи спотворена.

Слід акцентувати увагу на ту обставину, що саме за відсутності чи неповноти інших джерел доказової інформації, визначальне значення мали результати одорологічної експертизи. А саме, у результаті проведеної одорологічної експертизи встановлено, що порівняльні зразки запаху з двох шкарпеток чорного кольору та двох черевиків чорного кольору, вилучених у громадянина Х., співпадають із зразками запаху, вилученими з руків'я та магазину пістолета «ТТ», а також з двох господарських рукавичок, вилучених при огляді місця події та лісопосадки поблизу місця знайдення автомобіля «Опель-Омега». Важливо, що слідів пальців рук на зброї не було виявлено.

Згідно дослідницької частини експертних висновків, вказані господарські рукавички надійшли для проведення одорологічного дослідження окремо

упакованими у скляні банки ємністю 0,5 л., герметично закритими металевими кришками. До кожної з банок кріпилася паперова етикетка з пояснювальним написом та підписами на ньому двох понятих та слідчого. Упаковка цих речових доказів не була порушена та забезпечувала зберігання об'єктів дослідження.

Матеріали справи свідчать, що пістолет «ТТ» з магазином до нього, знайдений, вилучений та упакований до поліетиленового пакету слідчим в присутності понятих при огляді місця події, у той же день був направлений до експертної установи МВС України для балістичного, дактилоскопічного та одорологічного дослідження.

Згідно показань експертів НДЕКЦ при УМВС України у Вінницькій області у судовому засіданні, експерт-одоролог у резинових рукавичках дістав з целофанового пакету пістолет з магазином та зняв з них запахові сліди шляхом окремого герметичного обмотування та обжимання руків'я пістолета та магазину до нього двома стерильними фланелевими серветками, поверх яких було накладено стерильну алюмінієву фольгу. Це було зроблено з метою попереднього одержання запахових слідів з пістолету для забезпечення можливості подальшого одорологічного дослідження.

Судово-одорологічна експертиза рукавичок, пістолета «ТТ» та магазину до нього була проведена судовим експертом, який має вищу юридичну освіту, кінологічну (одорологічну) підготовку, стаж експертної роботи з 2000 року. Висновки експертизи та попередніх досліджень цього експерта є обґрунтованими та повністю відповідають детальній дослідницькій частині. Зокрема, неодноразові дослідження проводилися поетапно, з використанням трьох собак-детекторів, що були фізично здорові та знаходилися у робочому стані, свідчили про безпомилковість проведених тестових вибірок. З огляду на ці обставини суд визнав необґрунтованими твердження підсудного та його захисника про недопустимість та недостовірність криміналістичних одорологічних досліджень та судово-одорологічної експертизи.

На підставі наданих доказів, а саме висновку судово-одорологічної експертизи, громадянин Х. був визнаний винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 263 КК України та ч. 2 ст. 383 КК України [22].

Методика проведення судово-одорологічної експертизи затратна з точки зору кадрових, організаційних, матеріально-технічних ресурсів та має тривалий строк проведення. Трапляються випадки, коли попри об'єктивну необхідність, відбувається затягування строків її проведення, що перешкоджає встановленню обставин кримінального провадження.

Такі висновки можна отримати за результатами вивчення ухвали слідчого судді Воловецького районного суду Закарпатської області у справі № 936/522/21 від 07.06.2021 р. Так, слідчий суддя розглянув у відкритому судовому засіданні клопотання слідчого у кримінальному провадженні № 12021078090000034 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, про продовження строку тримання під вартою громадянина А., який підозрюється у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 185 КК України. Наявність обґрунтованої підозри громадянина А. підтверджувалася зібраними у кримінальному провадженні доказами: протоколами огляду місця події, допитами свідків, протоколом проведення слідчого експерименту, висновками судових експертиз. Однак, на час подання клопотання залишилася не виконаною судово-одорологічна експертиза спеціалізованою експертною установою (Вінницьким НДЕКЦ МВС України), й слідчий суддя враховуючи її важливе значення для кримінального провадження, а також обґрунтування слідчого, продовжив клопотання про продовження строку досудового розслідування та тримання під вартою [126].

Таким чином, сьогодні ми можемо констатувати якісно новий розвиток криміналістичної одорології як галузі криміналістичної техніки та наукового вчення. Вченими напрацьовано ряд якісно нових положень щодо ефективного дослідження запахових слідів за сучасних умов, проведення судово-одорологічної експертизи відповідно до міжнародних стандартів та кращого

світового досвіду. Однак, ряд питань потребує невідкладного вирішення, й зокрема – удосконалення нормативно-правового регулювання проведення судово-одорологічної експертизи, розробки експертної методики судово-одорологічної експертизи.

Вітчизняна наука і практика потребують розроблення вказаної проблематики з метою:

- формування наукових засад використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень;

- розробки стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахових слідів;

- формування методики судово-одорологічного дослідження у системі методик судово-експертних досліджень;

- створення системи одорологічних лабораторій, які повинні відповідати міжнародним стандартам і для використання висновків судово-одорологічних експертиз як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 3

1. Під час роботи із запаховими слідами використовуються найрізноманітніші технічні засоби. Однак, дослідниками з метою підвищення ефективності окресленої діяльності, розроблені уніфіковані комплекти технічних засобів, зокрема, одорологічні валізи різної модифікації.

Значний внесок у розробку даного напрямку зробили О. А. Кириченко, В. Д. Басай. Так, у результаті цілеспрямованої роботи автори запропонували кілька модифікацій одорологічних валіз. Нині сучасні виробники пропонують удосконалені модифікації, виходячи із запозичення кращого досвіду правоохоронних органів іноземних держав.

Проаналізувавши значну кількість джерел, можна підсумувати, що попри всю різноманітність технічних засобів, які використовуються для роботи із запаховими слідами, їх можна умовно об'єднати у кілька груп:

1) технічні засоби для роботи з запаховими слідами для їх виявлення, фіксації, вилучення, дослідження (засоби «польової» криміналістики, тобто це сукупність груп методів, які застосовує слідчий, спеціаліст для виявлення, вилучення, фіксації та попереднього дослідження джерел криміналістично значущої інформації). До польових техніко-криміналістичних методів виявлення, вилучення, фіксації та попереднього дослідження запахових джерел інформації слід віднести: органолептичні, вимірювання, фотографічні, фіксуючі та ін.

Методи «польової криміналістики» можуть бути застосовні за таких умов збирання слідів запаху: з дверної ручки чи інших поверхонь; зі слідів руки чи ноги, залишених на землі, піску чи інших сипучих поверхнях; у квартирі чи в іншому закритому приміщенні; з дрібних об'єктів та мікрооб'єктів; зі слідів крові та інших біологічних слідів людини, а також її волосся; з предметів і речей постійного контакту з тілом людини; з ймовірних об'єктів-носіїв – речових доказів (наркотиків, зброї); з трупа людини чи його частин.

2) технічні засоби для роботи з запаховими слідами для роботи у лабораторних умовах, тобто під час проведення судово-одорологічної експертизи.

Перші повинні входити в зміст одорологічної валізи, бути засобами для роботи слідчого, інспектора-криміналіста, кінолога; з іншими працює експерт.

Уніфікованим засобом криміналістичної техніки є одорологічна валіза, яка повинна включати такі групи технічних засобів: технічні засоби для виявлення слідів запаху; технічні засоби для фіксації запахових слідів на місці виявлення; технічні засоби для виявлення та консервування запахових слідів; засоби для вірного упакування та оформлення виявлених запахових слідів.

Технічні засоби для виявлення слідів запаху, «детектори» запаху, повинні відрізнятися мобільністю та простотою у використанні. Вони повинні реагувати

вибірково на різні запахові речовини і їхні сполучення, наприклад на запах поту людини. Прилади для відбору запахових слідів – це медичні і ветеринарні шприци, серветки з фланелевої тканини, фільтрувальний папір, марлеві тампони тощо. Засоби збереження і консервації – це різні герметично зачинені ємності: скляні банки з кришкою, що загвинчується, пробірки, поліетиленові ємності. Допоміжні приналежності – це гумові рукавички, пінцети, скальпелі, дезінфікуючі засоби, пакувальний матеріал. Одорологічна валіза включає предмети всіх чотирьох груп, але кількість їх повинна забезпечувати і компактність, і оперативність.

Проаналізований досвід іноземних держав, і зокрема – правоохоронних органів Чеської Республіки. Загальні засади поводження правоохоронних органів із запаховими слідами в Україні та Чехії є подібними. Однак, в іноземних колег позитивним є саме систематичний характер практичної діяльності щодо виявлення, дослідження і використання запахових слідів. У нашій державі, при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю, запаховим слідам уваги приділяють недостатньо.

2. Методика судово-експертного дослідження одорологічних об'єктів включає в себе комплекс методів різних наук. Для сучасної науки характерно поруч з інтеграцією знань прискорення процесів диференціації наукових знань.

Дослідження продемонструвало, що інтеграція наукових знань у судово-одорологічній експертизі здійснюється різними способами. Це, по-перше, так названа практична інтеграція, коли знання піддаються інтеграції для вирішення практичної експертної задачі. По-друге, інтеграція здійснюється у вигляді створення загальної інтегративної теорії. Це загальні теоретичні засади судово-одорологічної експертизи. Диференціація та інтеграція наукових знань у судово-одорологічній експертизі нерозривно пов'язані з такими процесами в сучасній науці, як формалізація, систематизація та класифікація накопичених наукових даних.

За результатами вивчення законодавчих та наукових джерел, виділено такі загальні ознаки судово-одорологічної експертизи, які свідчать про її

належність до системи судових експертиз та важливе значення висновку експерта у системі джерел доказів у кримінальному провадженні:

- форма застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні;
- процесуальна форма призначення та проведення судової експертизи;
- процесуальна самостійність і індивідуальна відповідальність судового експерта;
- безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи;
- процесуальне оформлення результатів судової експертизи;
- проведення дослідження з метою встановлення обставин кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення, проведені емпіричні дослідження та запропоновано вирішення нового наукового завдання, суть якого полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Використання запахової інформації з метою виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень відоме з давніх часів. Однак, відлік використання запахових слідів у правоохоронній практиці прийнято розпочинати з 1886 року, коли з ініціативи австрійського криміналіста Ганса Гроса вперше була створена служба собак, навчених нести патрульно-постову службу.

Наукові основи криміналістичної одорології були сформовані вченими-криміналістами. Значний внесок щодо дослідження запахових слідів та формування даної галузі криміналістичної техніки був зроблений В. Д. Басаєм, П. Д. Біленчуком, О. А. Кириченком М. В. Салтевським. У сучасних публікаціях В. О. Гусеєвої, О. І. Ізотова, П. В. Цимбала продовжується дослідження актуальних питань криміналістичної одорології.

До набуття незалежності України у криміналістиці визначилися три основних напрямки використання запаху: розшук особи, що вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами; відшукання предметів протиправного посягання чи предметів, що можуть бути визнані речовими доказами й володіють індивідуальним запахом правопорушника чи потерпілого; встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що мають властивості запаху. У перших двох напрямках використовувалися спеціально підготовлені службово-пошукові собаки, у третьому – інструментальні методи. Сьогодні дослідження реалізуються за напрямом отримання нових технологій інструментального

дослідження запахів, у сфері удосконалення методів використання здібностей тварин, проведення судово-одорологічної експертизи і використання отриманих результатів у доказуванні.

Обґрунтовано, що одорологія – це відносно молода галузь наукового знання, хоча її основи закладені у давнину. Сьогодні гострою є необхідність наукової розробки цього напрямку з метою надання практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій щодо виявлення, дослідження та використання запахових слідів для розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

2. Діяльність з використання запахових слідів під час кримінального провадження ґрунтується на принципі законності, реалізується відповідно до положень Конституції України, КПК України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про судову експертизу», «Про оперативно-розшукову діяльність», низки підзаконних нормативно-правових актів.

Нормативно-правове регулювання виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання запахових слідів відслідковується від виявлення факту кримінального правопорушення та початку кримінального провадження. Це свідчить про їх важливе значення для з'ясування характеру протиправної події, її ефективного розслідування та досягнення завдань кримінального провадження. Правильне поводження із запаховими слідами може забезпечити використання результатів їх дослідження у процесі доказування. Комплексний аналіз підзаконних нормативно-правових актів – Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України № 111, затвердженої наказом МВС України від 16 лютого 2018 року, Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої Наказом МВС України від 7 липня 2017 року, Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції

України, затвердженої наказом МВС України № 1145 від 1 листопада 2016 року, Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390 та ін. – дозволив сформулювати засади поведення із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень та надати пропозиції, рекомендації щодо удосконалення окресленої діяльності.

Проаналізовано нормативно-правове регулювання діяльності слідчо-оперативної групи на місці події і підсумовано, що до роботи із запаховими слідами можуть залучатися всі її члени, однак спеціальними знаннями у цій ситуації володіє кінолог із застосуванням спеціального засобу – службового собаки.

З'ясовано, що пункт 9 Інструкції веде мову про таку функцію кінологічних підрозділів як «забезпечення службової діяльності відокремлених підрозділів територіальних органів Національної поліції України згідно з розподілом функціональних обов'язків кінологів за напрямками організації роботи з використання службових собак для: розшуку людей (правопорушників) за запаховими слідами; пошуку вибухівки, вибухових пристроїв та вогнепальної зброї; пошуку наркотичних засобів, наркотичних речовин та прекурсорів; пошуку трупів чи їх залишків». Надано пропозиції щодо доповнення змісту Інструкції таким напрямом реалізації функціональних обов'язків кінологів з використання службових собак як «пошук речових доказів за фактами вчинення кримінальних правопорушень» (на думку 80,8 % слідчих, 85,7 % інспекторів-криміналістів, 65,7 % експертів).

Надано пропозиції щодо доповнення п. 1.5 Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390, додавши до видів криміналістичних обліків такий вид як «облік запахових слідів» (підтримує 75,8% слідчих, 97,1% інспекторів-криміналістів, 82,9% експертів).

3. Запахові сліди у правоохоронній практиці є предметом вивчення криміналістичної одорології – галузі криміналістичної техніки, предметом

вивчення котрої є закономірності утворення, виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки, використання запахових слідів для вирішення завдань правоохоронної діяльності. До предмету криміналістичної одорології відносяться розроблені на основі пізнаних закономірностей засоби, методи, прийоми для роботи із запаховою інформацією.

Розкриті фізичні властивості запаху: летючість; розчинність; адсорбція; розчинність; дифузія. На основі зазначених фізичних властивостей запаху визначені криміналістичні властивості запахових слідів: безперервність механізму утворення; рухливість структури; розсіювання; подільність запахових слідів; збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці; індивідуальність слідів і зразків запаху; відносна стійкість слідів запаху; відносна незмінність зразків запаху.

На підставі опрацювань праць вчених з проблематики, запаховий слід охарактеризований як матеріальний слід, що є результатом взаємодії «сліду-предмету» та «сліду-речовини», відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконує функцію сліду в його трасологічному значенні, але за своєю фізичною природою є газоподібним.

Залежно від способів вилучення, дослідження та використання запахів криміналістичну одорологію розглянуто кінологічну та інструментальну. У кінологічній одорології, як аналізатор пахучих речовин, використовується орган нюху спеціально підготовленої службового собаки (собаки-детектора). В інструментальній одорології, як аналізатор застосовуються фізико-хімічні прилади.

Запахові сліди, враховуючи їх різноманітність, класифіковано за такими критеріями: 1) залежно від джерела походження запахового сліду: сліди запаху людини, сліди запаху хребетних тварин, сліди запаху речей матеріального світу; 2) залежно від часу утворення та виявлення: свіжі («гарячі», виявляються протягом однієї години з моменту їх залишення); звичайні («нормальні», виявляються в період від однієї години до трьох годин; «холодні» (виявляються через три години після залишення запаху); 3) за механізмом утворення: сліди-

джерела запаху (тверді та рідкі частинки, що відокремилися від тіла людини; предмети, що знаходяться у постійному контакті з тілом людини; об'єкти тимчасового контакту з тілом людини) і сліди-запахи.

4. Слід – джерело власного запаху може нести декілька видів інформації: одорологічну (запахову), ідентифікаційну (форма і розташування джерела запаху) і видову (субстанціональну), що дає змогу встановити кількість запахового джерела і його носія.

Вказана інформація повинна бути виявлена і зафіксована у визначеній кримінальним процесуальним законодавством процесуальній формі, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, передусім – огляду. Виходячи з тієї обставини, що у переважній більшості випадків саме шляхом проведення огляду місця події виявляються запахові сліди (90,9 % вивчених кримінальних проваджень), на прикладі даної слідчої (розшукової) дії були розглянуті правила провадження із запаховими слідами з метою їх наступного дослідження.

Підкреслено, що основна роль в огляді місця події належить слідчому (дознавачу) та спеціалістам, в якості яких, як правило, залучаються інспектори-криміналісти Національної поліції, рідше – працівники Експертної служби МВС України. Безпосередньо виявлення запахових слідів, пошук об'єктів зі слідами запаху покладається на кінолога зі службовою собакою, що фіксується у протоколі слідчої (розшукової) дії та інших документах. Саме від ефективної роботи вказаних вище суб'єктів залежить виявлення та якість фіксації слідової інформації, зокрема – запахової, яка використовується для обставин вчинення кримінального правопорушення.

Значна завантаженість працівників органів досудового розслідування та недостатня техніко-криміналістична підготовка негативно впливає на якість виявлення, вилучення, упакування та дослідження запахових слідів.

У практичній роботі мають місце випадки порушення процесуальних норм та криміналістичних рекомендацій під час роботи із запаховими слідами, а саме: неналежним чином фіксуються в протоколах оглядів місця події

виявлені та вилучені запахові сліди: не описується місце їх виявлення, об'єкт-носії та інші ознаки (31,8 % вивчених кримінальних проваджень); не завжди проводиться відео- та фотозйомка об'єктів – носіїв запахової інформації, не виготовляються схеми їх розташування перед вилученням (10,6 % кримінальних проваджень); упакування об'єктів із запаховими слідами, вилучених зразків здійснюється не якісно, що не забезпечує їх належне зберігання та збереження якості запахової інформації (19,7 % кримінальних проваджень); не своєчасно призначаються судово-одорологічні експертизи щодо дослідження вилучених слідів та об'єктів (10,6 % кримінальних проваджень). За змістом підрозділу надається алгоритм роботи із запаховою слідовою інформацією та рекомендації щодо недопущення вказаних недоліків у практичній діяльності.

Надані криміналістичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами, що охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження під час проведення слідчих (розшукових) дій, і передусім – огляду місця події, з метою досягнення завдань кримінального провадження. Запропоновані криміналістичні рекомендації стосуються вилучення об'єктів, які є слідами-джерелами запаху такими способами: вилучення адсорбенту, що увібрав запах; вилучення самого предмета-носія; застосування комбінованого способу (вилучення предмета-носія, який перебуває в контакті з адсорбентом).

Розглянуті криміналістичні рекомендації щодо роботи із запаховими слідами людини. Характерними об'єктами-носіями слідів запаху є: плями сухої крові, волосся, нігті, частки тканин; особисті речі, одяг, взуття, недопалки; предмети, що знаходились в контакті з тілом живої людини не менше, ніж півгодини, у тому числі знаряддя кримінального правопорушення, телефон, кермо автомобіля, дивани, стільці, чохли сидінь автомобіля та ін.

Надано криміналістичні рекомендації щодо застосування фотозйомки та відеозапису об'єктів, з яких проводиться відбір запахових слідів, а також їх упакування та протокольної фіксації.

5. У сучасних умовах особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, при вчиненні котрих використовуються вибухонебезпечні пристрої, предмети, речовини. Сьогодні сліди запаху використовуються для виявлення, розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок з галузі криміналістичної техніки – вибухотехніки. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу спеціалістів – вибухотехніків, кінологів із службовими собаками, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів. Важливою є допомога спеціалістів у галузі одорології під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів під час доказування обставин кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Робота з запаховими слідами вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження у межах проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з метою досягнення завдань кримінального провадження, успішної реалізації правоохоронної діяльності. Як свідчать емпіричні дані, робота із запаховими слідами найчастіше відбувається під час огляду місця події, розшуку осіб та речей під час обшуку.

У підрозділах Національної поліції України ефективно функціонує кінологічна служба, «озброєна» майже 1000 службових собак. Більше 600 кінологів по всій країні виконують поставлені завдання з розшуку правопорушників, знаходять вибухівки, зброю та наркотики. Поліцейські-кінологи зі службовими собаками здійснили більше 26 тис. виїздів на місця подій і сприяли розкриттю майже 13 тис. кримінальних правопорушень.

Щирічно кінологи виявляють 325 одиниць вогнепальної зброї, 303 кілограми наркотиків і 1,5 тис. вибухових пристроїв.

Нині кінологічна служба активно розвивається у Збройних Силах України. Нині відбувається для уніфікації діяльності кінологічних підрозділів Збройних Силах України до стандартів силових структур України і вимог НАТО (STANAG) триває вдосконалення: нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кінологічних служб; системи використання кінологічних розрахунків мінно-розшукових собак у службовій діяльності; системи підготовки кінологів, дресирування й тренування службових собак, враховуючи європейські стандарти і створення ефективної системи матеріально-технічного забезпечення для оновлення наявної матеріальної бази кінологічних підрозділів, утримання та використання службових собак.

Розкриті особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних речовин, акцентовано увагу на дослідження двох основних груп запахових слідів – власне слідів вибухонебезпечних речовин і запахових слідів, які можуть охоплювати як запахові сліди вибухонебезпечних об'єктів, так і запахові сліди людей, які причетні про вчинення кримінальних правопорушень.

Одорологічні дослідження є одним з способів ідентифікації осіб та речей, сприяють швидкому та ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин; розшуку підозрюваних та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з кримінально протиправною діяльністю сучасних напрацювань одорології – є кваліфіковані дії суб'єкта розслідування по виявленню та вилученню запахової інформації на місці події, її наступного дослідження і використання з метою з'ясування обставин кримінального провадження.

6. Систематизовано основні положення підготовки та проведення судово-одорологічної експертизи, своєрідний «алгоритм» її проведення, виходячи із напрацьованої практики.

На підготовчому етапі, поряд із загальними, вирішується два особливих завдання. По-перше, оцінюється надана на дослідження слідова інформація, отримуються порівняльні зразки запаху, по-друге – здійснюються заходи із залучення необхідних спеціалістів у сфері кінології та одорології, готуються собаки-детектори, пристосовується техніко-криміналістичне обладнання, створюються всі необхідні умови для проведення експертного дослідження.

Судово-одорологічну експертизу проводять за постійного контролю за нормальним функціональним станом й адекватністю сигналів собак-детекторів, за необхідності з коректуванням та перевіркою їх сигнального поведіння, що слугує орієнтиром для експертної комісії.

Запропоновані типові питання, які можуть бути вирішені під час робочого етапу проведення судово-одорологічної експертизи: чи є в представлених пробах (або на предметах) запахові сліди людини? Від однієї чи декількох осіб походять запахові сліди людини з представленого об'єкта? Чи є на даному об'єкті запахові сліди конкретної підозрюваної особи, потерпілого, чиї порівняльні зразки направлені на дослідження? Чи є в слідах крові, поту з даних об'єктів індивідуальний запах конкретної особи, чиї порівняльні зразки представлені на експертизу? На яких з представлених предметів є запахові сліди підозрюваного або інших осіб (чиї порівнювані зразки направлені на дослідження)? Чи характеризуються індивідуальним запахом даної особи проби зі слідів рук, ніг (ношеного взуття), які виявлені на місці події, при обшуку квартири, за інших обставин? На яких вилучених предметах-слідоносцях є запахові сліди осіб, які перевіряються, чиї порівнювані запахові сліди представлені на дослідження?

На заключному етапі одорологічної експертизи на основі протоколу одорологічного дослідження, відеозапису здійснюється оцінка отриманих результатів та формулювання висновку судового експерта.

Надані рекомендації щодо попередньої оцінки функціонального стану всіх собак-детекторів, які мають бути застосовані в процесі основного одорологічного дослідження та відсутності запахових перешкод; основний етап

одорологічної експертизи, доцільно проводити у складі трьох одорологічних досліджень, кожне з яких із залученням нової собаки-детектора.

У зв'язку з тим, до проведення судово-одорологічної експертизи можуть залучатися кілька експертів із однієї спеціальності, а також експерти за різними галузями знань (кінолог, одоролог, хімік, криміналіст), даний вид експертного дослідження може бути комісійним та комплексним.

7. Ефективність і результативність використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень залежить від належного і сучасного, що відповідає досягненням науково-технічного прогресу, техніко-криміналістичного забезпечення окресленої діяльності. Розкрито, що сутність техніко-криміналістичного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень полягає у застосуванні засобів криміналістичної техніки, а також методів, способів, прийомів роботи з нею.

Розглянуто класифікацію засобів криміналістичної техніки, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, та визначено у ній місце та значення технічних засобів для роботи із запаховою інформацією. Виокремлено групи криміналістичних засобів залежно від призначення та обґрунтовано, що під час роботи із запаховими слідами можуть використовуватися технічні засоби із різних груп (засоби виявлення, фіксації, вилучення, збереження та ін. слідової інформації). Однак, дослідниками розроблені уніфіковані комплекти технічних засобів, зокрема, уніфіковані криміналістичні, одорологічні валізи різної модифікації, пересувні криміналістичні лабораторії, призначені для використання під час огляду місця події та проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Перші комплекти одорологічних валіз були запропоновані О. А. Кириченком, В. Д. Басаєм.

Сьогодні одорологічні валізи різних модифікацій, які представлені на ринку, відповідають міжнародним стандартам техніко-криміналістичного забезпечення правоохоронних органів. Наприклад, компанією «Експерт» розроблений новий спосіб зберігання і транспортування відібраного запахового сліду. Замість використання скляної тари, розробники пропонують стерильні

пакети, виготовлені з крафтового металізованого паперу. Пакет містить фольговий конверт, в якому знаходиться стерильна фланелева серветка, для відбору одорологічної проби. Для зручного документування обставин вилучення запахового сліду, на пакет нанесені спеціальні наліпки для внесення інформації. Надійність зберігання доказів забезпечується спеціальними пронумерованими пломбами червоного та синього кольору для захисту від несанкціонованого відкриття пакету. Валіза одорологічна укомплектована усіма необхідними матеріалами для вилучення, транспортування та зберігання запахового сліду.

Незалежно від модифікації, уніфікований засіб криміналістичної техніки – одорологічна валіза, повинна включати такі групи технічних засобів: технічні засоби для виявлення слідів запаху; технічні засоби для фіксації запахових слідів на місці виявлення; технічні засоби для виявлення та консервування запахових слідів; засоби для вірного упакування та оформлення виявлених запахових слідів.

Проаналізований досвід іноземних держав, і зокрема – правоохоронних органів Чеської Республіки. З'ясовано, що у іноземних колег в одорологічній валізі, серед різноманіття технічних засобів наявний пакет червоного кольору, призначений для вилучення запахових слідів із місця вчинення злочину криміналістичним техніком, і пакет синього кольору, призначений для вилучення запахових слідів з особи суб'єктом розслідування (слідчим, прокурором). Пакети мають систему захисту від несанкціонованого відкриття. Подібний досвід уже впроваджується в Україні.

Надано пропозиції з техніко-криміналістичного забезпечення щодо збереження запахових слідів. До фізичних властивостей запаху відносять таку ознаку як летючість, що свідчить про нестійкість запахових слідів. Огляд місця події за фактом вчиненого кримінального правопорушення нерідко проводиться за несприятливих погодних умов, із залученням значної кількості учасників і відповідно – ризиком втрати чи спотворення слідової інформації. За такої ситуації слід докласти максимум зусиль, щоб зберегти слідову інформацію.

Запропоновано застосовувати мобільні намети для захисту місця події від снігу, дощу. Огороджувальний паркан перешкоджає проникненню за загороду зайвих осіб. Застосування вказаних технічних засобів – наметів та парканів окресленої або іншої модифікації дозволить не лише зберегти і вилучити запахову інформацію, але й позитивно впливе на збереження інших видів слідової інформації – трасологічної, біологічної, а також на збереження мікрооб'єктів.

8. Як напрям удосконалення судово-експертного забезпечення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, сформовано наукові засади судово-одорологічної експертизи, визначено її методологічну основу.

У результаті проведених досліджень визначено, що одорологічна експертиза відноситься до такого підвиду як біологічна, а остання належить до такого виду як криміналістична. Такий висновок узгоджується із Положенням про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України, Переліком видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС, затвердженого наказом МВС України від 21 вересня 2020 року № 675.

Висловлено пропозицію щодо необхідності нормативно-правового закріплення такого виду судової експертизи як одорологічна за змістом Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року № 53/5.

Наголошено, що згідно ст. 9 Закону України «Про судову експертизу», методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Як свідчить вивчення Реєстру методик судових експертиз, що ведеться Міністерством юстиції України, нині серед зареєстрованих методик експертних досліджень, немає сформованої і виокремленої серед комплексних судових експертиз, методики проведення судово-одорологічної експертизи. Ця ситуація

вимагає невідкладного доопрацювання, адже проведення судово-одорологічної експертизи у відповідності із зареєстрованою методикою, є запорукою дотримання принципу законності, забезпечення прав та свобод людини, належного порядку кримінального провадження.

Розкрито проблемне питання щодо визнання результатів одорологічних досліджень у формі проведення судової експертизи як джерела доказів у кримінальному провадженні. Тим більше, що результати вивчення емпіричних джерел продемонстрували неоднозначну точку зору практиків з даного питання. Так, 59,2% опитаних слідчих, 71,4% інспекторів-криміналістів та 86,7% судових експертів відповіли ствердно і засвідчили використання у доказуванні висновку судово-одорологічної експертизи. Однак, високі показники отримала й відповідь «інший варіант», що якраз і передбачає складнощі залучення висновку судово-одорологічної експертизи як джерела доказів у кримінальному провадженні (32,5% опитаних слідчих, 21,4% інспекторів-криміналістів та 9,5% судових експертів).

На підставі аналізу законодавства, а також шляхом аналізу судових рішень обґрунтовано важливе доказове значення висновку судово-одорологічної експертизи у кримінальному провадженні, що дозволяє більш ефективно здійснювати розслідування кримінальних правопорушень і досягати завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеєва Г., Стороженко С. Електронні сліди : поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 169–176.
2. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461 с.
3. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 495 с.
4. Алексейчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія. Харків : Апостіль, 2011. 164 с.
5. Антонюк П. Є., Антощук А. О., Куций Р. В. Тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 281–289. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/41.pdf
6. Арешонков В. В. Проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 90–100.
7. Басай В. Д. Основи криміналістичної одорології : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Івано-Франківськ, 2003. 652 с.
8. Биленчук П. Д., Золотарь Н. С., Коваленко Е. Г. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений : метод. пособ. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 60 с.
9. Биленчук П. Д., Кириченко А. А., Довгий В. Л. Процессуальная регламентация одорологической идентификации. *Вестник Днепропетровского государственного университета*. 1994. Вып. 1. С. 134–153.

10. Биленчук П. Д., Лукьянчиков Е. Д., Сало В. Д. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступлений : учеб. пособ. Киев : Укр. акад. внутр. дел, 1993. 48 с.

11. Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2018. 20 с.

12. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.

13. Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 31 с.

14. Бондарь М. Е. О понятии «экспертная методика». *Криминалистика и судебная экспертиза* : сб. науч. тр. 1990. Вып. 40. С. 13–19.

15. Бондарь М. Е. Экспертная методика как одна из основных категорий общей теории и практики судебной экспертизы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1992. 23 с.

16. Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 259 с.

17. В українській поліції «служить» 929 собак. 2 квітня. 2019 р. *УКРІНФОРМ* : [сайт]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2672754-v-ukrainskij-policii-sluzit-929-sobak.html>

18. Валіза одорологічна ОВ-1. *Експертні системи. Антитерористичне та криміналістичне обладнання* : [сайт]. URL: <http://es-trade.kiev.ua/uk/odorology-kit.6X6MMn/>

19. Валіза одорологічна. *ТОВ «НВК «ЕКСПЕРТ»* : [сайт]. URL: <https://pro-expert.in.ua/ua/p671277028-valiza-odorologichna.html>

20. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчого огляду, допиту, призначення і проведення судових експертиз).

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2 (28). С. 151–158.

21. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. [2-ге вид., допов.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 105 с.

22. Вирок апеляційного суду Житомирської області від 23 груд. 2011 р. у справі № 1/0690/4/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20386611>.

23. Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України : [сайт]. URL: <http://ndekc.vn.ua/node/97>

24. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. Київ : Вища шк., 1984. 152 с.

25. Гора И. В. Организационные проблемы судебно-экспертной деятельности в Украине. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice*. Vilnius, Varsuva, 2016. С. 263–278.

26. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 209–214.

27. Гора І. В. Сучасні проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів органами Служби безпеки України. *Криміналістика XXI століття* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2009 р.). Харків, 2010. С. 120–124.

28. Гурак Р. Інтеграція у криміналістиці. *Право України*. 2004. № 1. С. 114–117.

29. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 71–76.

30. Давидова О. О. Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів : курс лекцій. Київ : КНТ, 2008. 340 с.

31. Дановська І. І. Техніко-криміналістичне забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів: міжнародний досвід. *Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю* : тези доп. Міжнар. наук.-теорет. конф., (Київ, 24 берез. 2010 р.) / [редкол. : М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа та ін.] ; КНУВС. Київ, 2010. С. 68–70.

32. Джавадов Фуад Муса оглы. Концептуальные основы развития судебной экспертизы в современных условиях : дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Баку, 2000. 306 с.

33. Экспертиза в судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

34. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори ; наук. ред. В. А. Колесник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

35. Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України : [сайт]. URL: <https://www.ndekc.zhitomir.ua/odorologichna-ekpertiza>

36. Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час про-ведення слідчого огляду : метод. реком. / [уклад. Р. І. Благута, О. В. Захарова, М. Ю. Ковальська та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 104 с.

37. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 19 с.

38. Захисний екран для проведення слідчих дій на місці злочину. ТОВ «НВК «ЕКСПЕРТ» : [сайт]. URL: http://www.pro-expert.com.ua/expert.php?lng=ua&page=products&cat_id=13&tovar_id=49

39. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений : пособие / [М. В. Кисин, Г. Петранек, К. Т. Сулимов и др. др.] ; под общ. ред. М. В. Кисина. М. ; Берлин : ВНИИ МВД СССР ; КИННП МВД ГДР, 1983. 120 с.

40. Ізотов О. І. Проблеми достовірності результатів ольфакторних досліджень у криміналістичній одорології. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 154–157.

41. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення органів кримінальної юстиції : монографія / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 260 с.

42. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

43. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%85#w1_1.

44. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 1 листоп. 2016 р. № 1145. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>.

45. Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 лют. 2018 р. № 111. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18#n7](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18#n7).

46. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ

України від 10 верес. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

47. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 берез. 2020 р. № 257. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>.

48. Іщенко А. В. *Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень* : монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ : НАВСУ, 2003. 359 с.

49. Калюга К. В. *Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця* : монографія. Запоріжжя : КСК-Льянс, 2017. 296 с.

50. Каплунов В. В. *Огляд позитивних прикладів застосування службових собак в охороні державного кордону України на ділянці військ Південно-Східного напрямку у 1998 р.* Харків : УВ ПСН ПВ України, 1998. 24 с.

51. Каплунов В. В. *Огляд позитивних прикладів застосування службових собак в охороні державного кордону України на ділянці військ Південно-Східного напрямку за I півріччя 2000 р.* Харків : УВ ПСН ПВ України, 2000. 18 с.

52. Катона Г., Кертес И. *По следам преступлений. Очерки из истории криминалистики.* М. : Юрид. лит., 1982. 192 с.

53. Кириченко А. А. *Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1992. 335 с.

54. Кириченко А. А. *Проблемы судебной одорологии* : монографія. Харьков : Основа, 1997. 280 с.

55. Кириченко А. А. *Собирание и возможности использования микрообъектов и следов запаха в уголовном судопроизводстве* : учеб. пособ. Симферополь : РИО КИЭХП, 1998. 208 с.

56. Кириченко А. А., Басай В. Д. Основи юридичної одорології. Лекція № 7. *Курс лекцій по актуальним проблемам юридичної науки* : навч. посіб. для магістрів-правознавців. Івано-Франківськ, 2001. С. 157-294.

57. Кириченко О. А., Басай В. Д., Ткач Ю. Д. Слідознавство : лекція № 8. Київ : РВВ КІВС, 2002. 83 с.

58. Кириченко О. А., Васильєв Г. І., Старовойтов В. І. Хронологія розвитку одорологічних проблем. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1. С. 137–143.

59. Кисин М. В. Сулимов К. Т. Методические рекомендации по проведению кинологической идентификации консервированного запаха. М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. 18 с.

60. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 262 с.

61. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.

62. Климчук М. П., Кунтій А. І. Виявлення та вилучення слідів кримінальних правопорушень, учинених із використанням засобів стільникового зв'язку. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 111–118.

63. Кобець М. В., Коломієць С. І. Використання службово-розшукових собак у правоохоронній діяльності. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2020. С. 209–211.

64. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 20 с.

65. Коли службовий собака... одягає бронезилет. *АрміяINFORM* : [сайт]. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/23/koly-sluzhbovyj-sobaka-odyagaye-bronezhylet/>

66. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

67. Коропецька С. О. Відібрання зразків біологічного походження на стадії досудового розслідування : метод. реком. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2016. 48 с.

68. Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Курс лекцій з криміналістики. Основи одорології / за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 56 с. (Авторська лекція)

69. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Запахові сліди та їх властивості : метод. реком. Київ : КИЙ, 2010. 52 с. (Серія „Криміналістичне забезпечення”). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/18826/1/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B8.pdf>

70. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Застосування одорології в розкритті злочинів : метод. реком. Київ : КИЙ, 2010. 40 с. (Серія „Криміналістичне забезпечення”). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18827/1/%D0%97%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B8.pdf>

71. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Одорологія у криміналістиці : метод. реком. Київ : КИЙ, 2010. 52 с.

72. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Давидова О. О. Криміналістичні дослідження біологічних слідів людини : метод. реком. Київ : КИЙ, 2010. 44 с. (Серія „Криміналістичне забезпечення”).

73. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Давидова О. О. Криміналістичне дослідження вибухових речовин : метод. реком. Київ : КИЙ, 2011. 48 с.

74. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учебник / под ред. В. Ю. Шепитько. Харьков : Одиссей. 2001. 527 с.

75. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Харків : Право, 2020. 752 с.

76. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

77. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.

78. Криміналістика : підручник для студ. вищ. навч. закл. / ред. В. Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

79. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай. Одеса : ОДУВС, 2015. 302 с.

80. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай. Одеса : ОДУВС, 2015. 302 с.

81. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

82. Крылов И. Ф. Криминалистическая одорология. *В мире криминалистики*. Л., 1980. С. 248–263.

83. Лісіцький А. В. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 88–94. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1413>

84. Лук'янчиков Б. Є., Усенко О. В. Правові та організаційні питання забезпечення Національної поліції сучасними науково-технічними засобами. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 239–249. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.21>

85. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 36 с.

86. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ, 2005. 360 с.

87. Методика подготовки и тактика применения специальных собак по поиску взрывчатых веществ, оружия, боеприпасов и наркотических средств в пассажирских поездах международного сообщения : метод. разработка. Киев : ООСС МВД Украины, 1995. 18 с.

88. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Слідова картина насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3, т. 2. С. 234–239.

89. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : метод. реком. / [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова] ; МВС України ; Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. Харків : Чальцев О. В., 2009. 100 с. (Бібліотека криміналіста).

90. Онисько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 199 с.

91. Онисько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 16 с.

92. Орлов Ю. Ю. Актуальні напрями наукових досліджень у сфері оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. 1 (86). С. 12–19.

93. Особливості організації кінологічної діяльності правоохоронних органів в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. семінару (м. Харків, 29

жовт. 2020 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 64 с

94. Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 246 с.

95. Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>

96. Пиріг І. В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Проблеми правоохоронної діяльності*. 2016. № 1 (16). С. 106–113. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2016/1/17.pdf>

97. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

98. Плетенець В. М. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження майна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 343–345.

99. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 верес. 2020 р. № 675. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21?find=1&text=%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB#Text>

100. Практичний посібник для працівників органів досудового слідства та експертних підрозділів з питань призначення та проведення судової експертизи / за заг.ред. П. В. Коляди. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2009. 526 с.

101. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Президент України* : [сайт]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

102. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2008 р. № 595. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>

103. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 2 жовт. 2008 р. № 66/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text>

104. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

105. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

106. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

107. Процесуальні та криміналістичні аспекти протидії наркозлочинності : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 13 квіт. 2018 р.). Одеса : ОДУВС, 2018. 138 с.

108. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 18 с.

109. Реєстр методик судових експертиз. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search>

110. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : лекция. Киев : КВШ МВД СССР, 1982. 52 с.

111. Салтевский М. В. Криминалистика : учеб. пособ. Харьков : Рубикон, 1997. 427 с.
112. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов : учеб.-практ. пособ. Харьков : Рубикон, 1996. 432 с.
113. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология. Работа с запаховыми следами : лекция. Киев : КВШ МВД СССР, 1976. 46 с.
114. Салтевский М. В., Глибко В. Н. Запаховые следы в следственной практике : учеб. пособ. / Укр. юрид. акад. Киев : УМК ВО, 1992. 54 с.
115. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум ; Основа, 1999. Ч. 1. 416 с.
116. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
117. Самодін А. В., Антощук А. О. Сучасні тенденції науково-технічного забезпечення огляду місця події. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 3 (19). С. 199–209. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/33>
118. Самойленко О. А. Класифікація типових слідів вчинення викрадення майна з використанням комп'ютерних технологій. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України*. 2005. Спец. вип. Ч. 2. С. 25–29.
119. Слідчий огляд : сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань : монографія / за заг. ред. В. О. Комахи. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2004. 396 с.
120. Стригун Д. Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
121. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.
122. Теплицький Б. Б. Щодо визначення терміну «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень».

Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання № 1 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24 верес. 2021 р.). Кропивницький, 2021. С. 71–74.

123. Ткач О. В. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 192–197.

124. Топорецька З. М. Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29–30 верес. 2011 р.) : у 2 ч. Одеса, 2011. Ч. 2. С. 105–108.

125. У ОНТЦ Сил підтримки ЗСУ відбувся випуск кінологів. *Збройні Сили України*: [сайт]. URL: https://www.zsu.gov.ua/new_page/604a1d2c0520557939aad8a1

126. Ухвала слідчого судді Воловецького районного суду Закарпатської області від 07 черв. 2021 р. у справі № 936/522/21 у кримінальному провадженні № 12021078090000034. *YouControl* : [сайт]. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97512443/>

127. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні : матеріали міжвід. наук.-практ. круглого столу, (Київ, 24 квіт. 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. 199 с.

128. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / [Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 432 с.

129. Цимбал П. В., Варшавець Я. Ф. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених проти інкасації грошових коштів шляхом розбою. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 172–179.

130. Цимбал П. В., Влад В. Ф. Роль криміналістичної одорології в методиці розслідування втечі засуджених з місць позбавлення волі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та*

практика). 2019. Вип. 14. С. 164–173. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=muvnudp_2019_14_19

131. Цільмак О. Класифікація методів криміналістики відповідно до рівнів пізнання. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 185–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_26.

132. Чаплинська Ю. А. Криміналістичне забезпечення проведення слідчого огляду (організаційний аспект). *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 262–267.

133. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с

134. Шляхов А. Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы. *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы* : сб. науч. тр. Алма-Ата, 1959. С. 12–25.

135. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособ. Харьков : Эспада, 2005. 544 с.

136. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

137. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

138. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство та право*. 2019. № 3. С. 163–166. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/32.pdf>

139. Ящук В. О. Дослідження запахів слідів методами «польової криміналістики». *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри* : матеріали I Міжнар. спеціалізованої наук. конф. (м. Полтава,

23 квіт. 2021 р.) / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця, 2021. С. 102–104.

140. Ящук В. О. Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічної експертизи. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні* : зб. наук. праць III Всеукр. конф. (м. Хмельницький, 11 груд. 2020 р.) / [гол. ред. Л. Г. Білий] ; МАУП. Хмельницький, 2021. Вип. 10. С. 272–278.

141. Ящук В. О. Наукові та правові засади використання запахів слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6, т. 2. С. 288–293.

142. Ящук В.О. Дослідження запахів слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 623-626. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/153>

143. Ящук В. Теоретичні основи дослідження та використання запахів слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 6 (34). Vol. 3. С. 199–204. (Республіка Польща).

144. Ящук В.О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. С. 236-241. <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.35>

145. Amoore J. E. Odor Theory and Odor Classification. *Fragrance chemistry Copyright*. 1982 by Academic Press Inc. 76 p.

146. Scene Guard Scene Cover Tent 10 ft (Aluminum Frame with Walls). URL: <https://translate.googleusercontent.com/translate>

147. Schoon G. A. The performance of dogs in identifying humans by scent: Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Hollandia. 1997. 144 p.

148. Yashchuk Volodymyr. Examination of scent traces during inspection of the scene and other investigative (search) actions. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 3. P. 134–139. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.21>

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

**узагальнених результатів анкетування слідчих
щодо дослідження використання запахових слідів під час розслідування
кримінальних правопорушень**

До дослідження залучено 120 слідчих та 70 інспекторів-криміналістів Національної поліції України й 105 експертів Експертної служби МВС України (Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ).

№	Запитання анкети	відповіді слідчих Національн ої поліції (120 осіб)	відповіді інспекторів- криміналіст ів Національн ої поліції (70 осіб)	відповіді експертів Експертн ої служби України (105 осіб)
1.	Ваш практичний стаж роботи:			
	менше 1 року	15,8	45,7	4,8
	1-3 роки	41,7	54,3	38,1
	4-10 років	23,3	-	54,3
	більше 10 років	19,2	-	31,4
2.	Чи обізнані Ви з особливостями використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень?			
	так	53,3	82,8	96,2
	ні	28,3	15,7	1,9
	окремі випадки	10,8	1,4	1,9
3.	Чи вбачаєте Ви необхідність дослідження використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень?			
	так	91,7	82,8	96,2
	ні	6,7	1,4	1,9
	в окремих випадках	1,7	15,7	1,9

4.	Якщо «так», існує потреба криміналістичного забезпечення, то який вираз вказане повинно мати?			
	підготовка нормативно-правових актів	83,3	87,1	80,0
	підготовка наукових праць, монографій	51,7	57,1	78,1
	розробка криміналістичних рекомендацій	60,8	88,6	89,5
	проведення додаткових занять у системі службової підготовки	57,5	88,6	77,1
	розробка нових техніко-криміналістичних засобів та удосконалення існуючих	84,2	92,9	87,6
	оснащення практичних підрозділів техніко-криміналістичними засобами, у тому числі для роботи із запаховими слідами	86,7	95,7	88,6
	інші варіанти	11,9	1,4	10,5
5.	Які проблемні питання перешкоджають ефективному використанню запахових слідів під час кримінального провадження:			
	недоліки нормативно-правової регламентації порядку виявлення, дослідження та використання запахових слідів	81,7	85,7	78,1
	недосконалість методики судово-експертного дослідження запахових слідів	67,5	68,6	73,3
	відсутність практичних рекомендацій щодо роботи із запаховими слідами	69,2	67,1	72,4
	недостатні знання у практиків щодо роботи із запаховими слідами	70,8	70,0	65,7
	проблеми використання результатів запахових слідів під час доказування у кримінальному провадженні	49,7	68,6	86,7
	інший варіант	9,2	-	0,9

6.	<p>Пункт 9 Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України № 1145, веде мову про таку функцію кінологічних підрозділів як «забезпечення службової діяльності ... за напрямками організації роботи з використання службових собак для:</p> <p>розшуку людей (правопорушників) за запаховими слідами;</p> <p>пошуку вибухівки, вибухових пристроїв та вогнепальної зброї;</p> <p>пошуку наркотичних засобів, наркотичних речовин та прекурсорів;</p> <p>пошуку трупів чи їх залишків тощо».</p> <p>Чи вважаєте Ви необхідним розшити нормативно-правове регулювання реалізації функціональних обов'язків кінологів за напрямками організації роботи з використання службових собак, додавши підпункт «пошуку речових доказів за фактами вчинення кримінальних правопорушень»?</p>			
так		80,8	85,7	65,7
ні		2,5	1,4	5,7
інший варіант		16,7	12,9	28,6
7.	<p>Чи вважаєте Ви доцільним доповнити п. 1.5 Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС</p>			

	України 2009 року № 390, додавши до видів криміналістичних обліків такий вид як «облік запахових слідів»;			
	так	75,8	97,1	82,9
	ні	7,5	1,4	12,4
	інший варіант	16,7	1,4	4,8
8.	Виходячи із Вашого практичного досвіду, результати одорологічних досліджень у формі проведення судової експертизи мали доказове значення у кримінальному провадженні?			
	так	59,2	71,4	86,7
	ні	8,3	7,1	3,8
	інший варіант	32,5	21,4	9,5
9.	Під час отримання зразків слідів запаху людини для проведення судово-odoroлогічної експертизи з метою ідентифікації ймовірного правопорушника і залишених ним запахових слідів, зразки отримуються у такий спосіб:			
	за правилами контакту спеціально підготовленого стерильного запахоносія і забезпечення контакту такого адсорбенту з тілом людини не менше години	64,1	51,4	66,7
	шляхом відібрання слідів крові чи інших біологічних слідів	33,3	48,6	33,3
	інший варіант	2,5	-	-
10.	Назвіть пропозиції щодо актуальних напрямів удосконалення використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень:			
	формування наукових засад	41,7	45,7	38,1

використання запахів слідів під час розслідування кримінальних правопорушень			
розробка стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахів слідів	67,5	68,6	77,1
формування методики судово-одорологічного дослідження у системі методик судово-експертних досліджень	59,2	67,1	78,1
створення системи одорологічних лабораторій, які повинні відповідати кращому досвіду іноземних держав	51,7	71,4	65,7
використання висновків судово-одорологічних експертиз як джерела доказів у кримінальному провадженні	67,5	45,7	54,3
інше	8,3	12,9	4,8

АНКЕТА

узагальнених результатів вивчення 66 кримінальних проваджень, під час досудового розслідування котрих (2016-2022 роки) досліджувалися запахові сліди (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Одеська області, м. Київ);

№	Запитання анкети	Результати аналізу кримінальних проваджень (66), %	
1.	Виходячи із аналізу матеріалів кримінальних проваджень, чи виявлялися, вилучалися, досліджувалися під час досудового розслідування кримінальних правопорушень запахові сліди?		
	так	66	100%
	ні	-	-
	інший варіант	-	-
2.	Запахові сліди були виявлені під час проведення таких слідчих (розшукових) дій?		
	огляд місця події	60	90,9
	огляд місцевості, приміщення, речей і документів	1	1,5
	огляд трупа	1	1,5
	обшук	2	3,0
	слідчий експеримент	1	1,5
	інший варіант	1	1,5
3.	Встановлено, що запахоносіями за даних умов виступали:		
	речі, загублені чи залишені правопорушником на місці події	29	43,9
	біологічні сліди правопорушника, залишені на місці події	30	45,5
	предмети обстановки, з якими взаємодіяв правопорушник	7	10,6
	інше	-	-
5.	Чи призначалася за результатами виявлення, вилучення запахових слідів судово-одорологічна експертиза?		

	так	40	60,6
	ні	26	39,4
6.	Підготовчі дії, що застосовувалися до призначення судово-одорологічної експертизи:		
	вилучення слідів запаху на місці події чи місці проведення слідчої (розшукової) дії	66	100,0
	відібрання зразків слідів запаху у підозрюваного	46	69,7
	відібрання зразків слідів запаху від матеріальних об'єктів	24	36,4
	підготовка матеріалів та документів для призначення судово-одорологічної експертизи, забезпечення її проведення	66	100,0
7.	Завдання, які ставилися на вирішення судово-одорологічної експертизи:		
	ідентифікаційні	58	87,9
	діагностичні	6	9,1
	класифікаційні	2	3,0
8.	Які випадки порушення процесуальних норм та криміналістичних рекомендацій під час роботи із запаховими слідами були допущені:		
	неналежним чином фіксувалися в протоколах оглядів місця події виявлені та вилучені запахові сліди: не описувалося місце їх виявлення, об'єкт-носій та інші ознаки	21	31,8
	не завжди проводилася відео- та фотозйомка об'єктів – носіїв запахової інформації, не виготовлялися схеми їх розташування перед вилученням	7	10,6
	упаковування об'єктів із запаховими слідами, вилучених зразків здійснювалося не якісно, що не забезпечувало їх належне зберігання та збереження якості запахової інформації	13	19,7
	не своєчасно призначалися судово-одорологічні експертизи щодо дослідження вилучених слідів та об'єктів	7	10,6
	інший варіант	3	3,0

ВИСНОВКИ
судово-одорологічних експертиз за результатами вивчення кримінальних
проваджень

МВС УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА

02.03.2021

м. [REDACTED]

№ 17

До сектору одорологічних досліджень відділу біологічних досліджень [REDACTED] науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України 17.02.2021 при супровідному листі від 16.02.2021 № 898/200-2021 із СУ ГУНП України у [REDACTED] області надійшла постанова від 15.02.2021 про призначення судової біологічної експертизи за експертною спеціальністю 9.7 (одорологічні дослідження), винесена старшим слідчим [REDACTED] у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань 15.02.2021 за № [REDACTED].

Проведення судової експертизи доручено завідувачу сектору одорологічних досліджень відділу біологічних досліджень [REDACTED], який має вищу юридичну освіту, кваліфікацію судового експерта з правом проведення експертиз за експертною спеціальністю 9.7 (одорологічні дослідження, свідоцтво № 0000, видане ЕКК МВС України 00.00.0000, свідоцтво про підтвердження кваліфікації судового експерта № 000 видане ЕКК МВС України 00.00.0000), стаж експертної роботи з 2015 року.

Про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України попереджений.

Обставини справи (відомі з постанови слідчого про призначення експертизи):

«Ф [REDACTED] А.В., 15.02.2021 року близько 12 години, перебуваючи в житловому будинку по вул. Жовтнева, 20, с. [REDACTED] області, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, умисно нанесла удар ножем в область грудної клітини Ф [REDACTED] В.О., внаслідок чого останній помер.

У ході ОМП від 15.02.2021 в будинку № [REDACTED], по вул. [REDACTED] області було виявлено кухонний ніж, з поверхні руків'я ножа було вилучено запаховий слід.

У підозрюваної Ф [REDACTED] А.В. вилучено запаховий слід.»

На експертизу надано :

1. Запаховий слід вилучений в ході ОМП від 15.02.2021, а також запаховий слід вилучений 15.02.2021 у підозрюваної Ф [REDACTED] А.В.

На вирішення судової експертизи поставлені питання:

1. Чи наявні запахові сліди на рукоятці кухонного ножа, який був вилучений в ході ОМП від 15.02.2021, а також запаховий слід вилучений 15.02.2021 у підозрюваної Ф [REDACTED] А.В. ?

2. Якщо так, то чи ідентичні данні запахові сліди ?

Відповідно до вимог ст. 69 КПК України для проведення судової експертизи слідчим наданий дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта дослідження або зміну його властивостей.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єкти доставлені на дослідження через канцелярію НДЕКЦ, упакованими:

Об'єкт 1. Спеціальний пакет Експертної служби МВС України №1538347, виготовлений з полімерного матеріалу, з розмірами сторін 160мм на 250мм із заклеєним клапаном. На пакеті нанесені написи виконані від руки стійким барвником синього кольору. Зміст написів наведений в таблиці 1.

Таблиця 1

Рукописні написи нанесені на пакуванні об'єкту № 1

Графа	Зміст рукописного напису
УМВС	у [REDACTED] обл.
МРВ	[REDACTED] РВ
Фабула:	нанесення ту г-ну Ф [REDACTED] В.О. гр-ка Ф [REDACTED] А.В. в с. [REDACTED] р-ну 15.02.2021 р.

вилучено:	запаховий слід з ножа
слідчий:	підпис (нерозбірливо)
поняті: 1	підпис (нерозбірливо)
поняті: 2	підпис (нерозбірливо)
спеціаліст:	підпис (нерозбірливо)
дата пакування:	15.02.2021

Упаковка не порушена, що забезпечує зберігання об'єкту дослідження й запобігання несанкціонованому доступу до нього. (рис. 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упаковки, встановлено, що в ній знаходиться полімерний пакет з фольговим покриттям, складений у вигляді прямокутної форми, з розмірами сторін 130мм на 100мм (рис. 1.5 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта), в середині якого знаходиться фланелева серветка прямокутної форми з розмірами сторін 220мм на 110 мм, що відповідає переліку, наведеному в постанові про призначення судової експертизи (рис. 1.6 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

Об'єкт 2. Спеціальний пакет Експертної служби МВС України №0382958, виготовлений з полімерного матеріалу, з розмірами сторін 160мм на 250мм із заклеваним клапаном. На пакеті нанесені написи виконані від руки стійким барвником синього та чорного кольору. Зміст написів наведений в таблиці 2.

Таблиця 2

Рукописні написи нанесені на пакуванні об'єкту № 2

Графа	Зміст рукописного напису
УМВС	
МРВ	
Фабула:	Запаховий слід вилучений у гр. Ф ██████████ А.В. 15.02.2021 р. шляхом комплексного обтирання участків тіла
вилучено:	
слідчий:	Розпочато 18.00 год.
поняті: 1	Закінчено 18.20 год.
поняті: 2	Ф ██████████ А.В. підпис
спеціаліст:	підпис (нерозбірливо)
дата пакування:	Слідчий СУ підпис ██████████.

Упаковка не порушена, що забезпечує зберігання об'єкту дослідження й запобігання несанкціонованому доступу до нього. (рис. 2.1, 2.2, 2.3, 2.4 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упаковки, встановлено, що в ній знаходиться полімерний пакет з фольговим покриттям, складений у вигляді прямокутної форми, з розмірами сторін 150мм на 40мм (рис. 2.5 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта), в середині якого знаходиться фланелева серветка прямокутної форми з розмірами сторін 260мм на 100 мм, що відповідає переліку, наведеному в постанові про призначення судової експертизи (рис. 2.6 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

Для виготовлення дублікатів запаху, фланелеві серветки зі зразками запахової інформації (об'єкт 1, 2), за допомогою стерильного медичного пінцету та стерильних медичних рукавичок, були вміщені в окремі стерильні скляні ємності об'ємом 0,5 л (далі по тексту – банки-сховища).

В банки-сховище були також вміщені по верх по дві стерильні фланелеві серветки стандартних розмірів 100 мм на 150 мм, а горловину банок було щільно закрито металевою кришкою з різьбою. Після цього банки-сховища були вміщені до спеціальної сушильної шафи СП-80 і витримані в ній на протязі 2 годин при температурі +30 °С для адсорбції та урівноваження запахів.

Після урівноваження запахової інформації, за допомогою стерильного медичного пінцету та стерильних медичних рукавичок, фланелеві серветки з виготовленими дублікатами запахів по черзі, окремо одна від одної були вилучені з банок-сховища, переміщені до порожніх стерильних банок-сховищ і щільно закриті металевою кришкою з різьбою.

Всього було підготовлено 4 банок-сховищ зі зразками запахової інформації. На кожному банку були нанесені пояснювальні написи і реєстраційні номери (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Опис підготовлених банок-сховищ зі зразками запахової інформації

Порядковий номер банки-сховища	Реєстраційний номер запахової інформації	Опис запахової інформації
1	1/17-16	основний зразок запаху вилученого із поверхні руків'я ножа
2	1/17Д-16	дублікат зразка запаху вилученого із поверхні руків'я ножа
3	2/17-16	основний зразок запаху відібраний у гр. Федорової А.В.
4	2/17Д-16	дублікат зразка запаху відібраний у гр. Федорової А.В.

Одорологічне дослідження проводилось в лабораторії НДЕКЦ у спеціально пристосованому приміщенні при максимально відсутніх подразниках, температурі повітря +20°C та відносній вологості – 60%. Дослідження проводилось в період з 18.02.2016 по 02.03.2016. Перед початком дослідження всі банки-сховища зі зразками запахової інформації були вміщені до спеціальної сушильної шафи СП-80 і витримані в ній на протязі 30 хвилин при температурі +30 °C для підсилення запаху.

Для одорологічного дослідження використовувалися спеціально навчені собаки-детектори по кличках: «Лора», «Ліра» та «Джина». Всіх собак-детекторів, безпосередньо перед їх використанням, перевіряли на придатність до запам'ятовування та детектування запахів (шляхом використання запахових слідів з інформаційно-довідкової колекції запахів, яка функціонує в одорологічній лабораторії).

На першому етапі: проводилися тести на наявність та придатність досліджуваних зразків запаху. Для цього в коло вибірки було поміщено: 11 банок-сховищ, зі зразками запаху сторонніх осіб (речей чи предметів) не причетних до події злочину, які були довільно відібрані з інформаційно-довідкової колекції запахів. У штатив 4 поміщено банку-сховище № 1/17-16, у штатив 9 поміщено банку-сховище № 2/17-16.

Кожна з собак-детекторів проходила кола вибірки проводиться одночасно перевірка на робочі здібності та вільний пошук об'єктів, які могли б зацікавити та збити з робочого стану своїми запаховими відмінностями від запаху людини, роботу собак – детекторів. При обнюхуванні банок – сховищ, у колі – вибірки, собаками – детекторами, проводилось активно, зацікавлено, стороння реакція на перевіряємі банки – сховища №1/17-16, №2/17-16 не відмічено. Інших реакцій собак – детекторів на пошукову банку – сховища зі зразками запаху відмічено не було. Після чого даний етап дослідження було припинено.

Це свідчить, що собаки – детектори „ Лора ”, „ Ліра ” та „ Джина ” - фізично здорові, та знаходяться в робочому стані, зразки запаху надані на дослідження вилучені з поверхні руків'я ножа, із гр. Федорової А.В. – являються придатними для подальшого використання.

На другому етапі одорологічного дослідження, через пів години, після провітрювання та вологого прибирання приміщення залу вибірки, було проведено тест інших об'єктів дослідження на наявність, придатність та запам'ятовування собаками – детекторами перевіряємих зразків запаху.

Для цього в колі вибірки, всі банки – сховища замінюються іншими зразками запаху не причетними для вчинення злочину, а пошукові банки – сховища обмінюються зі своїм зразком запаху на дублікат, який в процесі ідентифікації хаотично переставляється в різні штативи, на початку дослідження поміщено: у штатив 2 поміщено банку – сховище №1/17Д-16 – дублікат основного зразка запаху вилученого з поверхні руків'я ножа – об'єкт №1, після його дослідження, у штатив №12 поміщено банку – сховище №2/17Д-

16 – дублікат основного зразка запаху відібраного у гр. Федорової А.В. – об’єкт №2.

На старті собакам – детекторам, по черзі давалась для обнюхування банка – сховище з основним зразком запаху який перевіряється. При обнюхуванні зразків запаху під час проходження кола – вибірки, собаки – детектори по черзі відмітили посадкою (позитивна сигнальна поведінка) на штативи: №2, №6, №10, в яких по черзі хаотично знаходилась пошукова банка – сховище №1/17Д-16 – дублікат основного зразка запаху вилучений з поверхні руків’я ножа – об’єкт №1; штативи №12, №3, №8, в яких по черзі знаходилась пошукова банка – сховище №2/17Д-16 – дублікат основного зразка запаху відібраний у гр. Федорової А.В. – об’єкт №2. Інших реакцій собак – детекторів на пошукові банки – сховища в колі вибірки відмічено не було. Після чого даний етап дослідження було припинено.

Це свідчить, що всі зразки запаху надані на дослідження – наявні та придатні для порівняльної ідентифікації.

На третьому етапі одорологічного дослідження, через пів години, по аналогічній схемі, після провітрювання та вологого прибирання приміщення залу вибірки, попередньо підсиливши запахові сліди в спеціальній шафі СП-80 до 30 градусів, після урівноваження температурного балансу, проводили визначення співпадання зразка запахової інформації, вилученого з поверхні руків’я ножа, банка – сховище №1/17-16 – об’єкт №1, зі зразком запаху відібраного у гр. Ф. ██████████ А.В., банка – сховище №2/17 – 16 – об’єкт №2.

Для цього в колі вибірки було поміщено 11 банок – сховищ зі зразками запаху не причетних до вчинення злочину осіб, речей та предметів, які раніше не використовувались в даному дослідженні, та не вказані у відношенні слідчого. А пошукова банка – сховище в процесі ідентифікації хаотично переставляється в різні штативи. На початку дослідження в штатив №3 поміщено банку – сховище №2/17 – 16 – об’єкт №2.

На старті собакам – детекторам, по чергово давався занюхуватись зразок запаху, вилучений з поверхні руків’я ножа, банка – сховище №1/17-16 – об’єкт №1. При обнюхуванні зразків запаху при проходженні 1 кола – вибірки, собаки – детектори по черзі відмітили посадкою (позитивна сигнальна поведінка) на штативи №3, №11, №7 - в яких по черзі знаходилась пошукова банка – сховище №2/17-16 – основний зразок запаху відібраний у гр. Ф. ██████████ А.В. – об’єкт №2. Інших реакцій собак – детекторів на пошукові банки – сховища в колі вибірки відмічено не було. Після чого даний етап дослідження було припинено.

Це свідчить, що зразок запаху відібраний у гр. Ф. ██████████ А.В., – має спільне джерело походження, зі зразком запаху вилученого з поверхні руків’я ножа.

Підсумовуючи та оцінюючи результати проведеної ідентифікації представленої на одорологічне дослідження запахової інформації, порівняльних та запахових слідів, поведінку собак – детекторів “Лора”, “Ліра” та “Джина”, згідно існуючих методик, можливо зробити висновок про те, що:

- запахів сліди з речового доказу вилученні згідно методичних рекомендацій по виявленню та вилученню запахових слідів з речових доказів;
- собаки – детектори були і є фізично здорові, знаходились в робочому стані;
- тестові вибірки проведені безпомилково;
- собаки – детектори, перед поміщенням банок – сховищ в штативи, або їх переміщенням виводились із залу вибірки, що виключає візуальне запам'ятовування пошукових банок – сховищ;
- результати ідентифікацій підтверджені трьома собаками-детекторами.
- в процесі кожної одорологічної ідентифікації, після виведення собак детекторів із залу вибірки, всі банки-сховища, переміщувалися в різні штативи для виключення собаками - детекторами запахового ряду та ускладнення пошукових об'єктів.

При проведенні експертного дослідження використовувалися такі інформаційні джерела:

1. «Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений», М.В. Салтевский, КВШ МВД – 1982г.
2. «Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений» Кисин М.В., Петранек Г., Сулимов К.Т., Шмидт Р., Дерда В. Москва – Берлин, 1983 г. с.66.
3. «Использование консервированного запаха в раскрытии краж и преступлений против личности» (материалы Всесоюзного семинара-совещания) Кавалиерис А.К., Кисин М.В., Снетков В.А., МВД Латвийской ССР Рига – 1984
4. «Методические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии» Карлин И.П., Дильдин Ю.М., Зинин А.М., Питрюк А.П., Жаров Е.А. ЭКЦ МВД России, 1992. – 88 с.
5. «Методические рекомендации. Запаховые следы участников происшествия: обнаружение, сбор, организация исследования» Старовойтов В.И., Сулимов К.Т., Гриценко В.В. ЭКЦ МВД России, Москва - 1993. – 24 с.
6. «Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений» Биленчук П.Д., Золотарь Н.С., Коваленко Е.Г. РИО МВД Украины, 1994. – 60 с.
7. «Методические рекомендации. Влияние фактора времени на образование, сохраняемость и возможность исследования запаховых следов человека» Гриценко В.В., Обидин А.Б., Старовойтов В.И. ЭКЦ МВД России, Москва – 2000. – 40 с.
8. «Методичні рекомендації. Вилучення, консервування і використання в розкритті злочинів запахової інформації» ДНДЕКЦ МВС України. – Київ, 2003 – 15 с. Дяченко Н.М., Борзов О.П.
9. «Методичні рекомендації. Порівняльні одорологічні дослідження» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2005 – 14 с. Єрмолаєва А.О., Тимошок П.О.

10. «Методичні рекомендації. Діагностичні одорологічні дослідження» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2006 – 32 с. Єрмолаєва А.О., Красьоха Я.В., Тимошок П.О.

11. «Методичний посібник. Проведення одорологічної експертизи» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2009 – 48 с. Єрмолаєва А.О., Кононенко О.Я., Наняк Ю.М., Теплицький Б.Б.

12. «Криміналістичний вісник» ДНДЕКЦ МВС України КНУВС науково – практичний збірник. №1 (11) 2009р. П.Б.Панфилов, кандидат юридических наук, заместитель начальника отдела Экспертно – криминалистического центра МВД России «Точность и надежность ольфакторных исследований запаховых следов человека в судебной экспертизе»с.29- 39.

13. «Методичні рекомендації. Підготовка собак-детекторів для проведення одорологічних досліджень» ДНДЕКЦ МВС України, 2010 – 28 с. Єрмолаєва А.О., Буднік О.Я., Михайловський О.П., Наняк Ю.М.

При проведенні досліджень застосовувалися: лінійка металева ГОСТ 427-09, шафа сушильна – стерилізаційна ШСС-80 з контролем температури; посуд: скляні ємності (0,5л) з металевою кришкою з різьбою.

Фланелеві серветки зі зразками запаху, які вилучені в лабораторних умовах: банки – сховище № 1/17-16, №2/17-16 та їх дублікати – будуть зберігатися в одорологічній лабораторії Вінницького НДЕКЦ МВС України до 02.03.2017 року, після чого буде знищено.

Об'єкти дослідження:

- фланелева серветка, яку було надано на дослідження, разом з первинною упаковкою, упакований в спеціальний пакет Експертної служби МВС України №2828151 виготовлений з полімерного матеріалу із самоклеючимся клапаном, на лицьовій стороні якого є рукописні написи: “ СУ ГУНП України у [REDACTED] області к/п № [REDACTED] Висновок експерта №17 від 02.03.21р., фланелева серветка та первинна упаковка. Судовий експерт (підпис) [REDACTED], разом з висновком експерта повернені ініціатору (рис. 1.7, 1.8, 1.9, 1.10 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

- фланелева серветка, яку було надано на дослідження, разом з первинною упаковкою, упакований в спеціальний пакет Експертної служби МВС України №2828152 виготовлений з полімерного матеріалу із самоклеючимся клапаном, на лицьовій стороні якого є рукописні написи: “ СУ ГУНП України у [REDACTED] області к/п № [REDACTED] Висновок експерта №17 від 02.03.21р., фланелева серветка та первинна упаковка. Судовий експерт (підпис) [REDACTED], разом з висновком експерта повернені ініціатору (рис. 2.7, 2.8, 2.9, 2.10 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

До висновку експерта додається етограма собак – детекторів в аналізі запахів на 1-му аркуші та ілюстративна таблиця на 10-ти аркушах.

ВИСНОВКИ

1. Зразок запаху, наданий на дослідження, вилучений з поверхні руків'я кухонного ножа – наявний та придатний для ідентифікації.

2. Зразок запаху, наданий на дослідження, відібраний у гр. ██████████ – наявний та придатний для порівняльної ідентифікації.

3. При порівнянні зразка запаху вилученого з поверхні руків'я кухонного ножа зі зразком запаху відібраним у гр. Ф ██████████ А.В., в ході дослідження встановлено, що зразок запаху вилучений з поверхні руків'я кухонного ножа – має спільне джерело походження, зі зразком запаху відібраним у гр. Ф ██████████ А.В.

Судовий експерт

██████████

ЕТОГРАМА СОБАК-ДЕТЕКТОРІВ В АНАЛІЗІ ЗАПАХІВ

к/п № [REDACTED]

Кличка собаки	Заданий зразок запаху	Розміщення зразків запаху, які надійшли на дослідження в пошуковому колі вибірки												Примітка
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Лора, Ліра, Джина		>>			1/17-16					2/17-16				
Лора, Ліра, Джина	1/17-16 2/17-16	>>	1/17Д-16				1/17Д-16				1/17Д-16		2/17Д-16	W – 1/17Д-16 (при 1 колі виб) W – 2/17Д-16 (при 1 колі виб)
Лора, Ліра, Джина	1/17-16	>>		2/17-16					2/17-16				2/17-16	W – 2/17-16 (при 1 колі виб)

Умовні позначки: « > » - початок направлення руху собак – детекторів в колі вибірки; W – наявний запахівий слід, С – слабкий, обмежено придатний зразок запаху, S – слабкий, малопродатний зразок запаху, Y – зацікавлена реакція на зразок запаху, N – непевна реакція на зразок запаху, X – запахівий слід непродуктивний для ідентифікації, H – не наявний запахівий слід, M – міг бути залишений, T – тестовий зразок запаху, Ф – фоновий зразок запаху,

- нейтральний зразок запаху.

Ілюстративна таблиця

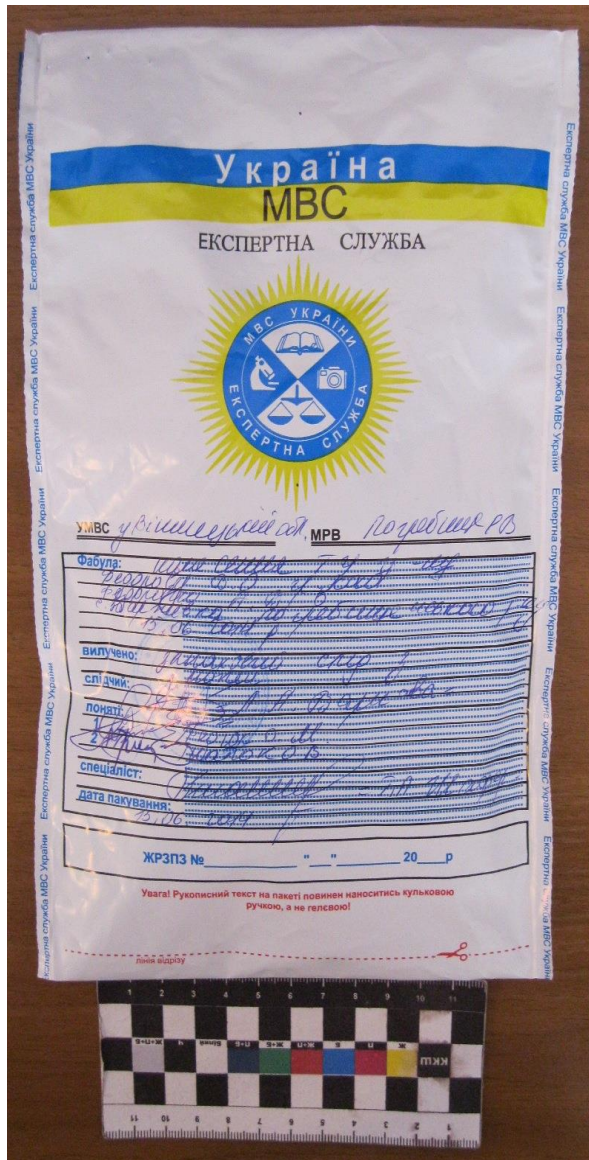

Рисунок 1.1

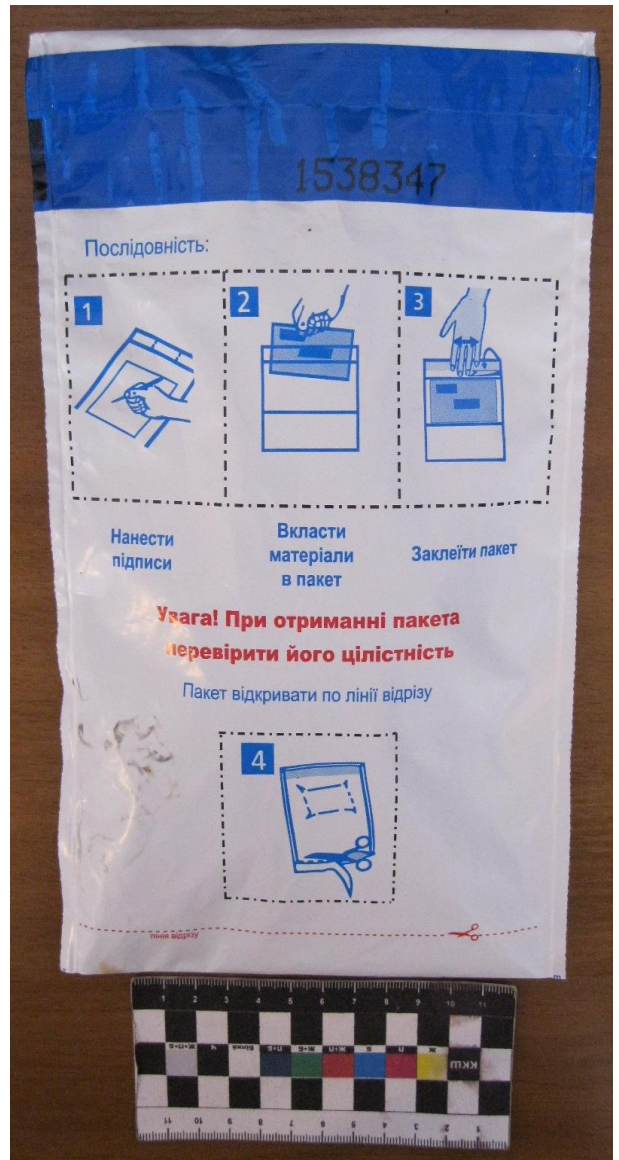

Рисунок 1.2

Рисунок 1.3 – Зображення фрагменту упакування об’єкту експертного дослідження (номер пакету)

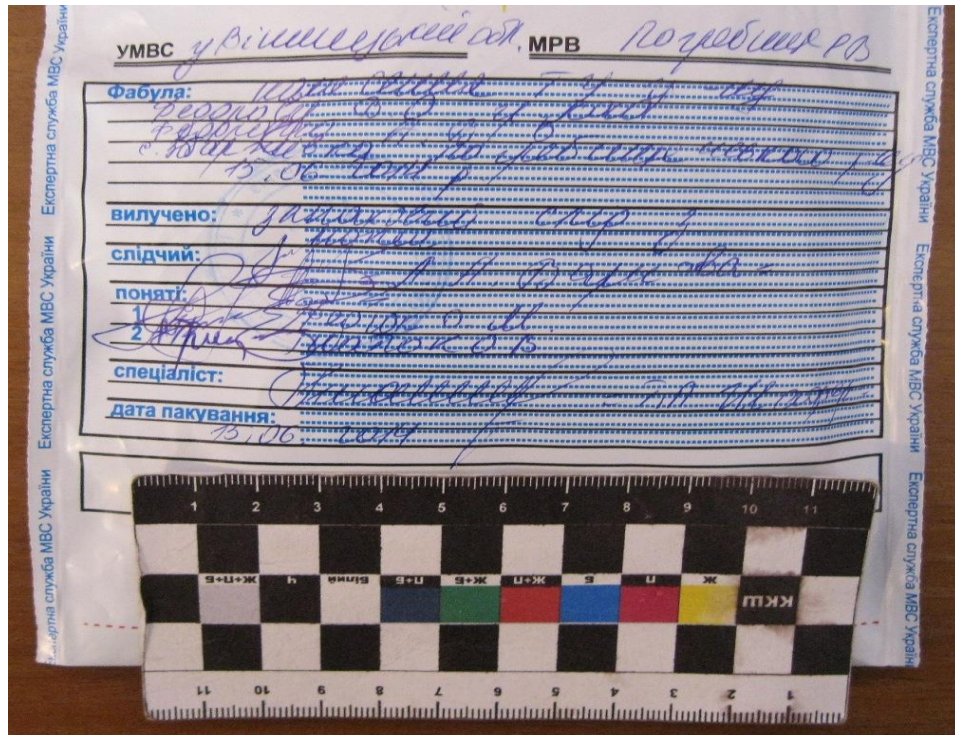

Рисунок 1.4 – Зображення фрагменту упакування об’єкту експертного дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

Рисунок 1.5. Загальний вигляд після розпакування упаковки спец пакету

Рисунок 1.6. Загальний вигляд фланелевої серветки з запаховим слідом, яка досліджується.

Рисунок 1.7. Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (номер пакету)

Рисунок 1.8. – Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

Продовження додатка 2

Рисунок 1.9 Рисунок 1.10

Зображення лицьової та зворотної сторін упакування після завершення дослідження об'єкту експертного дослідження

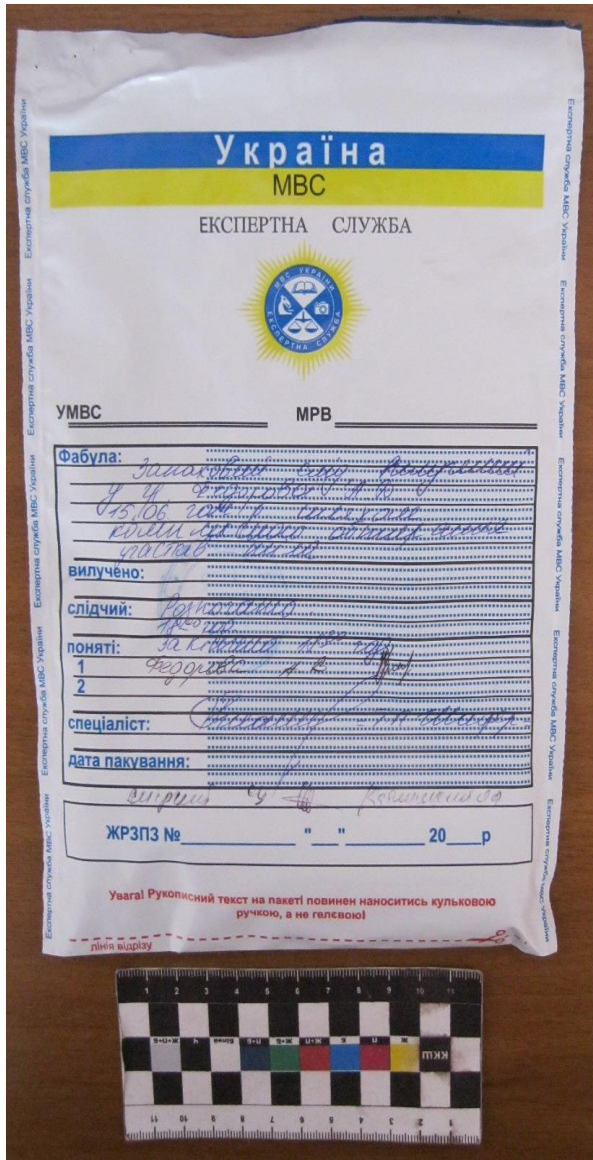

Рисунок 2.1

Рисунок 2.2

Рисунок 2.3 – Зображення фрагменту упакування об’єкту експертного дослідження (номер пакету)

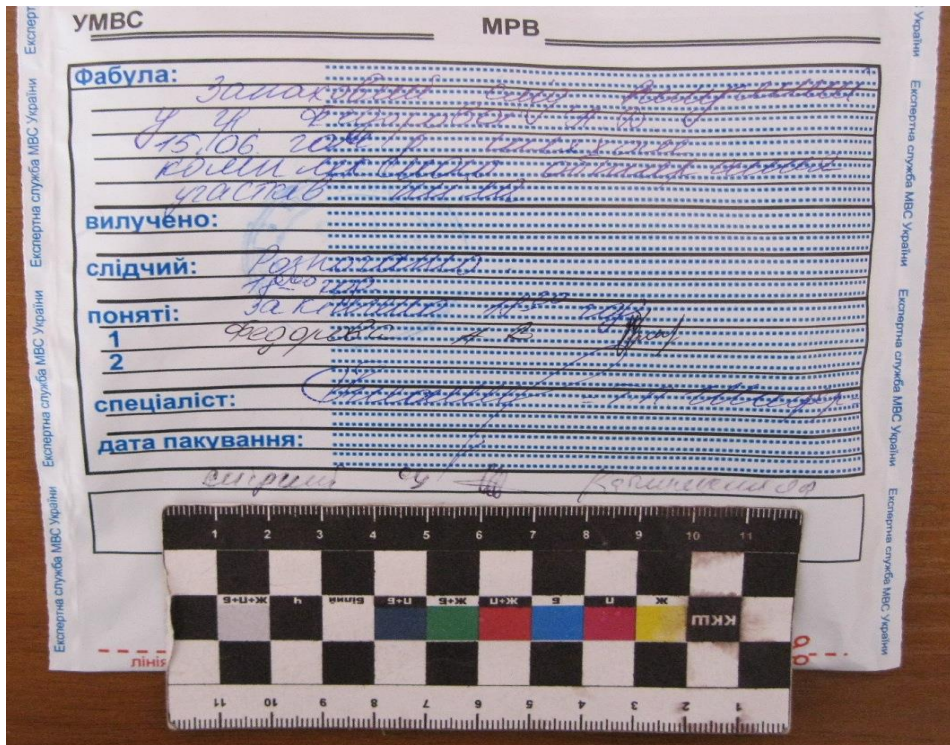

Рисунок 2.4 – Зображення фрагменту упакування об’єкту експертного дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

Рисунок 2.5. Загальний вигляд після розпакування упаковки спец пакету

Рисунок 2.6. Загальний вигляд фланелевої серветки з запаховим слідом, який досліджується.

Рисунок 2.7. Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (номер пакету)

Рисунок 2.8. – Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

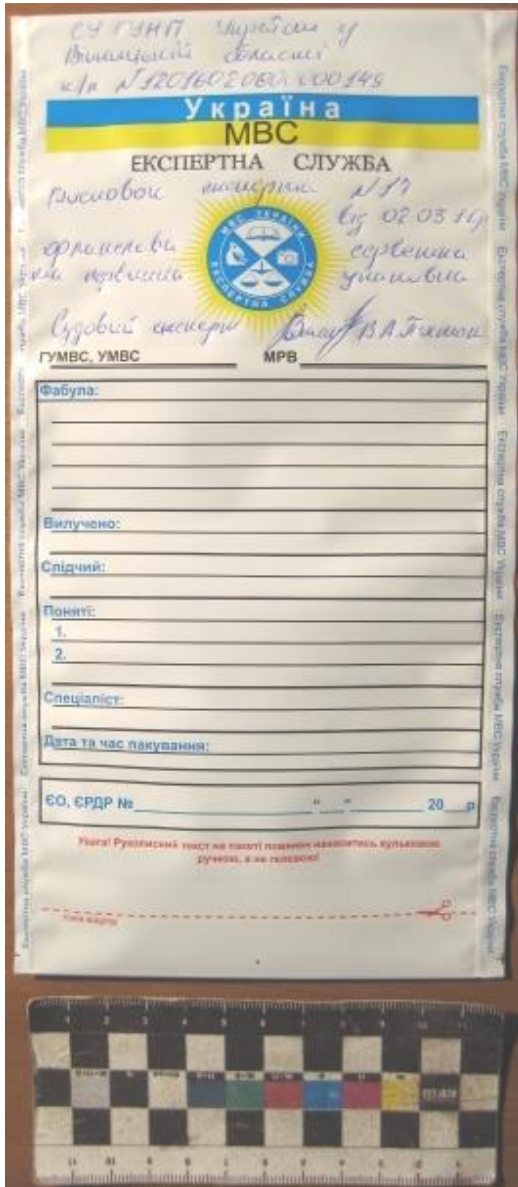

Рисунок 2.9 Рисунок 2.10

Зображення лицьової та зворотної сторін упакування після завершення дослідження об'єкту експертного дослідження

МВС УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА

25.02.2021

м. Вінниця

№ 19

До сектору одорологічних досліджень відділу біологічних досліджень Вінницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України 10.02.2016 при супровідному листі від 04.02.2021 № 25/1-4629 із [REDACTED] ВП ГУНП України в [REDACTED] області надійшла постанова від 04.02.2021 про призначення судової біологічної експертизи за експертною спеціальністю 9.7(одорологічні дослідження), винесена старшим слідчим [REDACTED] у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань 11.12.2020 за № [REDACTED].

Проведення судової експертизи доручено завідувачу сектору одорологічних досліджень відділу біологічних досліджень [REDACTED], який має вищу юридичну освіту, кваліфікацію судового експерта з правом проведення експертиз за експертною спеціальністю 9.7 (одорологічні дослідження, свідоцтво № 0000, видане ЕКК МВС України 00.00.0000, свідоцтво про підтвердження кваліфікації судового експерта № 000 видане ЕКК МВС України 00.00.0000), стаж експертної роботи з 2015 року.

Про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України попереджений.

Обставини провадження (відомі з постанови про призначення судової експертизи): «Досудовим розслідуванням встановлено, що 11 грудня 2020 року о 10.00 годині в чергову частину [REDACTED] ВП ГУ НП в [REDACTED] області поступило повідомлення з служби «102» УІТ оператора 102 – Дерда, про те, що до них надійшло повідомлення від гр.. Ш [REDACTED] Наталії Миколаївни, 1977 року народження, що за адресою вул. [REDACTED], вона

помітила пошкодження вхідних дверей кабінету № 304, а також відсутність ноутбука марки «Asus» та грошових коштів з сейфа.

В ході огляду місця події від 11.12.2020 року, за адресою м. [REDACTED], приміщення офісного кабінету № 304, виявлено запасна пара ключів від вхідних дверей до даного приміщення кабінету № 304, поверхня яких була обгорнута марлевою серветкою, з метою збереження запахових слідів, яку в подальшому поміщено до спец пакет «Експертна служба» МВС № 2970639.»

На експертизу надано:

2. Спец пакет експертної служби МВС № 2970639 у якому упаковано запаховий слід вилучений із комплекту запасних ключів від 11.12.2020 року.

На вирішення судової експертизи поставлені питання:

3. Чи наявні та придатні запахові сліди вилучені в ході ОМП від 11.12.2020 року, із комплекту запасних ключів для ідентифікації особи?

Відповідно до вимог ст. 69 КПК України для проведення судової експертизи слідчим наданий дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта дослідження або зміну його властивостей.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єкти доставлені на дослідження через канцелярію НДЕКЦ, упакованими:

Об'єкт 1. Спеціальний пакет Експертної служби МВС України №2970639, виготовлений з полімерного матеріалу, з розмірами сторін 120мм на 250мм із закляєним клапаном. На пакеті нанесені написи виконані від руки стійким барвником синього кольору. Зміст написів наведений в таблиці 1.

Таблиця 1

Рукописні написи нанесені на пакуванні об'єкту № 1

Графа	Зміст рукописного напису
ГУМВС, УМВС	
МРВ	
Фабула:	ОМП 11.12.2020 р. м. [REDACTED], кабінет 304, за повідомленням Щерби Н.М. звідки викрали ноутбук «Asus» і гроші із сейфу.
вилучено:	Запаховий слід, з запасних ключів від приміщення

слідчий:	підпис
поняті: 1	підпис
поняті: 2	підпис
спеціаліст:	підпис
Дата та час пакування:	11.12.2020 р. 12 год. 45 хв.
ЄО, ЄРДР №	від 11.12.2020р

Упаковка не порушена, що забезпечує зберігання об'єкту дослідження й запобігання несанкціонованому доступу до нього. (рис. 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упаковки, встановлено, що в ній знаходиться полімерний пакет з фольговим покриттям, складений у вигляді прямокутної форми, з розмірами сторін 130мм на 30мм, (рис. 1.5 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта) в середині якого знаходиться відрізок марлевого бинта, складений в декілька шарів у вигляді прямокутної форми, з розмірами сторін 140мм на 80мм (рис. 1.6 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта) що відповідає переліку, наведеному в постанові про призначення судової експертизи.

Для виготовлення дублікату запаху, відрізок марлевого бинта (об'єкт 1), за допомогою стерильного медичного пінцету та стерильних медичних рукавичок, був переміщений в окрему скляну ємність 0.5л (далі по тексті – банка-сховища), поверх якого вміщено дві стерильні фланелеві серветки стандартних розмірів 100мм на 150мм, горловину банки було щільно закрито металевою кришкою з різьбою. Після цього банка-сховища була вміщена до спеціальної сушильної шафи СП-80 і витримані в ній на протязі 6 годин при температурі +25 °С для адсорбції та урівноваження запахів.

Всього було підготовлено 2 банки-сховища зі зразками запахової інформації. На кожному банку були нанесені пояснювальні написи і реєстраційні номери (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Опис підготовлених банок-сховищ зі зразками запахової інформації

Порядковий номер банки-сховища	Реєстраційний номер запахової інформації	Опис запахової інформації
1	1/19-16	основний зразок запаху вилучений із поверхні комплексу ключів
2	1/19Д-16	дублікат зразка запаху вилучений із

		поверхні комплекту ключів
--	--	---------------------------

Одорологічне дослідження проводилось в лабораторії НДЕКЦ у спеціально пристосованому приміщенні при максимально відсутніх подразниках, температурі повітря +20°C та відносній вологості – 60%. Дослідження проводилось в період з 10.02.2021 по 25.02.2021. Перед початком дослідження всі банки-сховища зі зразками запахової інформації були вміщені до спеціальної сушильної шафи СП-80 і витримані в ній на протязі 30 хвилин при температурі +30 °С для підсилення запаху.

Для одорологічного дослідження використовувалися спеціально навчені собаки-детектори по кличках: «Лора», «Ліра» та «Джина». Всіх собак-детекторів, безпосередньо перед їх використанням, перевіряли на придатність до запам'ятовування та детектування запахів (шляхом використання запахових слідів з інформаційно-довідкової колекції запахів, яка функціонує в одорологічній лабораторії).

На першому етапі: проводилися тести на наявність та придатність досліджуваних зразків запаху. Для цього в коло вибірки було поміщено: 11 банок-сховищ, зі зразками запаху сторонніх осіб (речей чи предметів) не причетних до події злочину, які були довільно відібрані з інформаційно-довідкової колекції запахів. У штатив 2 поміщено банку-сховище № 1/19-16.

Кожна з собак-детекторів проходила кола вибірки проводиться одночасно перевірка на робочі здібності та вільний пошук об'єктів, які могли б зацікавити та збити з робочого стану своїми запаховими відмінностями від запаху людини, роботу собак – детекторів. При обнюхування банок – сховищ, у колі – вибірки, собаками – детекторами, проводилось активно, зацікавлено, стороння реакція на перевіряєму банку – сховища №1/19-16 не відмічено. Інших реакцій собак – детекторів на пошукову банку – сховища зі зразками запаху відмічено не було. Після чого даний етап дослідження було припинено.

Це свідчить, що собаки – детектори „ Лора ”, „ Ліра ” та „ Джина ” - фізично здорові, та знаходяться в робочому стані, зразок запаху наданий на дослідження вилучений із поверхні комплекту ключів – являється придатним для подальшого використання.

На другому етапі одорологічного дослідження, через пів години, після провітрювання та вологого прибирання приміщення залу вибірки, було проведено тест іншого об'єкту дослідження на наявність, придатність та запам'ятовування собаками – детекторами перевіряємого зразку запаху.

Для цього в колі вибірки, всі банки – сховища замінюються іншими зразками запаху не причетними для вчинення злочину, а пошукова банка – сховище обмінюється зі своїм зразком запаху на дублікат, який в процесі ідентифікації хаотично переставляється в різні штативи, на початку дослідження поміщено: у штатив 4 поміщено банку – сховище №1/19Д-16 –

дублікат основного зразка запаху вилученого з поверхні комплекту ключів – об'єкт №1.

На старті собакам – детекторам по черзі давалась для обнюхування банка – сховище з основним зразком запаху який перевіряється. При обнюхуванні зразків запаху, під час проходження кола – вибірки, собаки – детектори по черзі відмітили посадкою (позитивна сигнальна поведінка) на штативи: №4, №7, №12, в яких по черзі хаотично знаходилась пошукова банка – сховище №1/19Д-16 – дублікат основного зразка запаху вилучений з поверхні комплекту ключів – об'єкт №1. Інших реакцій собак – детекторів на пошукові банки – сховища в колі вибірки відмічено не було. Після чого даний етап дослідження було припинено.

Це свідчить, що зразок запаху наданий на дослідження – наявний та придатний для порівняльної ідентифікації.

Підсумовуючи та оцінюючи результати проведеної ідентифікації представленої на одорологічне дослідження запахової інформації, порівняльних та запахових слідів, поведінку собак – детекторів “Лора”, “Ліра” та “Джина”, згідно існуючих методик, можливо зробити висновок про те, що:

- запахові сліди з речового доказу вилученні згідно методичних рекомендацій по виявленню та вилученню запахових слідів з речових доказів;
- собаки – детектори фізично здорові, знаходились в робочому стані;
- тестові вибірки проведені безпомилково;
- собаки – детектори, перед помещенням банок – сховищ в штативи, або їх переміщенням виводились із залу вибірки, що виключає візуальне запам'ятовування пошукових банок – сховищ;
- результати ідентифікацій підтверджені трьома собаками-детекторами.
- в процесі кожної одорологічної ідентифікації, після виведення собак детекторів із залу вибірки, всі банки-сховища, переміщувалися в різні штативи для виключення собаками - детекторами запахового ряду та ускладнення пошукових об'єктів.

При проведенні експертного дослідження використовувалися такі інформаційні джерела:

1. «Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений», М.В. Салтевский, КВШ МВД – 1982г.
2. «Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений» Кисин М.В., Петранек Г., Сулимов К.Т., Шмидт Р., Дерда В. Москва – Берлин, 1983 г. с.66.
3. «Использование консервированного запаха в раскрытии краж и преступлений против личности» (материалы Всесоюзного семинара-совещания) Кавалиерис А.К., Кисин М.В., Снетков В.А., МВД Латвийской ССР Рига – 1984

4. «Методические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии» Карлин И.П., Дильдин Ю.М., Зинин А.М., Питрюк А.П., Жаров Е.А. ЭКЦ МВД России, 1992. – 88 с.

5. «Методические рекомендации. Запаховые следы участников происшествия: обнаружение, сбор, организация исследования» Старовойтов В.И., Сулимов К.Т., Гриценко В.В. ЭКЦ МВД России, Москва - 1993. – 24 с.

6. «Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений» Биленчук П.Д., Золотарь Н.С., Коваленко Е.Г. РИО МВД Украины, 1994. – 60 с.

7. «Методические рекомендации. Влияние фактора времени на образование, сохраняемость и возможность исследования запаховых следов человека» Гриценко В.В., Обидин А.Б., Старовойтов В.И. ЭКЦ МВД России, Москва – 2000. – 40 с.

8. «Методичні рекомендації. Вилучення, консервування і використання в розкритті злочинів запахової інформації» ДНДЕКЦ МВС України. – Київ, 2003 – 15 с. Дяченко Н.М., Борзов О.П.

9. «Методичні рекомендації. Порівняльні одорологічні дослідження» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2005 – 14 с. Єрмолаєва А.О., Тимошок П.О.

10. «Методичні рекомендації. Діагностичні одорологічні дослідження» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2006 – 32 с. Єрмолаєва А.О., Красьоха Я.В., Тимошок П.О.

11. «Методичний посібник. Проведення одорологічної експертизи» ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2009 – 48 с. Єрмолаєва А.О., Кононенко О.Я., Наняк Ю.М., Теплицький Б.Б.

12. «Криміналістичний вісник» ДНДЕКЦ МВС України КНУВС науково – практичний збірник. №1 (11) 2009р. П.Б.Панфилов, кандидат юридических наук, заместитель начальника отдела Экспертно – криминалистического центра МВД России «Точность и надежность ольфакторных исследований запаховых следов человека в судебной экспертизе»с.29- 39.

13. «Методичні рекомендації. Підготовка собак-детекторів для проведення одорологічних досліджень» ДНДЕКЦ МВС України, 2010 – 28 с. Єрмолаєва А.О., Буднік О.Я., Михайловський О.П., Наняк Ю.М.

При проведенні досліджень застосовувалися: лінійка металева ГОСТ 427-09 , шафа сушильна – стерилізаційна ШСС-80 з контролем температури ; посуд: скляні ємності (0,5л) з металевою кришкою з різьбою.

Фланелева серветка зі зразком запаху, яка вилучена в лабораторних умовах, банка – сховище № 1/19-16 та її дублікат – будуть зберігатися в одорологічній лабораторії [REDACTED] ДНДЕКЦ МВС України до запиту.

Об'єкти дослідження:

- відрізок марлевого бинта, який було надано на дослідження, разом з первинною упаковкою, упаковані в спеціальний пакет Експертної служби МВС України № 2828150 виготовлений з полімерного матеріалу із самоклеючимся клапаном, на лицьовій стороні якого є рукописні написи: “ [REDACTED] ВП ГУНП України в [REDACTED] області к/п № [REDACTED] Висновок експерта №19 від 25.02.21р., відрізок марлевого бинта та первинна упаковка. Судовий експерт (підпис) [REDACTED], разом з висновком експерта повернені ініціатору (рис. 1.7, 1.8, 1.9, 1.10 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

До висновку експерта додається етограма собак – детекторів в аналізі запахів на 1-му аркуші та ілюстративна таблиця на 5-ти аркушах.

ВИСНОВКИ

1. Зразок запаху, наданий на дослідження, вилучений з поверхні комплекту ключів – наявний та придатний для ідентифікації особи.

ЕТОГРАМА СОБАК-ДЕТЕКТОРІВ В АНАЛІЗІ ЗАПАХІВ

к/п № [REDACTED]

Кличка собаки	Заданий зразок запаху	Розміщення зразків запаху, які надійшли на дослідження в пошуковому колі вибірки												Примітка
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Лора, Ліра, Джина		>>	1/19-16											
Лора, Ліра, Джина	1/19-16	>>			1/19Д-16									W – 1/19Д-16 (при 1 колі виб)
								1/19Д-16					1/19Д-16	

Умовні позначки: « » - початок направлення руху собак – детекторів в колі вибірки; W – наявний запахівий слід, С – слабкий, обмежено придатний зразок запаху, S – слабкий, малопридатний зразок запаху, Y- зацікавлена реакція на зразок запаху, N – непевна реакція на зразок запаху, X – запахівий слід непридатний для ідентифікації, H – не наявний запахівий слід, M – міг бути залишений, T – тестовий зразок запаху, Ф – фоновий зразок запаху,

- нейтральний зразок запаху.

Судовий експерт [REDACTED]

Рисунок 1.3 – Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження (номер пакету)

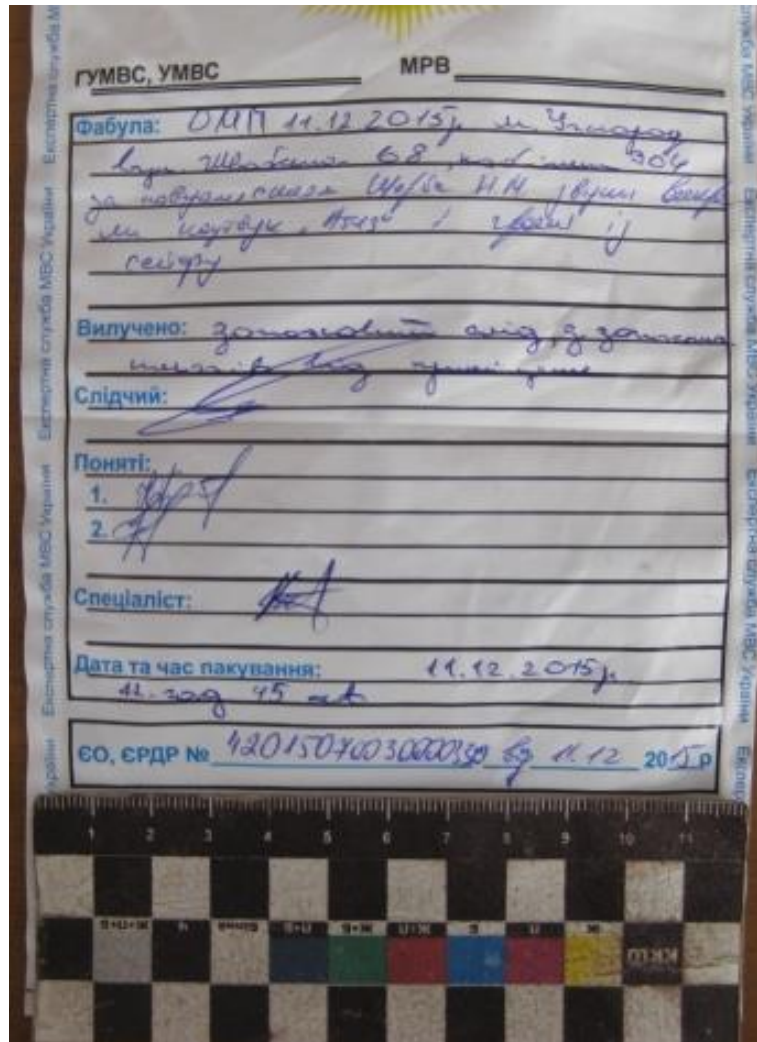

Рисунок 1.4 – Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

Продовження додатка 2

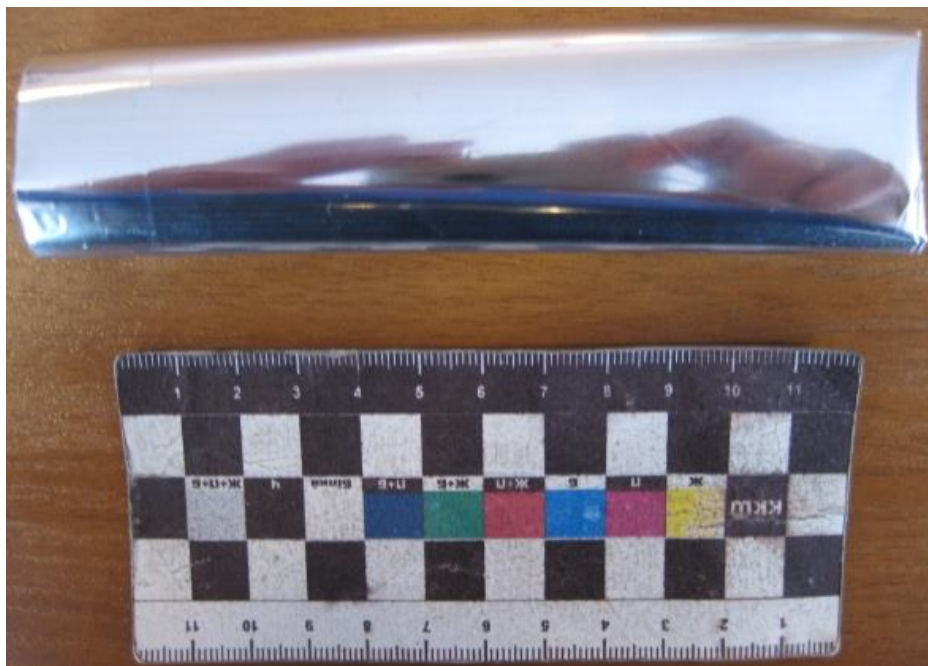

Рисунок 1.5. Загальний вигляд після розпакування упаковки спец пакету

Рисунок 1.6. Загальний вигляд відрізка марлевого бинта із запаховим слідом, який досліджується.

Продовження додатка 2

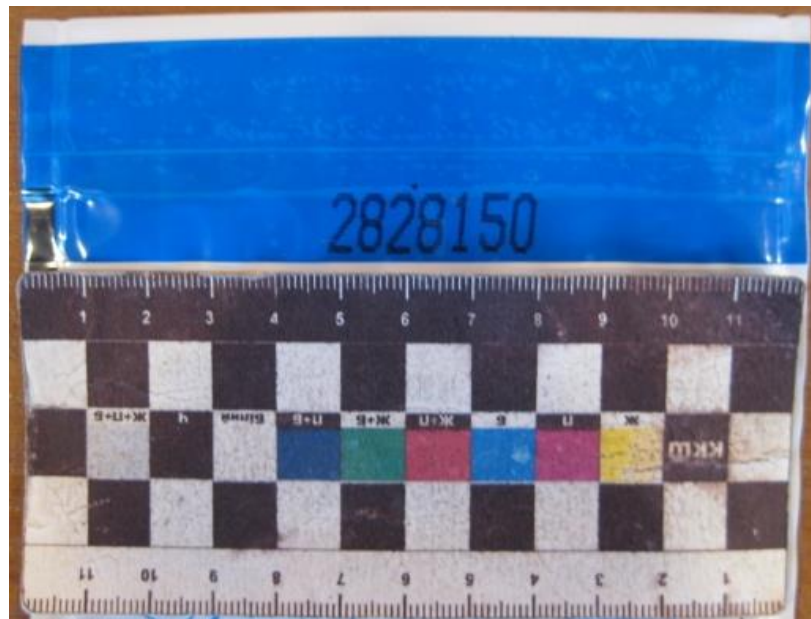

Рисунок 1.7. - Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (номер пакету)

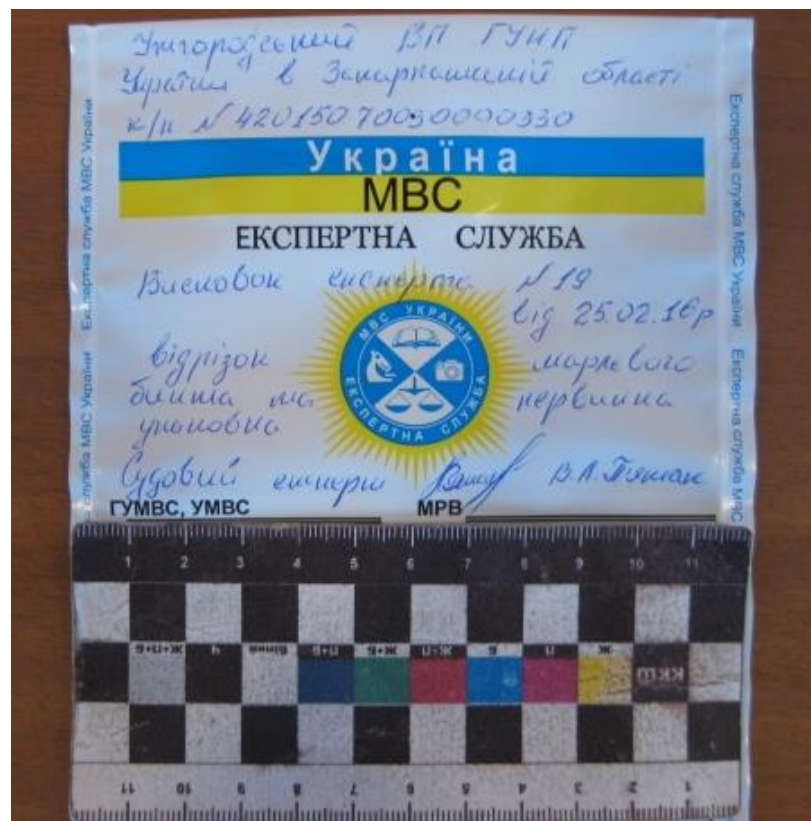

Рисунок 1.8. – Зображення фрагменту упакування об'єкту експертного дослідження після завершення дослідження (напис на лицьовій стороні пакету)

Продовження додатка 2

Рисунок 1.9 Рисунок 1.10

Зображення лицьової та зворотної сторін упакування після завершення дослідження об'єкту експертного дослідження

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ**«ЗАТВЕРДЖУЮ»**

Заступник Голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління
доктор юридичних наук, доцент
Заслужений юрист України

Максим ЦУЦКІРДЗЕ**АКТ**

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня
доктора філософії Національної академії внутрішніх справ
Ящука Володимира Олеговича на тему:
«Використання запахів слідів під час розслідування кримінальних
правопорушень»**

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України Жерняка С.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Демченка Д.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ Ящука Володимира Олеговича на тему: «Використання запахів слідів під час розслідування кримінальних правопорушень» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент**

Артем ШЕВЧИШЕН

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України**

Сергій ЖЕРНЯК

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

Дмитро ДЕМЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор ДНДЕКЦ МВС –
керівник Експертної служби

Сергій КРИМЧУК

2022 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Ящука Володимира Олеговича на тему: «Використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень», на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – Право, до практичної діяльності установ Експертної служби МВС

Комісія у складі: завідувача лабораторії забезпечення якості експертних досліджень та роботи Експертно-кваліфікаційної комісії ДНДЕКЦ МВС Татарнікової Тетяни, заступника завідувача лабораторії навчальної та наукової роботи ДНДЕКЦ МВС Гуріної Дарії, радника директора ДНДЕКЦ МВС Грищенка Олександра, склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Ящуком Володимиром, використовуються у практичній діяльності підрозділів Експертної служби МВС. Отримані в результаті дослідження висновки, пропозиції, рекомендації відображені в опублікованих автором працях, основними із яких є:

1. Ящук В.О. Наукові та правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права. Науковий вісник публічного та приватного права.* 2020. Вип. 6. Том 2. 2020. С. 288-293.
2. Ящук В.О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Нове українське право.* Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 6. С. 207-213. *Нове українське право.* №6. С. 236-241.
3. Ящук В. Теоретичні основи дослідження та використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Knowledge, Education, Law, Management. KELM.* №6 (34). Vol. 3. С. 200-204. (Республіка Польща)
4. Ящук В.О. Поняття запахових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.458-460.

5. Ящук В.О. Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічної експертизи. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні : збірник наукових праць* (м. Хмельницький, 11 груд. 2020 р.) / гол. ред. Л.Г. Білий. Хмельницький: вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 272-278.

6. Ящук В.О. Дослідження запахів слідів методами «польової криміналістики». *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції* (м. Полтава, 23 квітня, 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 102-104.

7. Ящук В.О. Судово-одорологічна експертиза запахів слідів: проблеми теорії та практики. *Правовий дискурс: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти* (Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 12 жовтня 2021 року). – Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2021. – С. 160-162.

8. Ящук В.О. Актуальні проблеми удосконалення методики судово-одорологічної експертизи у кримінальному провадженні. *Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Черкаси, 25 листопада 2021 року. Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. С.73-75.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження та використовуються у практичній діяльності установ Експертної служби МВС.

**Завідувач лабораторії
забезпечення якості
експертних досліджень та роботи
ЕКК ДНДЕКЦ МВС
кандидат юридичних наук**

Тетяна ТАТАРНИКОВА

**Заступник завідувача лабораторії
навчальної та наукової роботи
ДНДЕКЦ МВС
кандидат юридичних наук**

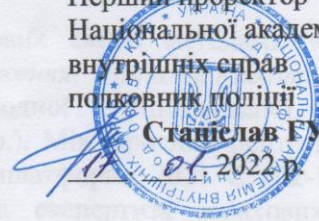
Дарія ГУРІНА

**Радник директора
ДНДЕКЦ МВС
кандидат юридичних наук**

Олександр ГРИЩЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
полковник поліції
Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Ящука Володимира Олеговича
на тему: «Використання запахових слідів під час розслідування
кримінальних правопорушень», на здобуття ступеня доктора філософії з
галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – Право

Комісія у складі: начальника відділу докторантури та ад'юнктури доктора юридичних наук, професора Дрозда О.Ю., заступника начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, капітана поліції Бистрицького Б.Ю., професора кафедри криміналістики та судової медицини доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Черноус Ю.М., склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Ящуком В.О., використовуються у освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ.

Отримані в результаті дослідження висновки, пропозиції, рекомендації відображені в опублікованих автором працях, основними із яких є:

1. Ящук В.О. Наукові та правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права. Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Том 2. 2020. С. 288-293.

2. Ящук В. Теоретичні основи дослідження та використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Knowledge, Education, Law, Management. KELM*. №6 (34). Vol. 3. С. 200-204. (Республіка Польща)

3. Ящук В.О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 6. С. 207-213. *Нове українське право*. №6. С. 236-241.

4. Ящук В.О. Поняття запахових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.458-460.

5. Ящук В.О. Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічної експертизи. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: збірник наукових праць* (м. Хмельницький, 11

груд. 2020 р.) / гол. ред. Л.Г. Білий. Хмельницький: вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 272-278.

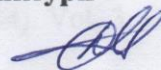
6. Ящук В.О. Дослідження запахів слідів методами «польової криміналістики». *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри*: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції (м. Полтава, 23 квітня, 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 102-104.

7. Ящук В.О. Судово-одорологічна експертиза запахів слідів: проблеми теорії та практики. *Правовий дискурс*: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 12 жовтня 2021 року). Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2021. С. 160-162.

8. Ящук В.О. Актуальні проблеми удосконалення методики судово-одорологічної експертизи у кримінальному провадженні. *Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 25 листопада 2021 року. Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. С.73-75.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих Ящук В.О. законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах навчальних дисциплін з криміналістики для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра, використовуються при підготовці методичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних співробітників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

**Начальник відділу докторантури та ад'юнктури
доктор юридичних наук, професор**

Олексій ДРОЗД

**Заступник начальника навчально-методичного відділу
кандидат юридичних наук,
капітан поліції**

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

**Професор кафедри криміналістики та судової медицини
доктор юридичних наук, професор
підполковник поліції**

Юлія ЧОРНОУС

ДОДАТОК Д

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ В
ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Ящук В. О. Наукові та правові засади використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права. Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Том 2. С. 288-293. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-2.49>

2. Ящук В. О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 6. С. 207-213. *Нове українське право*. №6. С. 236-241. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.35>

3. Yashchuk, Volodymyr (2022). Examination of scent traces during inspection of the scene and other investigative (search) actions. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 134–139. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.21>

4. Ящук В. О. Дослідження запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 623-626. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/153>

Статті в наукових виданнях іноземних держав

5. Ящук В. О. Теоретичні основи дослідження та використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Knowledge, Education, Law, Management*. №6 (34). Vol. 3. С. 200-204. (Республіка Польща)

Тези за результатами роботи науково-практичних конференцій:

6. Ящук В. О. Поняття запахових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.458-460.

7. Ящук В. О. Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічної експертизи. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні : збірник наукових праць* (м. Хмельницький, 11 груд. 2020 р.) / гол. ред. Л.Г. Білий. Хмельницький: вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. С. 272-278.

8. Ящук В. О. Дослідження запахових слідів методами «польової криміналістики». *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції* (м. Полтава, 23 квітня, 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 102-104.

9. Ящук В. О. Судово-одорологічна експертиза запахових слідів: проблеми теорії та практики. *Правовий дискурс: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти* (Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 12 жовтня 2021 року). – Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2021. С. 160-162.

10. Ящук В. О. Актуальні проблеми удосконалення методики судово-одорологічної експертизи у кримінальному провадженні. *Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 25 листопада 2021 року. Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. С.73-75.